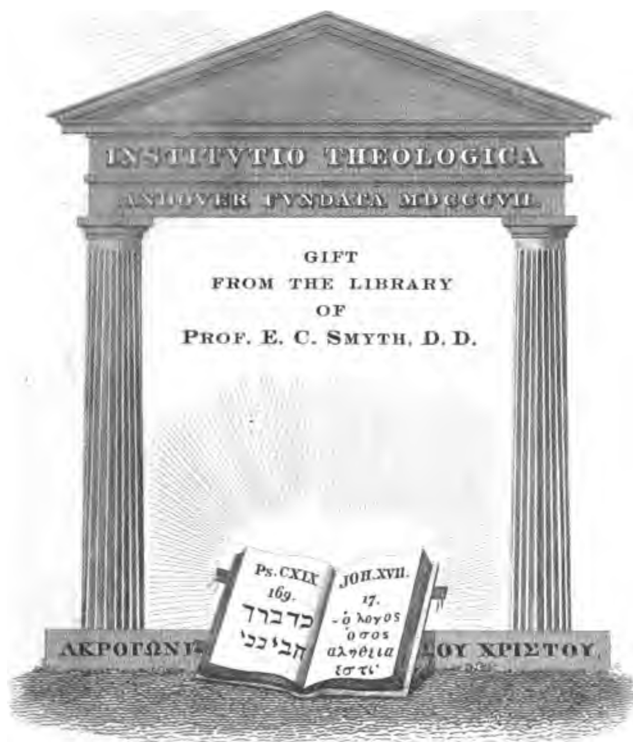
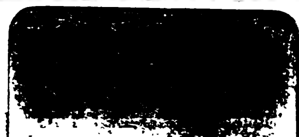
יהוה

INSTITVTIO THEOLOGICA
ANDOVER FVNDATA MDCCCVII
GIFT
FROM THE LIBRARY
OF
PROF. E. C. SMYTH, D. D.
Ps. CXIX
169.
כדברך
JOH. XVII.
17.
ὁ λογος
ὁ σος
αληθεια
ἐστι
ΧΡΙΣΤΟΥ

Egbert C. Smyth

S. ANSELMI CANTUARIENSIS

LIBRI DUO

CUR DEUS HOMO

RECOGNOVIT

HUGO LAEMMER

PHIL. DOCTOR S. S. THEOL. LICENTIATUS IN UNIV. LITER. BEROL.
PRIV. DOCENS SOCIET. HISTOR.-THEOL. LIPS. SOCIUS ORD.

BEROLINI.
SUMTIBUS GUST. SCHLAWITZ.
1857.

PRAEFATIO EDITORIS.

S. Anselmus, scholasticorum doctorum princeps,[1] a. 1033 in Augusta Praetoria civitate Pedemontana natus est parentibus et divitiis et nobili genere insignibus. Pater quidem Gundulfus rerum familiarium incuriosus nec tam largus quam prodigus, prae negotiis saecularibus instituendum neglexit filium, mater autem Ermenberga officiis domesticis probe functa inde a prima pueritia illius pectus pietate studuit imbuere. In disciplinam traditus literasque edoctus, quum nondum attigisset aetatis annum quintum decimum, A. de vitae monachicae, quam Deo maxime acceptabilem existimavit, genere deligendo multum ac cum ardore quodam cogitavit; verum spe frustratus, fore ut contra voluntatem

1) Cfr. *Eadmeri* Cantuar. Monachi Ord. S. Bened. [qui S. Ans. auditor et discipulus exiliorumque et laborum individuus comes fuit], testis fide satis digni „Libri Duo de Vita S. Anselmi" nec non „Historia Novorum." ed. Maur. — „Dr. *I. A. Möhler's* Gesammelte Schriften und Aufsätze. Herausg. v. Döllinger." Ratisb. 1839 sq. I, 3, 32 sq. — „Anselm von Canterbury. Dargestellt von *F. R. Hasse.*" 2 Tomi Lips. aa. 1843 et 1852 ed., quorum unus vitam, alter doctrinam S. Ans. complectitur.

paternam in coenobium reciperetur, paullatim fervorem religiosum prorsus abiicere incepit animumque antea studiis deditum distinere mundanis deliciis, ita tamen, ut quamdiu mater dilecta esset superstes, claustra pudoris non perfringeret. At enim defuncta Ermenberga, „illico navis cordis eius, quasi anchora perdita, in fluctus saeculi paene tota dilapsa est." Accessit, quod Dei inscrutabilis sapientia permisit et in Anselmi salutem vertit, Gundulfi patris contra filium in dies crescens odium acerbaque indignatio, quae humilitate non modo leniri nequiit, sed etiam exaggerata est. Hinc patria relicta, iuvenis posteaquam Alpes haud sine magnis laboribus superavit, in Burgundia et Francia triennium transegit; deinde Abrincae, quae urbs in Normannia sita est, aliquamdiu demoratus monasterium celeberrimum Beccense petiit, cui Herluinus praefuit Abbas, Prior autem Lanfrancus. Huius ipsius scholastici pietate pariter ac sapientia et eruditione multimoda conspicui fama, quae clericos ex omnibus ferme occidentalibus terris praestantissimos undique allexit, non potuit non efficere, ut Anselmus se eius subderet magisterio studiosus. Cum amore vanitatis et insolentiae diu conflictatus et ex huiusmodi vexationibus victor egressus, Becci XXVII annos natus monachalem habitum assumsit hunc in finem, ut Deus solus sua requies et intentio, solus amor eius contemplatio sua, beata et assidua memoria eius felix solamen et satietas sua fieret. Tribus annis peractis, Lanfranco Cadomensis coenobii regimen adepto successit in gradu Prioris, ac defuncto Herluino a. 1078 unanimi Fratrum consensu Abbas Beccensis promotus est. Orationibus vigiliis meditationibus insistens, coelestibus studiis imbutus, monachis erudiendis admonendis corrigen-

dis intentus, firmis et infirmis, sanis et insanis se praestitit patrem omnibusque exhibuit exemplum sanctarum virtutum exercitiis imitabile. Magna eius gloria circumquaque percrebuit atque multis consilium et solamen requisituris ansam dedit eum adeundi privatis colloquiis. — Quadriennio post obitum Lanfranci, qui ab a. 1070 ad a. 1089 usque cathedram Cantuariensem obtinuerat, Anselmus a Guilelmo huius nominis secundo Angliae rege, suadentibus principibus et acclamantibus clero laicisque, archiepiscopus designatus ac pridie Non. Decembr. a. 1093 Cantuariae ab episcopis regni consecratus est. Graves autem eum inde ex hoc munere suscepto manserunt aerumnae et miseriae. Neque enim fieri potuit, quin ecclesiasticae libertatis propugnator, quum libidinibus Guilelmi devastandis ecclesiarum bonis oppimendisque monasteriis et pecuniis per vim exigendis assueti resisteret, in furorem concitaret regiam mentem. Quare nihil mirum, si saepe protestatus est se maluisse in congregatione monachorum pueri loco inter pueros sub virga magistri pavere, quam per pastoralem curam toti Britanniae praelatus in conventu populorum cathedrae pontificali praesidere. Maxima inter regem et archiepiscopum de Urbano II. Papa agnoscendo exorta nec soluta dissensio coegit Anselmum, variis tribulationibus satis defessum, sub finem a. 1097 Angliam relinquere et ad sedem apostolicam confugere. Nec Romae exul quod summopere expetiit, ut onere archiepiscopali liberaretur, a summo pontifice impetravit. Etsi autem Urbanus per biennium cum rege de Anselmo restituendo et pace ecclesiae Britannicae redintegranda strenue egit, tamen omnes preces minae ac labores in cassum reciderunt. Henricus demum primus, Guilelmi

frater et successor, desiderio Anglorum vehementi satisfaciens exulem in Italia et Francia demoratum a. 1100 honorifice revocavit. At haud diu haec pax stetit. Decreta enim concilii Romae a. 1100 celebrati, quod excommunicationis sententiam tam in laicos qui investituras ecclesiarum darent, quam in clericos qui de manibus laicorum istas susciperent, intorserat, — materiam novarum contentionum praebuerunt et rixarum. Anselmus, quippe qui eorum vindex adversus tyrannidem Henrici exsurgere non dubitaret, a. 1103 iterum Anglia excedere coactus est. Conditionibus autem restaurandae concordiae excussis et lite de presbyteris per annulum et baculum investiendis prorsus diremta, a. 1106 cathedram Cantuariensem magno totius populi gaudio recuperavit. Spiritu fortis, carne fragilis illucescente aurora quartae feriae solemnia paschalia A. D. I. 1109 praecedentis in pace obiit.

Inter omnes libros, quos S. Anselmus fidei christianae mysteria perscrutatus divinaeque sapientiae thesauris demersus mirabili ingenii acumine composuit, operi CUR DEUS HOMO inscripto — sive theologicam eius dignitatem perpendamus, sive quantum momenti ad ecclesiasticum de satisfactione dogma conformandum habuerit respiciamus — primas esse vindicandas partes constat.[1]) De quo

1) Cfr. *C. Schwarz*, De satisfactione Christi ab Anselmo Cantuariensi exposita. Gryphiae 1841. — *Hasse* l. c. II, 3, 12. p. 485 sq. 607 sq.: „Ans. ist der Erste, welcher eine eigentliche *Theorie* der Versöhnung aufgestellt hat. Und schon hieraus begreift sich der ausserordentliche *Einfluss*, welchen unsere Schrift auf die ganze *Folgezeit* ausgeübt hat. Denn es war doch nun eine feste *Grundlage* gegeben, an die alle weitern Theologumena über den Gegenstand anknüpfen konnten. — So weit sich von einem *Dogma* in

haec fere sunt quae praefanda esse videantur. Ac primum quidem investigemus, quibusnam *causis* internis externisve adductus A. scriptum illud confecerit. Iam Priorem Beccensem, per fidem ad intellectum proficiendi studiosum, vim rationemque mortis Christi vicariae — ex qua pendet humana salus — mente agitasse, patet ex Dialogo „de Veritate," cuius origo in annum circiter 1065 est referenda, cuiusque in capite octavo quatenus eadem res debeat esse et non esse edisserens, inter alia: „Dominus Iesus, inquit, quia solus innocens erat, non debuit mortem pati nec ullus eam illi debuit inferre, et tamen eam debuit pati, quia ipse sapienter et benigne et utiliter voluit eam sufferre." In lectione autem patrum ecclesiae veteris (Hilarii, Ambrosii, Augustini, Leonis M., Gregorii M. all.)[1]) — quorum post s. apostolos nec voces flocci pependit et vestigia pie studuit premere — quum scholae monasteriali praepositus multum sudaret, de notionibus redemtionis et reconciliationis invenit exposita, in quibus sibi non acquiescendum esse existimavit. Quamvis enim omnes inde ab ecclesiae primordiis testes illi veritatis sanguini Salvatoris non potuerint vim quae ei debetur propitiatoriam ac satisfactoriam non attribuere, hos tamen prae aliis fidei articulis instituenda in *causas* incarnationis et passionis Christi per eundemque comparatae humano generi salutis *modum* inquisitione accurata

dieser Beziehung reden lässt, muss man unsern Scholastiker als den ersten Begründer desselben betrachten. — Von keiner seiner Schriften lässt sich so sehr behaupten, wie von den BB. Cur Deus Homo, dass sie für die gesammte *Kirche* Frucht getragen und ihrem innersten *Leben* zu Gute gekommen ist."

1) Vide S. Ans. *Epistolarum* Lib. IV, 106.

et rei amplae profundaeque congrua mirum quantum supersedisse, necnon aequo plus crucem diabolo iuste hominem vexanti quasi muscipulam tensam ursisse, nescit nemo in historia dogmatum christianorum versatus. At vero S. Anselmus non sat habuit cum patribus *convenientiam* asserere salvationis, qualem Dei filius humanitate in personae unitatem assumta effecit, neque tantummodo *contentiones* inter Adamum et Christum illiusve inobedientiam peccatumque mortiferum et huius obedientiam iustitiamque vivificam absque dubio concinnas voluit fieri, sed *necessitatem* divinae humiliationis demonstrandam atque *rationabilem soliditatem* veritatis, cuius principia et germina apud superiorum temporum doctores indagavit, esse explicandam habuit persuasum. Praeterea autem argumentationibus istorum, qui tam diabolum per lignum in paradiso victorem aliquam in possidendo homine iustitiam mortisque imperium habuisse defenderunt, quam eundem corpore Domini in mortem rapto hami divinitatis in eo inclusi imprudentem esse devictum illusumque censuerunt, — prorsus dubitavit album adiicere calculum. Neque enim ullo iure Anselmo visus est peccatum peccatique poenam diabolus ab hominibus ante passionem dominicam exegisse; ac scholasticus noster quoniam recte Veritatem ullum fallere negavit, virtutem divinam humana humilitate hunc in finem opertam, ut falleretur falleretve se qui fallendo hominem de paradiso deiecisset diabolus, concedere nequiit. Huiusmodi igitur — quoad dogma satisfactionis — offendicula legenti patrum scripta Becci iam occurrerunt, quae in dies adaucta sibi evelli non posse vidit, nisi ipse rem exacta demonstratione egentem retractando et partes a maioribus relictas expleret et veritatem

illorum de satanae fallacia disputationibus involutam mythica exueret forma. Accessit, quod tunc temporis haec eadem de ratione divinae incarnationis deque interna inter mortem Christi mundique vitam connexione quaestio multorum fidelium non solum literatorum et clericorum sed etiam illiteratorum et laicorum occupavit animos. Fuere potissimum qui dubitarent, an redemtio sola voluntate iussuve divino aut per aliam quam per Dei personam seu angelicam seu humanam fieri potuerit; quique obiectionibus infidelium simplicitatem christianam quasi fatuam deridere ac contradictiones in christiana fide obvias arroganter ementiri solitorum redarguendis et refellendis se agnoscerent impares. Inde factum est, ut saepe S. Anselmi in similibus cogitationibus defixi exquirerent consilium ab eoque eximi in quibus haeserunt de perdifficili illa quaestione scrupulos studiose peterent; nec defuerunt qui ut harum disputationum summam consignaret literis, enixe rogarent fidei intellectu delectati. Haec itaque omnia dederunt nostro ansas conficiendi tractatum „Cur Deus Homo" inscriptum, quem ne differret evulgare, inter alios maxime Boso Monachus [1]) flagitavit et impetravit.

---

1) Cum quo S. Anselmus fuit coniunctus arctissimo paternitatis spiritualis vinculo. Cfr. *Eadmerus* De Vita S. A. 1, 12: „— quidam Clericus aetate iuvenis, Boso nomine, Beccum venit Abbatis colloquium expetens. Erat enim idem acer ingenio et quibusdam perplexis quaestionibus involverat animum, nec reperire quemquam poterat qui eas sibi ad votum evolveret. Loquens igitur cum Anselmo ac nodos ei sui cordis depromens, omnia quae desiderabat ab eo sine scrupulo disceptationis accepit. Miratus ergo hominem est et nimio illius amore devinctus. Dehinc ergo quum eius allocutione familiariter potiretur, illectus ad contemtum saeculi emenso brevi spatio, Becci Monachus factus

Iam vero de *tempore* compositi et editi huiusce operis erit agendum. Monasterio Beccensi relicto S. Anselmus posteaquam a. 1093 in Angliam transmigravit, quantum scribendi otium ipsi superfuit ante omnia eo esse conferendum arbitratus est, ut litem per Roscelinum canonicum Compendiensem nominalistam eundemque tritheistam in ecclesia Gallicana concitatam atque in synodo Suessionensi non sedatam nisi per speciem prorsus dirimeret doctrinae armis adiutus. Hinc libro egregio „de fide trinitatis“ Becci inchoato in Britannia novitius extremam manum imposuit eoque adversarii istius sophismata confutavit sagacissimus dogmatis ecclesiastici propugnator. Quo facto tractatum „Cur Deus Homo“ aggressus, iam per aestatem anni 1094 eius librum primum a Fratre Ermero[1]) transscriptum ad ecclesiam Beccensem direxit. Nec mirum, si haec particula operis diu exspectati ac vehementer desiderati, auctore inscio et invito, multis exemplis brevi tempore longe lateque circumferebatur. Secuta dein sunt proelia in favorem libertatis

---

est. Cuius conversioni simul et conversationi diabolus graviter invidens, in tantam illum tentationis procellam demersit, ut succedentibus sibi variis cogitationum tumultibus vix mentis suae compos existeret. Transierunt in hoc quidam dies et seipsa semper fiebat immanior tentatio eadem. Turbatus ergo et mente confusus Anselmum adiit animique sui fluctus illi exposuit. At ipse quum singula intellexisset, hoc solum pio affectu, scil. „consulat tibi Deus,“ ei respondit illicoque Fratrem a se dimisit. Evestigio autem tanta tranquillitas mentis illum secuta est, ut sicut ipsemet mihi referebat, ultra quam dictu credibile sit, subito alius fieret ab eo qui fuit. Itaque omnis illa tentatio penitus evanuit nec quicquam huiusmodi in se ulterius sensit.

1) Quem auctor *Epp.* 3, 25 (cfr. 1, 17) carissimum filium suum et baculum senectutis suae appellat.

ecclesiasticae a. S. Anselmo contra Guilelmum regem suscepta; quae dum gerebantur, nostro denegata est opportunitas saepe in remotiorem camerae locum secedendi coelestibusque studiis inhaerendi; ac variae tribulationes eum coegerunt, in longinquum tempus differre voluminis illius coepti consummationem. Tandem flumini se obvium ferre solum impotens ad sedem apostolicam confugit; id quod supra pag. V enarravimus. Per hoc autem exilium Italicum Iohannes Abbas coenobii S. Salvatoris apud Telesim in Capuana provincia siti, olim Monachus Beccensis et S. Anselmi discipulus, magistrum carissimum ut in ipsius villa Sclavia menses a. 1098 aestivos transigeret hospitaliter invitavit. Huc itaque devertit exul et hac in habitatione montuosa turbarumque tumultu vacua vacavit die noctuque cum divinae contemplationi tum secundo nostri tractatus libro conficiendo, quamquam spatium quaestionibus quae restiterant enodandis satis congruum nactus non est. In Angliam reversus, scripti totius apographum per monachos Cantuarienses curatum anno ferme 1104 Paschali huius nominis secundo Papae transmisit.[1])

Quoad *indolem* operis *internam*que *oeconomiam*, id quare inscripserit „Cur Deus Homo," quidve fuerit cur in libros distinxerit duos, ac quale eorum sit discrimen materiale, — S. Anselmus ipse in Praefatione sua exposuit. Dialogi autem formam L. I c. 1 s. f. ideo se fatetur adhibuisse, „quoniam ea quae per interrogationem et responsionem investigantur, multis et maxime tardioribus ingeniis magis patent et ideo plus placent;" quod quidem

1) Cfr. S. Ans. *Epistolarum* Lib. IV, 55.

auctoris studium se ad gradus lectorum eruditionis varios accomodandi laude omni dignum et ex ansis illis ei ad scribendum datis derivandum ne minimum quidem contraxit damnum admirabili sane subtilitati argumentationum. Egregie et exquisite S. Ven. *Hasse*[1]) tractatus structuram ita descripsit, ut praeter Prologum (I, 1—10) et Epilogum (II, 16ª—22) *tres* statueret partes, quarum prima (I, 11—19) satisfactionem evincit conditionem, sine qua remissio peccatorum fieri non possit; secunda (I, 20—24) hominem peccatorem demonstrat quam debeat Deo satisfactionem pro peccato eam reddere nequire et nisi reddiderit salvari non valere; tertia denique (II, 1—15) neminem concludit nisi Deum hominem eumque crucifixum satisfactionem illam debitam Deo praestare ac mundi peccata delere posse. Quaestionis summam Boso collocutor L. II c. 17 s. f. acute comprehendit; misericordiam vero Dei iustitiae concordem hoc tractatu se non evertisse sed qua par est ratione astruxisse auctor (II, 20) evidenter et dilucide ostendit.[2])

Gabriel *Gerberon,* Presbyter ac Monachus Benedictinus ex Congregatione S. Mauri, qui sua S. Anselmi Operum editione[3]) optime pro re critica

---

1) „Anselm v. Canterbury.“ II, 572 sq.

2) Cfr. „Geschichtliches aus der Versöhnungs- und Genugthuungslehre. *Anselmus.*“ in: „Evangelische Kirchen-Zeitung.“ 1834. n. 1—3. max. pag. 12 sq.

3) „Sancti *Anselmi* Ex Beccensi Abbate Cantuariensis Archiepiscopi Opera Nec Non Eadmeri Monachi Cantuariensis Historia Novorum, Et alia opuscula: Labore ac studio D. Gabrielis *Gerberon* Mon. Congr. S. Mauri ad Mss. fidem expurgata et aucta. Secunda editio correcta et aucta. Lutetiae Parisiorum — MDCCXXI.“

meruit, ad *textum* librorum „Cur Deus Homo“ inscriptorum nativae integritati ac puritati restituendum undequaque corrogavit consuluitque novem codices manuscriptos hos: scil. tres Victorinos (A a b c),[1]) unum Iolianum (B) et quinque alios bibliothecarum Cisterciensis (C), monasterii S. Michaelis in dioecesi Verodunensi siti (D), Gemmeticensis (E) ac Beccensis (F a b).[2])

At enim vero vir ille doctus, cuius industriae accurata et scrupulosa collectio variarum lectionum in codicibus obviarum debetur,[3]) non proinde atque hi ipsi postulabant, locos depravatos emendare et conformare ausus est; nec semel scripturam quam libri tuebantur omnes, in textum recipere apertave librariorum menda tollere dubitavit. Hinc non defuerunt in quibus haec nostra editio elaboraret. Qua in adornanda penum criticum sedulitate Gerberoniana nobis subministratum religiose excussimus; codicum in verbis singulis et capitum partitione[4]) consensum numquam non retinuimus; ubi genuinam auctoris orationem restaurare studiosi a textu vulgato discessimus, testium auctoritate apposita lectiones varias conferendi et diiudicandi facultatem dedimus lecturis, quibus ipsis supellectilem brevium annotationum haud ingratam fore speramus.

---

1) Quae lunulis inclusimus sigla, iis in apparatu nostrae editionis critico sumus usi.

2) Cfr. Bern. de *Montfaucon*, Bibliotheca Bibliothecarum Manuscr. Nova. Paris. MDCCXXXIX. Tom. II, 1369. 1347. 1178. 1208. 1252.

3) S. Ans. Opp. ed. Gerb. P. 611—621 s. h. t.: „Castigationes Et Variae Lectiones Librorum Cur Deus Homo.“

4) Cuius quidem origo in omnibus scriptis ad S. Anselmum ipsum referenda esse videtur. Cfr. *Epist.* 4, 42.

Sed haec hactenus. Quod reliquum est, Deum Trinum qui operatur velle et perficere pro bona voluntate, ut opellam hanc meam in tractatu S. Anselmi aureo edendo consumtam Ipse agnoscat approbet et ad studium libri singularis salubre promovendum facere iubeat, pie precor.

Scr. Berolini mense Iulio a. 1857.

PRAEFATIO S. ANSELMI.

Opus subditum propter quosdam, qui antequam perfectum et exquisitum esset, primas partes eius me nesciente sibi transscribebant, festinantius quam mihi opportunum esset, ac ideo brevius quam vellem sum coactus, ut potui, consummare. Nam plura quae tacui, inseruissem et addidissem, si in quiete et congruo spatio illud mihi edere licuisset. In magna enim cordis tribulatione, quam unde et cur passus sim novit Deus, illud in Anglia rogatus incepi et in Capuana provincia peregrinus perfeci. Quod secundum materiam de qua editum est, CUR DEUS HOMO nominavi et in duos libellos distinxi. Quorum prior quidem infidelium respuentium christianam fidem, quia rationi putant illam repugnare, continet obiectiones et fidelium responsiones; ac tandem remoto Christo — quasi numquam aliquid fuerit de illo — probat rationibus necessariis, esse impossibile ullum hominem salvari sine illo. In secundo autem libro similiter, quasi nihil sciatur de Christo, monstratur non minus aperta ratione et veritate, naturam humanam ad hoc institutam esse, ut aliquando immortalitate beata totus homo

i. e. in corpore et in anima frueretur; ac necesse esse ut hoc fiat de homine, propter quod factus est; sed nonnisi per hominem Deum, atque ex necessitate omnia quae de Christo credimus, fieri oportere. Hanc *Praefatiunculam* cum *Capitulis* totius operis omnes qui librum hunc transscribere volent, ante eius principium ut praefigant postulo; quatenus in cuiuscunque manus venerit, quasi in eius fronte aspiciat, si quid in toto corpore sit quod non despiciat.

CAPITULA.

I.

1. Quaestio, de qua totum opus pendet.
2. Quomodo accipienda sunt ea, quae dicenda sunt.
3. Obiectiones infidelium et responsiones fidelium.
4. Quod hae responsiones videantur infidelibus sine necessitate et quasi quaedam picturae.
5. Quod redemtio hominis non potuit fieri per aliam quam per Dei personam.
6. Quomodo reprehendant infideles, quod dicimus Deum morte sua nos redemisse et sic dilectionem suam ergo nos ostendisse et pro nobis expugnare diabolum venisse.
7. Quod nullam diabolus habebat iustitiam adversus hominem, et quare videatur habuisse, et cur Deus hoc modo hominem liberaverit.
8. Quomodo, licet humilia quae dicimus de Christo, non pertineant ad divinitatem, inconveniens videatur infidelibus ea de illo dici secundum hominem, et unde illis videatur idem homo non sponte mortuus esse.
9. Quod sponte mortuus sit, et quid sit *factus est obediens usque ad mortem, et propter quod Deus illum exaltavit,*

*

et *non veni facere voluntatem meam*, et *proprio Filio suo non pepercit*, et *non sicut ego volo, sed sicut tu vis.*

10. Item de eisdem, quomodo aliter recte intelligi possunt.
11. Quid sit peccare et pro peccato satisfacere.
12. Utrum sola misericordia sine omni solutione deceat Deum peccata dimittere.
13. Quod nihil minus sit tolerandum in rerum ordine, quam ut creatura creatori debitum honorem auferat, et non solvat quod aufert.
14. Cuiusmodi honor Dei sit poena peccantis.
15. Si Deus vel ad modicum patiatur honorem suum violari.
16. Ratio cur numerus angelorum qui ceciderunt, restituendus sit de hominibus.
17. Quod alii angeli pro illis non possint restitui.
18. Utrum plures futuri sint sancti homines, quam sint mali angeli.
19. Quod homo non possit salvari sine peccati satisfactione.
20. Quod secundum mensuram peccati oporteat esse satisfactionem, nec eam homo per se facere possit.
21. Quanti ponderis sit peccatum.
22. Quam contumeliam fecit homo Deo, cum se permisit a diabolo vinci, pro qua satisfacere non potest.
23. Quid abstulit Deo cum peccavit, quod reddere nequit.
24. Quod quamdiu homo non reddit Deo quod debet, non possit esse beatus nec excusetur impotentia.
25. Quod ex necessitate per Christum salvetur homo.

II.

1. Quod homo a Deo factus sit iustus, ut Deo fruendo beatus esset.
2. Quod homo non moreretur, si non peccasset.

3. Quod cum corpore in quo vivit in hac vita, homo resurget.
4. Quod de humana natura perficiet Deus quod incepit.
5. Quod quamvis hoc necesse sit fieri, tamen hoc non faciet cogente necessitate, et quae sit necessitas quae aufert gratiam aut minuit, et quae necessitas augeat.
6. Quod satisfactionem per quam salvatur homo, non possit facere nisi Deus homo.
7. Quod necesse sit eundem ipsum esse perfectum Deum et perfectum hominem.
8. Quod ex genere Adae et de Virgine femina Deum oporteat assumere hominem.
9. Quod necesse sit Verbum solum et hominem in unam convenire personam.
10. Quod idem homo non ex debito moriatur, et quomodo possit vel non possit peccare, et cur ille vel angelus de sua iustitia laudandus sit, cum peccare non possint.
11. Quod moriatur ex sua potestate et quod mortalitas non pertineat ad puram hominis naturam.
12. Quod quamvis incommodorum nostrorum particeps sit, miser tamen non sit.
13. Quod cum aliis infirmitatibus nostris ignorantiam non habeat.
14. Quomodo mors eius praevaleat numero et magnitudine peccatorum omnium.
15. Quomodo deleat mors eadem etiam peccata eum perimentium.
16[a]. Qualiter Deus de massa peccatrice assumsit hominem sine peccato, et de salvatione Adae et Evae.
16[b]. Quomodo non necessitate mortuus est, qui non potuit esse nisi quia erat moriturus.
17. Quod in Deo non sit necessitas vel impossibilitas, et quid sit necessitas cogens et necessitas non cogens.

S. ANSELMI CANTUARIENSIS

LIBER PRIMUS

CUR DEUS HOMO.

---

1. Saepe et studiosissime a multis rogatus sum 1
et verbis et literis, quatenus cuiusdam quaestionis de
fide nostra rationes, quas soleo respondere quaerentibus, memoriae scribendo commendem;[1]) dicunt enim sibi
placere eas et arbitrantur satisfacere. Quod petunt, 2
non ut per rationem ad fidem accedant, sed ut eorum quae credunt intellectu et contemplatione delectentur; et ut sint, quantum possunt, parati semper ad satisfactionem omni poscenti se rationem de ea quae in nobis est spe.[2]) Quam quaestionem solent et infideles 3
nobis simplicitatem christianam quasi fatuam deridentes obiicere, et fideles multi in corde versare: qua scilicet ratione vel necessitate Deus homo factus sit, et morte sua, sicut nos credimus et confitemur, mundo vitam reddiderit; cum hoc aut per aliam personam, sive ange-

---

1) *commendarem* A a B.

2) Cfr. 1. Petr. 3, 15: *ἕτοιμοι ἀεὶ πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος.*

licam sive humanam, aut sola voluntate facere potuerit.
4 De qua quaestione non solum literati, sed etiam illite-
5 rati multi quaerunt et rationem eius desiderant. Quo-
niam ergo multi de hac tractari postulant, et licet in
quaerendo valde videatur difficilis, in solvendo tamen
omnibus est intelligibilis, et propter utilitatem ratio-
nisque pulchritudinem amabilis; quamvis a sanctis pa-
tribus inde quod sufficere debeat, dictum sit, tamen
de illa curabo, quod mihi Deus dignabitur aperire,
6 petentibus ostendere. Et quoniam ea quae per inter-
rogationem et responsionem investigantur, multis et
maxime tardioribus ingeniis magis patent et ideo plus
placent; unum ex illis qui hoc flagitant, qui inter alios
instantius ad hoc me sollicitat, accipiam mecum dispu-
tantem, ut *Boso* quaerat, et *Anselmus* respondeat hoc
modo.

1 **2.** *Boso.* Sicut rectus ordo[1]) exigit, ut pro-
funda christianae fidei credamus, priusquam ea praesu-
mamus ratione discutere; ita negligentia mihi videtur, si,
postquam confirmati sumus in fide, non studemus quod
2 credimus intelligere. Quapropter quoniam gratia Dei prae-
veniente fidem nostrae redemtionis sic puto me tenere,
ut etiam si nulla ratione quod credo possim compre-
hendere, nihil tamen sit quod me ab eius firmitate va-

1) Cfr. *Proslogium* c. 1: „Non tento, Domine, penetrare altitudinem tuam, quia nullatenus comparo illi intellectum meum; sed desidero aliquatenus intelligere veritatem tuam, quam credit et amat cor meum. Neque enim quaero intelligere, ut credam; sed *credo, ut intelligam.* Nam et hoc credo, quia nisi credidero, non intelligam.“ — Qualem S. Anselmus rationem fidei cum intellectu mutuam defenderit, accurate et subtiliter edisseruit *F. R. Hasse* in libro: Anselm von Canterbury. 3, 2. („Die allgemeinen Principien A.'s.“)

leat evellere; a te peto mihi aperiri, quod, ut scis,
plures mecum petunt: qua necessitate scilicet et ra-
tione Deus, cum sit omnipotens, humilitatem et infirmi-
tatem humanae naturae pro eius restauratione as-
sumserit? *Anselmus.* Quod quaeris a me, supra me 3
est, et idcirco altiora me tractare timeo, ne forte, cum
putaverit aut etiam viderit aliquis me non sibi satis-
facere, plus existimet rei veritatem mihi deficere, quam
intellectum meum ad eam capiendam non sufficere.
Bos. Non hoc tantum timere debes, quantum et remi- 4
nisci, quia saepe contingit in colloquendo de aliqua
quaestione, ut Deus aperiat quod prius latebat; et spe-
rare de gratia Dei, quia, si ea quae gratis accepisti,
libenter impartiris, altiora ad quae nondum attigisti,
mereberis accipere. *Ans.* Est et aliud, propter quod 5
video aut vix aut nullatenus posse ad plenum inter nos
de hac re nunc tractari; quoniam ad hoc est necessaria
notitia potestatis necessitatis voluntatis[1]) et aliarum qua-
rundam rerum, quae sic se habent, ut earum nulla pos-
sit plene sine aliis considerari; et ideo tractatus earum
suum opus postulat non multum, ut puto, facile nec
omnino inutile; nam earum ignorantia quaedam facit
difficilia, quae per earum notitiam fiunt facilia. *Bos.* Sic 6
breviter de his suis locis dicere poteris, ut et quod suf-
ficiat ad praesens opus habeamus, et quod plus dicen-
dum est in aliud tempus differamus. *Ans.* Hoc quoque 7
multum me retrahit a petitione tua, quia materia non
solum pretiosa, sed sicut est de speciosa forma[2]) prae
filiis hominum, sic etiam est de speciosa ratione super
intellectus hominum; unde timeo, ne, quemadmodum ego
soleo indignari pravis pictoribus, cum ipsum Dominum
nostrum informi figura pingi video, ita mihi contingat,

---

1) *potestatis et necessitatis et voluntatis* A a b c B C.
2) *specioso forma* A b c C E F a.

si tam decoram materiam incomto et contemtibili dicta-
8 mine exarare praesumo. *Bos.* Nec hoc te debet re-
trahere, quia sicut tu permittis, ut qui potest melius
dicat, sic nulli praestituis, ut cui dictamen tuum non
placet, pulchrius non scribat; verum ut omnes excusa-
tiones tuas excludam, quod postulo non facies doctis,
9 sed mihi et hoc ipsum mecum petentibus. *Ans.* Quo-
niam video importunitatem tuam et illorum, qui hoc
tecum ex charitate et religioso studio petunt, tentabo
pro mea possibilitate (Deo adiuvante et vestris oratio-
nibus, quas hoc postulantes saepe mihi petenti ad hoc
ipsum promisistis) quod quaeritis non tam ostendere,
quam tecum quaerere; sed eo pacto, quo omnia quae
dico accipi volo: videlicet, ut si quid dixero, quod ma-
ior non confirmet autoritas, quamvis illud ratione pro-
bare videar, non alia certitudine accipiatur, nisi quia
interim mihi ita videtur,[1]) donec Deus melius aliquo
10 modo revelet. Quod si aliquatenus quaestioni tuae sa-
tisfacere potero, certum esse debebit, quia et sapien-
tior me plenius hoc facere poterit; imo sciendum
est, quidquid homo inde dicere vel scire possit, altio-
11 res tantae rei adhuc latere rationes. *Bos.* Patere igitur,
ut verbis utar infidelium; aequum enim est, ut cum
nostrae fidei rationem studemus inquirere, ponamus ob-
iectiones eorum, qui nullatenus ad fidem eandem sine
12 ratione volunt accedere. Quamvis enim illi ideo ratio-
nem quaerant, quia non credunt, nos vero, quia credi-
mus; unum idemque tamen est quod quaerimus; et si
quid responderis, cui auctoritas obsistere sacra[2]) videa-

1) Cfr. *Monologium* c. 1: „In quo si quid dixero, quod maior non monstret *auctoritas*, sic volo accipi, ut quamvis ex *rationibus* quae mihi videbuntur, quasi necessarium concludatur, non *ob hoc* tamen *omnino* necessarium, sed tantum sic *interim* videri posse dicatur.“

2) Reperitur haec lectio in omnibus Codicibus.

tur, liceat mihi illam obtendere, quatenus quomodo non obsistat aperias. *Ans*. Dic quod tibi videtur.

3. *Bos*. Obiiciunt nobis deridentes simplicitatem 1
nostram infideles, quia Deo facimus iniuriam et contu-
meliam, cum eum asserimus in uterum Virginis[1]) de-
scendisse, natum esse de femina, lacte et alimentis hu-
manis nutritum crevisse, et ut multa alia taceam, quae
Deo non videntur convenire, lassitudinem famem sitim
verbera et inter latrones crucem mortemque subiisse.
Ans. Nos non facimus Deo iniuriam ullam aut contu- 2
meliam, sed toto corde gratias agentes laudamus et prae-
dicamus ineffabilem altitudinem misericordiae illius; quia
quanto nos mirabilius et praeter opinionem de tantis
et tam debitis malis in quibus eramus, ad tanta et tam
indebita bona quae perdideramus, restituit, tanto maio-
rem dilectionem erga nos et pietatem monstravit. Si 3
enim diligenter considerarent, quam convenienter hoc
modo procurata sit humana restauratio, non deriderent
nostram simplicitatem, sed Dei nobiscum laudarent sa-
pientem benignitatem. Oportebat namque ut, sicut per 4
hominis inobedientiam mors in humanum genus intra-
verat, ita per hominis obedientiam vita restitueretur. Et 5
quemadmodum peccatum, quod fuit causa nostrae damna-
tionis, initium habuit a femina, sic verae iustitiae et sa-
lutis nostrae auctor[2]) nasceretur de femina; et ut dia-
bolus, qui per gustum ligni quem persuasit, hominem
vicerat, ita per passionem ligni quam intulit, ab homine
vinceretur. Sunt quoque alia multa, quae studiose con- 6
siderata ineffabilem quandam nostrae redemtionis hoc
modo procuratae pulchritudinem ostendunt.

---

1) Dedi *Virginis* c. Cod. B pro *mulieris* vulg.
2) *Sic nostrae iustitiae et salutis auctor* A a b c B C E F a.

1 **4.** *Bos.* Omnia haec pulchra et quasi quaedam
picturae suscipienda sunt; sed si non sit aliquid soli-
dum super quod sedeant, non videntur infidelibus suffi-
cere, cur Deum ea quae dicimus pati voluisse credere
2 debeamus. Nam qui picturam vult facere, aliquid eli-
git solidum super quod pingat, ut maneat quod pingit.
Nemo enim pingit in aqua vel in aëre, quia ibi nulla
3 manent picturae vestigia. Quapropter cum has conve-
nientias quas dicis infidelibus quasi quasdam picturas
rei gestae obtendimus, quoniam non rem gestam sed
figmentum arbitrantur esse, quod credimus quasi super
4 nubem pingere nos existimant. Monstranda est ergo
prius veritatis rationabilis soliditas i. e. necessitas,
quae probet Deum ad ea quae praedicamus debuisse
5 aut potuisse humiliari. Deinde ut ipsum quasi corpus
veritatis plus niteat, istae convenientiae quasi picturae
6 corporis sunt exponendae. *Ans.* Nonne satis neces-
saria ratio videtur, cur Deus ea quae dicimus facere
debuerit: quia genus humanum, tam scilicet pretiosum
opus eius, omnino perierat nec decebat, ut quod Deus
de homine proposuerat, penitus annihilaretur; nec idem
eius propositum ad effectum duci poterat, nisi genus
humanum ab ipso creatore suo liberaretur?

1 **5.** *Bos.* Haec ipsa liberatio si per aliam quam
per Dei personam (sive per angelum sive per hominem)
esse facta quolibet modo diceretur, mens humana hoc
2 multo tolerabilius acciperet. Potuit enim Deus hominem
aliquem facere sine peccato, non de massa peccatrice,
nec de aliquo homine, sed sicut fecit Adam, per quem
3 hoc ipsum opus fieri potuisse videtur. *Ans.* Annon in-
telligis, quia, quaecunque alia persona hominem a morte
aeterna redimeret, eius servus idem homo recte iudica-
4 retur? Quod si esset, nullatenus restauratus esset in

illam dignitatem, quam habiturus erat, si non peccasset; cum ipse, qui non nisi Dei servus et aequalis angelis bonis per omnia futurus erat, servus esset eius, qui Deus non esset, et cuius angeli servi non essent.

6. *Bos.* Hoc est, quod valde mirantur, quia li- 1
berationem hanc redemtionem vocamus. In qua namque,
aiunt nobis, captione aut in quo carcere aut in cuius
potestate tenebamini, unde vos Deus non potuit liberare,
nisi vos tot laboribus et ad ultimum suo sanguine redi-
meret? Quibus cum dicimus: redemit nos a peccatis 2
et ab ira sua et de inferno et de potestate diaboli, quem,
quia nos non poteramus, ipse pro nobis venit expugnare,
et redemit nobis regnum coelorum; et quia haec omnia
hoc modo fecit, ostendit quantum nos diligeret; respon-
dent: Si dicitis, quia Deus haec omnia facere non po- 3
tuit solo iussu, quem cuncta iubendo creasse dicitis, re-
pugnatis vobismetipsis, quia impotentem illum facitis.
Aut si fatemini, quia potuit, sed non voluit nisi hoc 4
modo: quomodo sapientem illum ostendere potestis,
quem sine ulla ratione tam indecentia velle pati asseri-
tis? Omnia enim haec quae obtenditis in eius volun- 5
tate consistunt; ira namque Dei non est aliud quam
voluntas puniendi. Si ergo non vult punire peccata 6
hominum, liber est homo a peccatis et ab ira Dei et ab
inferno et a potestate diaboli, quae omnia propter pec-
cata patitur; et recipit ea, quibus propter eadem pec-
cata privatur. Nam in cuius potestate est infernus aut 7
diabolus? aut cuius est regnum coelorum nisi eius, qui
fecit omnia? Quaecunque itaque timetis aut desidera-
tis, eius voluntati subiacent, cui nihil resistere potest.
Quapropter si humanum genus salvare noluit, nisi quo 8
dicitis modo,[1]) cum sola voluntate potuit: ut mitius

1) *nisi quomodo dicitis* A a b c C D.

dicam, videte quomodo eius sapientiae repugnatis.
9 Nam si homo, quod facile posset, id cum gravi labore sine ratione faceret, non utique sapiens ab ullo indicaretur. Quippe quod dicitis, Deum taliter ostendisse quantum vos diligeret, nulla ratione defenditur, si nullatenus hominem aliter potuisse salvare non monstra-
10 tur. Nam si aliter non potuisset, tunc forsitan necesse esset, ut hoc modo suam dilectionem ostenderet; nunc vero, cum aliter possit salvare hominem, quae ratio est, ut propter ostendendam dilectionem suam ea quae di-
11 citis faciat et sustineat? An enim non ostendit angelis bonis, quantum eos diligat, pro quibus talia non sustinet? Quod vero eum dicitis venisse expugnare pro vobis diabolum, quo sensu audetis proferre? Nonne
12 Deus omnipotentia[1]) regnat ubique? Quomodo ergo indigebat Deus, ut ad vincendum diabolum de coelo descenderet? Haec nobis infideles obiicere posse videntur.

1 **7.** Sed et illud quod dicere solemus, Deum scilicet debuisse prius per iustitiam contra diabolum agere, ut liberaret hominem, quam per fortitudinem, ut cum diabolus eum, in quo nulla mortis erat causa et qui Deus erat, occideret, iuste potestatem quam super peccatores habebat, amitteret, alioquin iniustam violentiam fecisset illi, quoniam iuste possidebat hominem, quem non ipse violenter attraxerat, sed idem homo se sponte ad illum contulerat: non video, quam vim habeat.
2 Nam si diabolus aut homo suus esset aut alterius quam Dei, aut in alia quam in Dei potestate maneret, forsitan hoc recte diceretur; cum autem diabolus aut homo non sit nisi Dei, et extra potestatem Dei neuter consistat: quam causam debuit Deus agere cum suo de suo in

1) Ita Cod. B. Al. hab. „*Dei omnipotentia.*“

suo, nisi ut servum suum puniret, qui suo conservo
communem dominum deserere et ad se persuasisset trans-
ire, ac traditor fugitivum, fur furem cum furto domini
sui suscepisset? Uterque namque fur erat, cum alter 3
altero persuadente seipsum domino suo furabatur. Quid 4
enim iustius fieri posset, si hoc Deus faceret? Aut si
iudex omnium Deus hominem sic possessum de po-
testate tam iniuste possidentis, vel ad puniendum illum
aliter quam per diabolum vel ad parcendum illi, eri-
peret: quae haec iniustitia esset? Quamvis enim homo 5
iuste a diabolo torqueretur, ipse tamen illum iniuste tor-
quebat. Homo namque meruerat, ut puniretur, nec ab
ullo convenientius quam ab illo, cui consenserat ut pec-
caret. Diaboli vero meritum nullum erat, ut puniret; 6
imo hoc tanto faciebat iniustius, quanto non ad hoc
amore iustitiae trahebatur, sed instinctu malitiae impel-
lebatur. Nam hoc non faciebat Deo iubente, sed in- 7
comprehensibili sapientia sua, qua mala etiam bene or-
dinat, permittente. Et puto illos, qui diabolum ali- 8
quam opinantur habere in possidendo homine iustitiam,
ad hoc inde adduci, quia vident hominem diaboli vexa-
tioni subiacere iuste et Deum hoc iuste permittere; et
idcirco putant diabolum illam iuste inferre. Contingit 9
enim idem aliquid diversis considerationibus[1]) esse

1) Cfr. *Dialogus de Veritate* c. 8: „Multis modis eadem res suscipit diversis considerationibus contraria; quod in actione saepe contingit, ut in percussione. Percussio namque et agentis est et patientis; unde et actio dici et passio potest; quamvis secundum ipsum nomen actio vel percussio, et quae similiter dicta a passivis in activa significatione dicuntur, magis videantur esse patientis quam agentis. — Cum et qui percutit, recte percutit; et qui percutitur, recte percutitur; ut cum peccans ab eo ad quem pertinet, corrigitur: ex utraque parte recta est, quia ex utraque parte debet esse, percussio. E contrario, quando ab iniquo iustus percutitur,

iustum et iniustum, et ob hoc a non diligenter intuen-
10 tibus totum iustum aut iniustum iudicari. Evenit enim,
ut aliquis innocentem percutiat iniuste, unde ipse iuste
percuti mereatur; si tamen percussus vindicare se non
debet et percutit percutientem se, iniuste hoc facit.
11 Haec igitur percussio ex parte repercutientis iniusta
est, quia non debuit se vindicare; ex parte vero per-
cussi iusta, quia iniuste percutiens iuste percuti meruit.
12 Diverso igitur intuitu iusta et iniusta est eadem actio,
quia contingere potest ab alio iudicari iustam tantum,
ab alio iniustam. Hoc itaque modo diabolus dicitur
iuste vexare hominem, quia Deus hoc iuste permittit
13 et homo hoc iuste patitur. Sed et hoc, quod homo
iuste dicitur pati, non sua iustitia iuste dicitur pati, sed
14 quia punitur iusto iudicio Dei. At si obtenditur chi-
rographum illud decreti, quod adversum nos dicit apo-
stolus[1]) fuisse et per mortem Christi deletum esse; et
putat aliquis, per illud significari, quia diabolus quasi
sub cuiusdam pacti chirographo ab homine iuste ante
passionem Christi peccatum, velut usuram primi pec-
cati quod persuasit homini, et poenam peccati exigeret,
ut per hoc iustitiam suam super hominem videatur pro-
15 bare, nequaquam ita intelligendum puto. Quippe chi-
rographum illud non est diaboli, quia chirographum
dicitur decreti, decretum autem illud non erat diaboli

---

quia nec iste percuti nec ille percutere debet; ex utra-
que parte non recta est, quia ex neutra parte debet esse,
percussio. Cum vero peccans ab eo ad quem non per-
tinet, percutitur; quoniam et iste debet percuti et ille
non debet percutere: debet et non debet esse percus-
sio, et ideo recta et non recta negari non potest."

1) Coloss. 2, 14: ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγρα-
φον τοῖς δόγμασιν ὃ ἦν ὑπεναντίον ἡμῖν. Vulg.:
„delens quod adversus nos erat chirographum decreti." —
Vid. *Bengelii* Gnomon N. T. a. h. l.

sed Dei. Iusto namque iudicio Dei decretum erat et 16
quasi chirographo confirmatum, ut homo qui sponte pec-
caverat, nec peccatum nec poenam peccati per se vitare
posset; est enim *spiritus vadens et non rediens*;[1] *et
qui facit peccatum, servus est peccati*,[2] nec qui pec-
cat, impunitus debet dimitti, nisi misericordia peccatori
parcat et eum liberet ac reducat. Quamobrem per hoc 17
chirographum nullam inveniri posse diaboli iustitiam in
hominis vexatione credere debemus. Denique sicut in 18
bono angelo nulla omnino est iniustitia, ita in malo nulla
est penitus iustitia. Nihil igitur erat in diabolo, cur 19
Deus contra illum ad liberandum hominem sua uti for-
titudine non deberet.

8. *Ans.* Sufficere nobis debet ad rationem volun- 1
tas Dei[3] cum aliquid facit, licet non videamus cur
ita velit; voluntas namque Dei nunquam est irrationa-
bilis. *Bos.* Verum est, si constat Deum id velle, unde 2
agitur; nequaquam enim acquiescunt multi Deum ali-
quid velle, si rationi repugnare videtur. *Ans.* Quid 3
tibi videtur repugnare rationi, cum Deum ea voluisse
fatemur, quae de eius incarnatione credimus? *Bos.* Ut 4
breviter dicam: altissimum ad tam humilia inclinari,
omnipotentem aliquid facere cum tanto labore. *Ans.* Qui 5
hoc dicunt, non intelligunt quod credimus. Divinam enim
naturam absque dubio asserimus impassibilem, nec ulla-
tenus posse a sua celsitudine humiliari, nec in eo quod
vult facere laborare. Sed Dominum Iesum Christum 6
dicimus Deum verum et verum hominem, unam per-

---

1) Cfr. Psalm. 77 [78], 39.
2) Ioann. 8, 34.
3) Cfr. Liber *de Voluntate Dei* c. 1: „Voluntas Dei est (ut breviter dicam) quicquid fit, ut fieri invenitur in creaturis.“

sonam in duabus naturis et duas naturas in una per-
7 sona. Quapropter cum dicimus Deum aliquid humile
aut infirmum pati, non hoc intelligimus secundum subli-
mitatem impassibilis naturae, sed secundum infirmita-
tem humanae substantiae quam gerebat; et sic nostrae
8 fidei nulla ratio obviare cognoscitur. Sic enim nullam
divinae substantiae significamus humilitatem, sed unam
9 Dei et hominis monstramus esse personam. Non ergo
incarnatione[1]) Dei humilitas eius ulla intelligitur facta,
10 sed natura hominis creditur exaltata. *Bos.* Ita sit:
nihil imputetur divinae naturae, quod secundum infir-
mitatem hominis de Christo dicitur; verum quomodo
iustum aut rationabile probari poterit, quia Deus homi-
nem illum, quem Pater Filium suum dilectum in quo
sibi bene complacuit, vocavit[2]) et quem Filius seipsum
11 fecit, sic tractavit aut tractari permisit? Quae autem
iustitia est, hominem omnium iustissimum morti tradere
pro peccatore? Quis homo, si innocentem damnaret
12 ut nocentem liberaret, damnandus non iudicaretur? Ad
idem res[3]) deduci videtur inconveniens, quod supra
dictum est. Nam si aliter peccatores non potuit sal-
vare quam iustum damnando, ubi est eius omnipoten-
13 tia? Si vero potuit sed noluit, quomodo defendemus
14 sapientiam eius atque iustitiam? *Ans.* Deus Pater non,
quemadmodum videris intelligere, hominem illum tra-
15 ctavit aut innocentem pro nocente morti tradidit. Non
enim eum invitum ad mortem ille coëgit aut occidi
permisit, sed idem ipse sponte sua mortem sustinuit, ut
16 homines salvaret. *Bos.* Etiam si non invitum, quoniam
voluntati Patris consensit, quodammodo tamen illum
17 coëgisse videtur praecipiendo. Dicitur enim, quia

1) *ergo in incarnatione* A a b c C.
2) Cfr. Matth. 3, 17.
3) Omnes codd. omitt. „*enim*". s. „*ergo*."

Christus *humiliavit semetipsum, factus obediens Patri*
usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod
et Deus illum exaltavit;[1]) et quia *didicit obedien-*
tiam ex his, quae passus est;[2]) et quia *proprio Filio*
suo non pepercit Pater, sed pro nobis omnibus tradidit
illum.[3]) Et idem Filius dicit: *Non veni voluntatem* 18
meam facere, sed voluntatem eius, qui misit me.[4]) Et
iturus ad passionem dicit: *Sicut mandatum dedit mihi*
Pater, sic facio.[5]) Item: *Calicem, quem dedit mihi*
Pater, non bibam illum?[6]) Et alibi: *Pater, si pos-*
sibile est, transeat a me calix iste: verumtamen non sic-
ut ego volo, sed sicut tu.[7]) Et iterum: *Pater, si*
non potest hic calix transire, nisi bibam illum, fiat vo-
luntas tua.[8]) In his omnibus plus videtur Christus 19
obedientia cogente quam spontanea voluntate disponente
mortem sustinuisse.

9. *Ans.* Ut mihi videtur, non bene discernis in- 1
ter hoc quod fecit exigente obedientia, et quod sibi
factum, quia servavit obedientiam, sustinuit non exigente
obedientia. *Bos.* Necesse habeo, ut hoc apertius expo-
nas. *Ans.* Cur persecuti sunt eum Iudaei usque ad 2
mortem? *Bos.* Non ob aliud nisi quia veritatem et iu-
stitiam vivendo et loquendo indeclinabiliter tenebat.
Ans. Hoc puto quia Deus ab omni rationali creatura 3
exigit, et hoc illa per obedientiam Deo debet. *Bos.*
Sic nos fateri oportet. *Ans.* Hanc igitur obedientiam 4
debebat homo ille Deo Patri et humanitas divinitati, et
hanc ab illo exigebat Pater. *Bos.* Hoc nulli dubium
est. *Ans.* Ecce habes, quid fecit exigente obedientia. 5
Bos. Verum est; et iam video quid sibi illatum, quia

---

1) Philipp. 2, 8. 9. — 2) Ebr. 5, 8. — 3) Rom. 8, 32.
4) Ioann. 6, 38. — 5) Ioann. 14, 31. — 6) Ioann. 18,
11. — 7) Matth. 26, 39. — 8) Matth. 26, 42.

obediendo perseveravit, sustinuit. Nam illata est illi
mors quia perstitit in obedientia, et hanc sustinuit;
sed quomodo hoc obedientia non exigat, non intelligo.
6 *Ans.* Si homo nunquam peccasset, deberet pati mortem,
7 aut deberet Deus hoc ab illo exigere? *Bos.* Quemad-
modum credimus, nec homo moreretur nec hoc exige-
retur ab illo; sed huius rei a te audire volo rationem.
Ans. Rationalem creaturam iustam factam esse et ad
hoc, ut Deo fruendo beata esset, non neges. *Bos.* Non.
8 *Ans.* Deo autem nequaquam aestimabis convenire, ut
quam fecit iustam ad beatitudinem, cogat sine culpa
esse miseram; hominem enim invitum mori miserum
9 est. *Bos.* Patet, quia si non peccasset homo, non de-
10 beret Deus ab eo mortem exigere. *Ans.* Non ergo
coëgit Deus Christum mori, in quo nullum fuit pecca-
tum; sed ipse sponte sustinuit mortem, non per obe-
dientiam deserendi vitam sed propter obedientiam ser-
vandi iustitiam, in qua tam fortiter perseveravit, ut
11 inde mortem incurreret. Potest etiam dici, quia prae-
cepit illi mori Pater cum hoc praecepit, unde incurrit
mortem. Ita ergo *sicut mandatum dedit* illi *Pater*, *sic*
fecit, et *calicem*, *quem dedit* ei, bibit; et *factus* est
obediens Patri usque ad mortem; et sic *didicit ex his*,
quae passus est, *obedientiam*, i. e., quousque debeat
12 servari obedientia. Verbum autem quod positum est,
didicit, duobus modis intelligi potest. Aut enim
didicit dictum est pro: alios fecit discere, aut quia,
quod per scientiam non ignorabat, experimento *didicit.*
13 Quod autem apostolus, cum dixisset: *humiliavit se-
metipsum*, *factus obediens usque ad mortem*, *mortem
autem crucis*, subdidit: *propter quod et Deus illum
exaltavit*, et *donavit illi nomen*, *quod est super omne
nomen*,[1]) cui simile est quod David dixit: *de torrente*

---

1) Philipp. 2, 9.

in via bibet, propterea exaltabit caput;[1]) non ita dictum est, quasi nullatenus potuisset pervenire ad hanc exaltationem nisi per hanc mortis *obedientiam*, et haec exaltatio non nisi in retributionem huius obedientiae collata sit — priusquam enim pateretur, ipse dixit omnia sibi esse tradita a Patre[2]) et omnia Patris esse sua[3]) — sed quoniam ipse cum Patre sanctoque Spiritu disposuerat, se non aliter quam per mortem celsitudinem omnipotentiae suae ostensurum mundo; quippe quod non nisi per illam mortem fieri dispositum est, cum per illam fit, non incongrue dicitur propter illam fieri. Si enim intendimus aliquid facere, sed proponimus nos prius aliud facturos, per quod illud fiat; cum iam factum est quod volumus praecedere, si fit quod intendimus, recte dicitur propterea fieri, quoniam factum est propter quod differebatur; quia non nisi per illud fieri dispositum erat. Nam si fluvium quem equo vel navi transire possum, propono me non nisi navi transiturum, et ideirco differo tranameare, quia navis abest; cum iam praesto est navis, si transeo, recte de me dicitur: navis parata fuit, propterea transivit. Et non solum ita loquimur, quando per illud quod praecedere volumus, sed etiam quando non per illud, sed tantummodo post illud facere aliud aliquid statuimus. Si quis enim differt cibum sumere propterea, quia nondum ea die missae celebrationi affuit; peracto quod prius facere volebat, non incongrue dicitur illi: iam sume cibum, propterea quia iam fecisti propter quod sumere differebas. Multo igitur minus inusitata est locutio, cum Christus dicitur exaltatus propterea quia mortem sustinuit, per quam et post quam illam exaltationem

14 (at "Si enim intendimus") 15 (at "Nam si fluvium") 16 (at "Et non solum") 17 (at "Si quis") 18 (at "Multo igitur")

1) Psalm. 109 [110], 7.
2) Luc. 10, 22: Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρός μου.
3) Ioann. 16, 15: Πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστιν.

19 decrevit facere. Potest hoc et eo modo intelligi, quo
idem Dominus legitur[1]) profecisse sapientia et gratia
apud Deum, non quia ita erat, sed quia ille sic se habebat, ac si ita esset. Nam sic post mortem exaltatus
20 est, quasi propter illam hoc fieret. Quod autem ipse
ait: *Non veni voluntatem meam facere, sed eius, qui
misit me,*[2]) tale est, quale est et illud: *Mea doctrina
non est mea;*[3]) nam quod quis non habet a se sed a
Deo, hoc non tam suum quam Dei dicere debet. Nullus vero homo a se habet veritatem quam docet, aut
21 iustam voluntatem, sed a Deo. Non ergo venit Christus voluntatem suam facere sed Patris; quia iusta voluntas quam habebat, non erat ex humanitate sed ex
22 divinitate. *Proprio autem Filio suo non pepercit Deus,
sed pro nobis omnibus tradidit illum,*[4]) non est aliud
quam, non liberavit illum. Nam multa in sacra scriptura
23 huiusmodi inveniuntur. Ubi autem dicit: *Pater, si
possibile est, transeat a me calix iste; verumtamen non
sicut ego volo, sed sicut tu;*[5]) et: *si non potest hic
calix transire, nisi bibam illum, fiat voluntas tua:*[6])
naturalem salutis per voluntatem suam significat appe-
24 titum, quo humana caro dolorem mortis fugiebat. Voluntatem vero Patris dicit, non quoniam maluerit Pater
mortem Filii quam vitam; sed quia humanum genus
restaurari nolebat Pater, nisi faceret homo tam magnum
25 aliquid, sicut erat mors illa. Quia non poscebat ratio
quod alius facere non poterat, idcirco dicit Filius
illum velle suam mortem; quoniam ipse maluit illam
pati, quam ut genus humanum non salvaretur; ac si diceret: quoniam non vis aliter reconciliationem mundi
fieri, dico te hoc modo velle mortem meam; fiat ergo

1) Cfr. Luc. 2, 52. — 2) Ioann. 6, 38. — 3) Ioann. 7, 16. — 4) Roman. 8, 32. — 5) Matth. 26, 39. — 6) Matth. 26, 42.

voluntas tua, id est, fiat mors mea, ut mundus tibi re-
concilietur. Nam saepe aliquem velle dicimus aliquid, 26
quia non vult aliud, quod si vellet, non fieret illud
quod dicitur velle; ut cum dicimus, illum lucernam velle
extinguere, qui non vult fenestram claudere, per quam
ventus intrat qui lucernam extinguit. Sic ergo voluit 27
Pater mortem Filii, quia non aliter voluit mundum sal-
vari nisi homo tam magnum aliquid faceret, ut iam dixi.
Quod Filio volenti salutem hominum tantundem valuit, 28
quoniam hoc alius facere non valebat, quantum si illi
mori praeciperet; unde ille sicut mandatum illi dedit
Pater, sic fecit et calicem quem dedit ei Pater, bibit
obediens usque ad mortem.

10. Potest etiam recte intelligi, quia per illam 1
piam voluntatem, qua voluit Filius pro salute mundi
mori, dedit illi Pater (non tamen cogendo) mandatum
et calicem passionis et non pepercit illi, sed pro nobis
tradidit illum et mortem illius voluit; et quia ipse Fi-
lius obediens fuit usque ad mortem, et didicit ex his
quae passus est obedientiam. Quemadmodum enim se- 2
cundum humanitatem non habebat a se voluntatem iuste
vivendi sed a Patre, ita quoque illam voluntatem, qua
ut tantum bonum faceret, mori voluit, non potuit ha-
bere nisi a Patre luminum, a quo est omne datum op-
timum et omne donum perfectum;[1]) et sicut Pater tra-
here dando voluntatem dicitur, ita non incongrue fit, si
impellere asseritur. Sicut enim dicit Filius de Patre: 3
Nemo venit ad me, nisi Pater traxerit eum,[2]) ita
dicere potuit, nisi impulerit eum. Similiter quoque 4

---

1) Cfr. Iacob. 1, 17: *Πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθέν ἐστιν καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων.*

2) Ioann. 6, 44.

proferre potuit: nemo currit ad mortem propter nomen
5 meum, nisi Pater impulerit aut traxerit eum. Quoniam
namque voluntate quisque ad id quod indeclinabiliter
vult, trahitur vel impellitur, non inconvenienter trahere
aut impellere dicitur Deus, cum talem dat voluntatem;
in quo tractu vel impulsu nulla intelligitur violentiae
necessitas, sed acceptae bonae voluntatis spontanea et
6 amata tenacitas. Si ergo hoc modo nequit negari, Pa-
trem voluntatem illam dando Filium ad mortem traxisse
vel impulisse; quis non videat eadem ratione mandatum
illi, ut mortem sustineret sponte, et calicem quem non
7 invitus biberet, dedisse? Et si Filius sibi non peper-
cisse sed pro nobis spontanea voluntate se ipsum tra-
didisse recte dicitur, quis neget recte dici, quia Pater
a quo talem habuit voluntatem, illi non pepercit, sed
8 pro nobis tradidit illum et mortem eius voluit? Hoc
etiam modo indeclinabiliter et sponte servando acceptam
voluntatem a Patre Filius factus est illi obediens usque
ad mortem, et didicit ex his quae passus est obedien-
tiam, id est, quam magna res facienda sit per obedien-
9 tiam. Nam tunc est vera et simplex obedientia, cum
rationalis creatura non necessitate sed sponte servat
10 voluntatem a Deo acceptam. Aliis quoque modis recte
possumus Patrem voluisse Filii mortem intelligere,
11 quamvis isti possint sufficere. Nam sicut velle dici-
mus eum qui facit, ut alius velit; ita etiam dicimus
eum velle qui non facit, ut alius velit, sed approbat
quia vult; ut cum videmus aliquem fortiter pati velle
molestiam, ut perficiat quod bene vult; quamvis fatea-
mur nos velle, ut illam poenam sustineat, non tamen
12 volumus aut amamus poenam eius sed voluntatem. Illum
quoque, qui prohibere potest et non prohibet, solemus
13 dicere quia vult, quod non prohibet. Quoniam ergo
Patri voluntas Filii placuit, nec prohibuit eum velle
aut implere quod volebat; recte voluisse, ut Filius mor-

tem tam pie et tam utiliter sustineret, quamvis poenam
eius non amaret, affirmatur. Non autem potuisse cali- 14
cem transire nisi biberet illum, dixit, non quia non
posset mortem vitare si vellet; sed quoniam, sicut dictum
est, mundum erat impossibile aliter salvari; et ipse in-
declinabiliter volebat potius mortem pati, quam ut mun-
dus non salvaretur. Idcirco autem dixit verba illa, ut 15
doceret humanum genus aliter non potuisse salvari
quam per mortem suam; non ut ostenderet se mortem
nequaquam valuisse vitare. Nam quaecunque de illo 16
dicuntur his quae dicta sunt similia, sic sunt exponenda,
ut nulla necessitate sed libera voluntate mortuus cre-
datur. Erat namque omnipotens, et de illo legitur, quo- 17
niam *oblatus est, quia ipse voluit.*[1]) Et ipse dicit:
*Ego pono animam meam, ut iterum sumam eam; nemo
tollit eam a me, sed ego pono eam a me ipso. Potesta-
tem habeo ponendi animam meam et iterum sumendi
eam.*[2]) Quod ergo idem ipse sua potestate et sua vo- 18
luntate facit, nullatenus ad hoc cogi recte dici potest.
Bos. Hoc solum, quia permittit Deus illum sic tractari 19
quamvis volentem, non videtur tali Patri de tali Filio
convenire. *Ans.* Imo maxime decet talem Patrem tali 20
Filio consentire, si quid vult laudabiliter ad honorem
Dei et utiliter ad salutem hominum, quae aliter fieri non
potuit. *Bos.* In hoc adhuc versamur, qualiter mors illa 21
rationabilis et necessaria monstrari possit. Aliter nam-
que nec ipse Filius eam velle, nec Pater cogere aut
permittere debuisse videtur. Quaeritur enim, cur Deus 22
aliter hominem salvare non potuit, aut si potuit, cur

---

1) Ita Vulg. Interpr. verba apud Iesaiam prophetam c. 53 v. 7 obvia: נִגַּשׂ וְהוּא נַעֲנֶה perperam reddidit.

2) Ioann. 10, 17. 18.

hoc modo voluit. Nam et inconveniens videtur esse
Deo, hominem hoc modo salvasse; nec apparet, quid
23 mors illa valeat ad salvandum hominem. Mirum enim
est, si Deus sic delectatur aut eget sanguine innocen-
tis, ut non nisi interfecto eo parcere velit aut possit
24 nocenti. *Ans.* Quoniam accipis in hac quaestione per-
sonam eorum, qui credere nihil volunt nisi praemon-
strata ratione, volo tecum pacisci, ut nullum vel mini-
mum inconveniens in Deo a nobis accipiatur, et nulla
25 vel minima ratio, si maior non repugnat, reiiciatur. Si-
cut enim in Deo quantumlibet parvum[1]) inconveniens
sequitur impossibilitas; ita quantumlibet parvam ratio-
nem, si maiori non vincitur, comitatur necessitas.
26 *Bos.* Nihil in hac re libentius accipio, quam ut hoc
27 pactum inter nos communiter servetur. *Ans.* De in-
carnatione Dei tantum et de his quae de illo assumto
28 homine credimus, quaestio est. *Bos.* Ita est. *Ans.* Po-
namus ergo Dei incarnationem et quae de illo dicimus
homine, numquam fuisse; et constet inter nos homi-
nem esse factum ad beatitudinem, quae in hac vita ha-
beri non potest, nec ad illam posse pervenire quem-
quam nisi dimissis peccatis, nec ullum hominem hanc
vitam transire sine peccato, et alia quorum fides ad sa-
29 lutem aeternam necessaria est. *Bos.* Ita fiat; quia
nihil in his inconveniens aut impossibile Deo videtur.
Ans. Necessaria est igitur homini peccatorum remissio,
ut ad beatitudinem perveniat. *Bos.* Sic omnes te-
nemus.

1 **11.** *Ans.* Quaerendum est igitur, qua ratione
Deus dimittat peccata hominibus? et ut hoc faciamus

---

1) *quamlibet parvum* A a b c B E F a.

apertius, prius videamus, quid sit peccare et quid pro
peccato satisfacere. *Bos.* Tuum est ostendere, et meum
intendere. *Ans.* Si angelus et homo semper redderet 2
Deo quod debet, nunquam peccaret. *Bos.* Nequeo con-
tradicere. *Ans.* Non est itaque aliud peccare, quam 3
Deo non reddere debitum. *Bos.* Quid est debitum [1]
quod Deo debemus? *Ans.* Omnis voluntas rationalis 4
creaturae subiecta debet esse voluntati Dei. *Bos.* Nihil
verius. *Ans.* Hoc est debitum quod debet angelus et 5
homo Deo, quod solvendo nullus peccat; et quod omnis
qui non solvit, peccat. Haec est iustitia sive rectitudo
voluntatis, quae iustos facit sive rectos corde, i. e.
voluntate; hic est solus et totus honor quem debemus
Deo, et quem a nobis exigit Deus. Sola namque talis 6
voluntas opera facit placita Deo, cum potest ope-
rari; et cum non potest, ipsa sola per se placet,
quia nullum opus sine illa placet. Hunc honorem
debitum qui Deo non reddit, aufert Deo quod
suum est, et Deum exhonorat; et hoc est peccare.
Quamdiu autem non solvit quod rapuit, manet in culpa; 7
nec sufficit solummodo reddere quod ablatum est, sed
pro contumelia illata plus debet reddere, quam abstulit.
Sicut enim qui laedit salutem alterius, non sufficit si 8
salutem restituit, nisi pro illata doloris iniuria recom-
penset aliquid, ita qui honorem alicuius violat, non suf-
ficit honorem reddere, si non secundum exhonorationis
factam molestiam aliquid, quod placet illi quem exho-
noravit, restituat. Hoc quoque attendendum, quod cum 9
aliquis quod iniuste abstulit, solvit, hoc debet dare quod
ab illo non posset exigi, si alienum non rapuisset. Sic 10
ergo debet omnis qui peccat, honorem quem rapuit
Deo, solvere; et haec est satisfactio, quam omnis pec-
cator debet Deo facere. *Bos.* In his omnibus, quoniam 11

1) *Quod est debitum* B C.

rationem sequi proposuimus, quamvis aliquantulum me
terreas, nihil habeo quod possim dicere contra.

1 **12.** *Ans.* Redeamus et videamus, utrum sola mi-
sericordia sine omni solutione ablati sibi honoris, de-
ceat Deum peccata dimittere. *Bos.* Non video cur non
2 deceat. *Ans.* Sic dimittere peccatum, non est aliud
quam non punire; et quoniam recte ordinare peccatum
sine satisfactione non est nisi punire, si non punitur,
inordinatum dimittitur. *Bos.* Rationabile est quod di-
3 cis. *Ans.* Deum vero non decet aliquid in suo regno
inordinatum dimittere. *Bos.* Si aliud volo dicere, timeo
4 peccare. *Ans.* Igitur non decet Deum peccatum sic
5 impunitum dimittere. *Bos.* Ita sequitur. *Ans.* Est et
aliud quod sequitur, si peccatum sic dimittitur impuni-
tum, quia similiter erit apud Deum peccanti et non
peccanti; quod Deo non convenit. *Bos.* Non possum
6 negare. *Ans.* Vide et hoc. Iustitiam hominum nemo
nescit esse sub lege, ut secundum eius quantitatem men-
sura retributionis a Deo recompensetur. *Bos.* Ita cre-
7 dimus. *Ans.* Si autem peccatum nec solvitur nec pu-
nitur, nulli legi subiacet. *Bos.* Non possum aliter in-
8 telligere. *Ans.* Liberior igitur est iniustitia, si sola
misericordia dimittitur, quam iustitia; quod valde in-
9 conveniens videtur. Ad hoc etiam extenditur haec in-
convenientia, ut iniustitiam Deo similem faciat; quia
10 sicut Deus nullius legi subiacet, ita et iniustitia. *Bos.* Ne-
queo resistere rationi tuae. Sed cum Deus nobis prae-
cipiat omnino dimittere peccantibus in nos, videtur re-
pugnare, ut hoc praecipiat nobis quod ipsum facere
11 non decet. *Ans.* Nulla in hoc est repugnantia, quia
Deus hoc praecipit nobis, ut non praesumamus quod
12 solius Dei est. Ad nullum enim pertinet vindictam fa-
cere, nisi ad illum qui Dominus est omnium; nam cum

terrenae potestates hoc recte faciunt, ipse facit Deus,
a quo ad hoc ipsum sunt ordinatae. *Bos.* Removisti 13
repugnantiam, quam putabam inesse; sed est aliud, ad
quod tuum volo habere responsum. Nam cum Deus
sic sit liber, ut nulli legi, nullius subiaceat iudicio, et
sit ita benignus, ut nihil benignius cogitari queat, et
nihil sit rectum aut decens nisi quod ipse vult: mirum
videtur, si dicimus quia nullatenus vult aut non ei licet
iniuriam suam dimittere, a quo etiam de his quas aliis
facimus, solemus indulgentiam petere. *Ans.* Verum est, 14
quod dicis de libertate et voluntate et benignitate illius;
sed sic eas debemus rationabiliter intelligere, ut digni-
tati illius non videamur repugnare. Libertas enim non 15
est nisi ad hoc, quod expedit aut quod decet, nec be-
nignitas dicenda est, quae aliquid Deo indecens opera-
tur. Quod autem dicitur, quia quod vult iustum est, 16
et quod non vult iustum non est,[1]) non ita intelligen-
dum est, ut si Deus velit quodlibet inconveniens, iustum
sit, quia ipse vult. Non enim sequitur, si Deus vult 17
mentiri, iustum esse mentiri, sed potius Deum illum non
esse. Nam nequaquam potest velle mentiri voluntas,
nisi in qua corrupta est veritas, imo quae deserendo
veritatem corrupta est. Cum ergo dicitur: si Deus vult 18
mentiri; non est aliud, quam: si Deus talis est natura,
quae velit mentiri; et idcirco non sequitur, iustum esse
mendacium, nisi ita intelligatur, sicut cum de duobus
impossibilibus dicimus: si hoc est, illud est; quia nec
hoc nec illud est; ut si quis dicat: si aqua est sicca et
ignis est humidus; neutrum enim verum est. Itaque
de illis tantum est verum dicere: si Deus hoc vult, iu-
stum est, quae Deum velle non est inconveniens. Si 19

---

1) Cfr. *Proslogium* c. 11: „Id solum iustum est quod vis, et non iustum quod non vis.“

enim vult Deus ut pluat, iustum est ut pluat; et si vult ut aliquis homo occidatur, iustum est ut occidatur.
20 Quapropter si non decet Deum aliquid iniuste aut inordinate facere, non pertinet ad eius libertatem aut benignitatem aut voluntatem, peccantem, qui non sol-
21 vit Deo quod abstulit, impunitum dimittere. *Bos.* Omnia mihi aufers, quae putabam tibi posse obiici. *Ans.* Vide adhuc, cur Deum non deceat hoc facere? *Bos.* Libenter ausculto quidquid dicis.

1 **13.** *Ans.* Nihil minus tolerandum est in rerum ordine, quam ut creatura creatori debitum honorem auferat, et non solvat quod aufert. *Bos.* Hoc nihil
2 clarius. *Ans.* Nihil autem iniustius toleratur, quam quo nihil minus est tolerandum. *Bos.* Neque hoc est ob-
3 scurum. *Ans.* Puto ergo, quia non dices Deum debere tolerare, quo nihil iniustius toleratur, ut creatura[1]) non reddat Deo quod aufert. *Bos.* Imo penitus ne-
4 gandum esse video. *Ans.* Item si Deo nihil maius aut melius est; nihil iustius, quam quae honorem illius servat in rerum dispositione, summa iustitia, quae non est aliud quam ipse Deus. *Bos.* Hoc quoque nihil aper-
5 tius. *Ans.* Nihil ergo servat Deus iustius quam suae dignitatis honorem. *Bos.* Concedere me oportet.
6 *Ans.* Videtur tibi, quod eum integre servet, si sic auferri sibi permittit, ut nec solvatur nec ipse auferen-
7 tem puniat? *Bos.* Non audeo dicere. *Ans.* Necesse est ergo, ut aut ablatus honor solvatur aut poena sequatur; alioquin aut sibi ipsi Deus iustus non erit aut ad utrumque impotens erit: quod nefas est vel cogitare. *Bos.* Nihil rationabilius dici posse intelligo.

---

1) *ut quod creatura.*] **A a b c B C D omitt. „*quod.*“**

14. *Bos.* Sed volo a te audire, si peccantis 1
poena sit illi honor aut cuiusmodi honor sit. Si enim
poena peccantis non eius honor est: cum peccator non
solvit quod abstulit, sed punitur, sic perdit Deus hono-
rem suum, ut non recuperet; quod his quae dicta sunt
repugnare videtur. *Ans.* Deum impossibile est honorem 2
suum perdere; aut enim peccator sponte solvit quod
debet, aut Deus ab invito accipit. Nam aut homo debi- 3
tam subiectionem Deo, sive non peccando sive quod
peccat solvendo, voluntate spontanea exhibet, aut Deus
eum invitum sibi torquendo subiicit et sic se Dominum
eius esse ostendit, quod ipse homo voluntate fateri re-
cusat. In quo considerandum, quia sicut homo pec- 4
cando rapit quod Dei est, ita Deus puniendo aufert
quod hominis est. Quippe non solum id ipsum alicuius
esse dicitur quod iam possidet, sed quod in eius po-
testate est ut habeat. Quoniam ergo homo ita factus 5
est, ut beatitudinem habere posset, si non peccaret:
cum propter peccatum beatitudine et omni bono priva-
tur, de suo quamvis invitus solvit quod rapuit; quia,
licet Deus hoc ad usum sui commodi non transferat
quod aufert, sicut homo pecuniam quam alii aufert, in
suam convertit utilitatem: hoc tamen quod aufert, uti-
tur ad suum honorem, per hoc quia aufert. Aufe- 6
rendo enim peccatorem et quae illius sunt subiecta sibi
esse probat.

15. *Bos.* Placet quod dicis. Sed est et aliud, ad 1
quod tuam responsionem postulo. Nam si Deus ita sic-
ut probas, suum debet honorem servare: cur vel ad
modicum patitur illum violari? Quod enim aliquo modo
laedi sinitur, non integre nec perfecte custoditur. *Ans.* Dei 2

honori[1]) nequit aliquid, quantum ad illum pertinet,
addi vel minui. Idem namque ipse sibi honor est in-
corruptibilis et nullo modo mutabilis. Verum quando
unaquaeque creatura suum et quasi sibi praeceptum or-
dinem sive naturaliter sive rationabiliter servat, Deo
obedire et eum dicitur honorare; et hoc maxime ra-
tionalis natura, cui datum est intelligere quid debeat.
3 Quae cum vult quod debet, Deum honorat; non quia
illi aliquid confert, sed quia sponte se eius voluntati et
dispositioni subdit et in rerum universitate ordinem
suum et eiusdem universitatis pulchritudinem, quantum
4 in ipsa est, servat. Cum vero non vult quod debet,
Deum, quantum ad ipsam[2]) pertinet, inhonorat, quo-
niam non subdit se sponte illius dispositioni; et uni-
versitatis ordinem et pulchritudinem, quantum in se est,
perturbat, licet potestatem aut dignitatem Dei nullate-
5 nus laedat aut decoloret. Si enim ea quae coeli am-
bitu continentur, vellent non esse sub coelo aut elongari
a coelo, nullatenus possent nisi sub coelo esse, nec fu-
6 gere coelum nisi appropinquando coelo. Nam et unde
et quo et qua irent, sub coelo essent; et quanto magis
a qualibet parte coeli elongarentur, tanto magis
7 oppositae parti appropinquarent. Ita quamvis homo vel
malus angelus divinae voluntati et ordinationi subia-
cere nolit, non tamen eam fugere valet; quia si vult
fugere de sub voluntate iubente, currit sub voluntatem
8 punientem. Et si quaeris, qua transit? non nisi sub
voluntate permittente; et hoc ipsum, quod perverse vult
aut agit, in universitatis praefatae ordinem et pulchri-
9 tudinem summa sapientia convertit. Ipsa namque per

1) Cfr. *Hasse* Tom. II. pag. 576: „Ans. unterscheidet deutlich eine *doppelte* Ehre Gottes: die *immanente* und die *transeunte*.“

2) *ad illam* A a — *ad illam* A b c.

versitatis spontanea satisfactio vel a non satisfaciente
poenae exactio (excepto hoc, quod Deus de malis multi-
modis bona facit) in eadem universitate locum tenent
suum et ordinis pulchritudinem. Quas si divina sapien- 10
tia, ubi perversitas rectum ordinem perturbare nititur,
non adderet, fieret in ipsa universitate quam Deus de-
bet ordinare, quaedam ex violata ordinis pulchritudine
deformitas, et Deus in sua dispositione videretur defi-
cere. Quae duo quoniam sicut sunt inconvenientia, ita 11
sunt impossibilia, necesse est, ut omne peccatum satis-
factio aut poena sequatur. *Bos.* Satisfecisti obiectioni
meae. *Ans.* Palam est ergo, quia Deum, quantum in 12
ipso est, nullus potest honorare vel exhonorare; sed,
quantum in se est, hoc aliquis facere videtur, cum vo-
luntatem suam voluntati eius subiicit, aut subtrahit.
Bos. Nescio, quid contra queam dicere. *Ans.* Adhuc 13
addam aliquid. *Bos.* Tamdiu dic, donec me taedeat audire.

16. *Ans.* Deum constat proposuisse, ut de hu- 1
mana natura quam fecit sine peccato, numerum angelo-
rum qui ceciderant restitueret.[1] *Bos.* Hoc credimus,
sed vellem aliquam huius rei rationem habere. *Ans.* 2
Fallis me; non enim proposuimus tractare nisi de incar-
natione Dei; et tu mihi alias interseris quaestiones.
Bos. Ne irascaris; *hilarem enim datorem diligit* 3
Deus;[2] nam nemo probat magis se hilariter dare
quod promittit, quam qui plus dat quam promittit; dic
ergo libenter quod quaero. *Ans.* Rationalem naturam, 4
quae Dei contemplatione beata vel est vel futura est,

1) Cfr. S. *Augustini* Enchiridion ad Laurentium c. 29. De Civitate Dei 22, 1. — Io. Scoti *Erigenae* de Divisione Naturae L. 5. p. 576 sq. ed. *Schlüter.* Monast. Guest. 1838.

2) 2. Corinth. 9, 7.

in quodam rationabili et perfecto numero praescitam
esse a Deo, ita ut nec maiorem nec minorem illum esse
5 deceat, non est dubitandum. Aut enim nescit Deus,
in quo numero melius eam deceat constitui: quod fal-
sum est; aut si scit, in eo illam constituet, quem ad
6 hoc decentiorem intelliget. Quapropter aut angeli illi
qui ceciderunt, facti erant ad hoc, ut essent intra illum
numerum; aut quia extra illum numerum permanere
non potuerunt, ex necessitate ceciderunt: quod absur-
dum est opinari. *Bos.* Veritas est aperta quod dicis.
7 *Ans.* Quoniam ergo de illo numero esse debuerunt, aut
restaurandus est ex necessitate numerus eorum, aut in
imperfecto numero remanebit rationalis natura, quae
in numero perfecto praescita est; quod esse non pot-
8 est. *Bos.* Restaurandi procul dubio sunt. *Ans.* Necesse
est ergo, eos de humana natura, quoniam non est alia
de qua possint restaurari.

1 **17.** *Bos.* Cur non ipsi aut alii angeli pro illis
possunt restitui? *Ans.* Cum videbis nostrae restaura-
tionis difficultatem, intelligis eorum reconciliationis im-
2 possibilitatem. Alii autem angeli pro illis restitui non
possunt ideo, (ut taceam quomodo hoc repugnare videa-
tur primae creationis perfectioni) quia non debent, nisi
tales esse possint, quales illi fuissent si non peccassent,
cum illi nulla visa vindicta peccati perseverassent; quod
post illorum casum aliis qui pro illis restituerentur, es-
3 set impossibile. Non enim pariter laudabiles sunt, si
stant in veritate, et qui nullam novit peccati poenam
et qui eam semper aspicit aeternam. Nam nequaquam
putandum est bonos angelos esse confirmatos casu ma-
4 lorum, sed suo merito. Sicut namque si boni cum ma-
lis peccassent, simul damnati essent, ita iniusti si cum
iustis stetissent, pariter confirmati fuissent. Quippe si
aliqui eorum non nisi casu aliorum confirmandi erant,

aut nullus unquam confirmaretur, aut necesse erat ali-
quem casurum, qui ad alios confirmandos puniretur;
quae utraque absurda sunt. Illo itaque modo confir- 5
mati sunt illi qui steterunt, quo pariter confirmati es-
sent omnes si stetissent; quemadmodum ostendi[1]) sicut
potui, ubi tractavi, cur Deus diabolo perseverantiam non
dedit.[2]) *Bos.* Probasti malos angelos de humana natura 6
restaurandos; et patet ex hac ratione, quia non in mi-
nori numero erunt electi homines quam sunt angeli re-
probi. Sed utrum plures futuri sint, si potes, ostende.

18. *Ans.* Si angeli, antequam quidam illorum ca- 1
derent, erant in illo perfecto de quo diximus numero,
non sunt homines facti nisi pro restauratione angelorum
perditorum; et palam est, quia non erunt plures illis.
Si autem ille numerus non erat in illis omnibus ange- 2
lis, complendum est de hominibus et quod periit et
quod prius deerat, et erunt electi homines plures re-
probis angelis; et sic dicemus, quia non fuerunt homi-
nes facti tantum ad restaurandum numerum imminutum,
sed etiam ad perficiendum nondum perfectum. *Bos.* 3
Quid potius tenendum est, an quod angeli prius facti
sint in numero perfecto, an non? *Ans.* Quod mihi vi-
detur dicam. *Bos.* Non possum a te plus exigere. *Ans.* 4
Si homo factus est post casum malorum angelorum, sic-
ut quidam intelligunt in Genesi, non video posse me
per hoc probare alterum horum determinate. Potest 5
enim (ut puto) esse, quod angeli prius fuerint in numero
perfecto, et postea factus sit homo propter restaurandum
imminutum eorum numerum; et potest esse, quod non
fuerint in numero perfecto, quia differebat Deus sicut
adhuc differt, illum implere numerum, facturus huma-

1) *quem modum* E F a.
2) Cfr. Dialog. *de Casu Diaboli* c. 2. 3. 24.

6 nam naturam suo tempore. Unde aut solummodo numerum nondum integrum perficeret, aut etiam si minueretur, restitueret. Si autem tota creatura simul facta est, et dies illi in quibus Moyses istum mundum non simul factum esse videtur dicere, aliter sunt intelligendi, quam sicut videmus istos dies in quibus vivimus: intelligere nequeo, quomodo facti sint angeli in
7 illo perfecto numero. Quippe si ita esset, videtur mihi, quia ex necessitate aut aliqui homines vel angeli casuri erant, aut plures essent in illa coelesti civitate, quam
8 illa perfecti numeri convenientia exigeret. Si ergo omnia simul facta sunt, sic videntur angeli et duo primi homines in numero imperfecto fuisse, ut hominibus, si nullus caderet angelus, quod deerat solum perficeretur, et si aliquis periret, hoc quoque quod caderet, restitueretur; et hominis natura quae infirmior erat, quasi Deum excusaret atque diabolum confunderet, si ille suum casum infirmitati suae imputaret, cum ipsa infirmior staret; ac si et eadem ipsa caderet, multo magis Deum defenderet contra diabolum et contra se ipsam, cum ipsa facta valde infirmior et mortalis in electis de tanta infirmitate tanto altius ascenderet, quam unde diabolus cecidisset, quanto boni angeli quorum aequalitas ei debetur, profecerunt post ruinam malorum, quia perseve-
9 raverunt. Ex his rationibus potius mihi videtur, quia in angelis non fuit ille perfectus numerus, quo civitas illa superna perficeretur; quoniam si homo simul cum angelis factus non est, sic possibile est esse; et si simul facti sunt, quod magis putant multi, quoniam legitur: *qui vivit in aeternum, creavit omnia simul,*[1])
10 videtur necesse esse. Sed et si perfectio mundanae creaturae non tantum est intelligenda in numero individuorum, quantum in numero naturarum, necesse est

1) Ecclesiastic. 18, 1.

humanam naturam aut ad complementum eiusdem per-
fectionis esse factam aut illi superabundare, quod de
minimi vermiculi natura dicere non audemus. Quare 11
pro se ipsa ibi facta est et non solum pro restaurandis
individuis alterius naturae. Unde palam est, quia etiamsi
angelus nullus periisset, homines tamen in coelesti civi-
tate suum locum habuissent. Sequitur itaque, quia in 12
angelis antequam quidam illorum caderent, non erat ille
perfectus numerus; alioquin necesse erat, ut aut homi-
nes aut angeli aliqui caderent: quoniam extra numerum
illum perfectum nullus[1]) manere poterat. *Bos.* Non 13
nihil efficisti. *Ans.* Est et alia ratio, ut mihi videtur,
quae non parum suffragatur illi sententiae, quae ange-
los non esse factos in perfecto numero existimat. *Bos.*
Dic illam. *Ans.* Si angeli in illo perfecto numero facti 14
sunt, et nullatenus facti sunt homines nisi pro restaura-
tione perditorum angelorum, palam est, quia nisi angeli
ab illa beatitudine cecidissent, homines ad illam non
ascenderent. *Bos.* Hoc constat. *Ans.* Si quis vero 15
dixerit, quia tantum laetabuntur electi homines de ange-
lorum perditione, quantum gaudebunt de sua assum-
tione, quoniam absque dubio haec non esset nisi illa
fuisset; quomodo poterunt ab hac perversa gratulatione
defendi? aut quomodo dicemus angelos qui ceciderunt,
ex hominibus restauratos, si illi sine hoc vitio perman-
suri erant si non cecidissent, id est, sine gratulatione
de casu aliorum; isti vero sine illo esse non poterunt?
Imo qualiter cum hoc vitio beati esse debebunt? 16
Deinde qua audacia dicemus, Deum non velle aut non
posse hanc restaurationem sine hoc vitio facere? *Bos.* 17
Nonne similiter est in Gentibus quae ad fidem vocatae
sunt, quia illam Iudaei repulerunt? *Ans.* Non; nam si 18

1) *extra numerum illum perfectum nullus* A a — *ext. num. perf. ibi nullus.*

omnes Iudaei credidissent, Gentes tamen vocarentur;
quia *in omni gente, qui timet Deum et operatur iusti-
tiam, acceptus est illi.*[1]) Sed quoniam Iudaei aposto-
los contemserunt, ea tunc fuit occasio, ut ad Gentes
19 illi converterentur. *Bos.* Nullo modo video, quid contra
haec dicere possim. *Ans.* Unde tibi videtur accidere
20 singularis illa laetitia de alieno casu? *Bos.* Unde, nisi
quia certus erit unusquisque, quoniam ubi erit nullate-
nus esset, nisi alius inde cecidisset? *Ans.* Si ergo hanc
certitudinem nullus haberet, non esset unde ullus de
21 alieno damno gauderet. *Bos.* Ita videtur. *Ans.* Pu-
tasne aliquem illorum habiturum hanc certitudinem, si
22 multo plures erunt quam qui ceciderunt? *Bos.* Nequa-
quam possum opinari, quod eam habeat aut habere de-
beat. Quomodo namque quis poterit scire, utrum pro
restaurando quod imminutum erat, aut pro complendo
quod nondum perfectum erat, de illo numero consti-
tuendae civitatis sit factus? sed omnes certi erunt, se
23 factos esse ad perficiendam illam civitatem. *Ans.* Ergo
si plures erunt quam reprobi angeli, nullus poterit aut
debebit scire, se non esse ibi assumtum nisi pro alieno
24 casu. *Bos.* Verum est. *Ans.* Non igitur habebit ali-
quis, cur gaudere debeat de alterius perditione. *Bos.*
25 Ita sequitur. *Ans.* Cum itaque videamus, quia si plu-
res erunt homines electi quam sint reprobi angeli, illa
non sequetur[2]) inconvenientia, quam[3]) sequi necesse
est, si plures non erunt; et cum impossibile sit ullum
in illa civitate futurum inconveniens, videtur necesse
esse, ut angeli non sint facti in illo perfecto numero,
et plures futuri sint beati homines quam sint miseri
26 angeli. *Bos.* Non video, qua ratione hoc negari queat.

---

1) Acta Apost. 10, 35.
2) *sequetur* A a — *sequatur* A b c B E F a.
3) *quae* B.

Ans. Aliam adhuc eiusdem sententiae posse dici puto
rationem. *Bos.* Hanc quoque proferre debes. *Ans.* Cre- 27
dimus hanc mundi molem corpoream in melius reno-
vandam nec hoc futurum esse, donec impleatur numerus
electorum hominum et illa beata perficiatur civitas, nec
post eius perfectionem differendum. Unde colligi pot- 28
est Deum ab initio proposuisse, ut utrumque simul per-
ficeret; quatenus et minor quae Deum non sentiret, na-
tura ante maiorem quae Deo frui deberet, nequaquam
perficeretur; et in maioris perfectione mutata in melius
suo quodam modo quasi congratularetur; imo omnis
creatura de tam gloriosa et tam admirabili sui consum-
matione ipsi creatori et sibi invicem quaeque suo modo
aeterne congaudendo iocundaretur, quatenus quod vo-
luntas in rationali natura sponte facit, hoc et iam in-
sensibilis creatura per Dei dispositionem naturaliter ex-
hiberet. Solemus namque in maiorum nostrorum exal- 29
tatione congaudere, ut cum in natalitiis Sanctorum ex-
ultatione festiva iocundamur de gloria eorum laetantes.
Quam sententiam illud adiuvare videtur, quia si Adam 30
non peccasset, differret tamen Deus illam civitatem per-
ficere, donec completo ex hominibus quem expectabat
numero, ipsi quoque homines in corporum, ut ita dicam,
immortalem transmutarentur immortalitatem. Habebant 31
enim in paradiso quandam immortalitatem i. e. po-
testatem non moriendi, sed non erat immortalis haec
potestas, quia poterat mori, ut scilicet ipsi non possent
mori. Quod si[1]) ita est, ut videlicet rationalem illam 32
et beatam civitatem et hanc mundanam insensibilemque
naturam Deus ab initio proposuerit simul perficere, vi-
detur quia aut illa civitas non erat completa in numero
angelorum ante malorum ruinam, sed expectabat Deus,
ut eam de hominibus compleret, quando corpoream

1) *Sed si* A a.

mundi naturam in melius mutaret; aut si perfecta erat
in numero, non perfecta erat in confirmatione, et diffe-
renda erat eius confirmatio, etiamsi nullus in ea peccas-
set, usque ad eam mundi quam expectamus renovatio-
nem; aut si non diutius illa confirmatio differenda erat,
acceleranda erat mundana renovatio, ut cum eadem
33 confirmatione fieret. Sed quod mundum noviter factum
statim Deus renovare et eas res quae post renovationem
illam non erunt, in ipso initio, antequam appareret cur
factae essent, destruere instituerit, omni caret ratione.
34 Sequitur ergo, quia angeli non ita fuerunt in numero
perfecto, ut eorum confirmatio non diu differretur, pro-
pterea quia mundi novi renovationem mox oporteret
35 fieri; quod non convenit. Quod autem eandem confir-
mationem usque ad mundi futuram renovationem differre
Deus voluerit, inconveniens videtur, praesertim cum il-
lam in aliquibus tam cito perfecerit; et cum intelligi
possit, quia in primis hominibus quando peccaverunt,
illam fecisset si non peccassent, sicut fecit in perseve-
36 rantibus angelis. Quamvis enim nondum proveherentur
ad illam aequalitatem angelorum, ad quam perven-
turi erant homines, cum perfectus esset numerus de il-
lis assumendus; in illa tamen iustitia in qua erant, vi-
detur, quod, si vicissent ut non peccarent tentati, ita
confirmarentur cum omni propagine sua, ut ultra pec-
care non possent: quemadmodum qui[1]) victi peccave-
runt, sic infirmati sunt, ut, quantum in ipsis est, sine
37 peccato esse non possint. Quis enim audeat dicere plus
valere iniustitiam ad alligandum in servitute hominem
in prima suasione sibi consentientem, quam valeret iu-
stitia ad confirmandum eum in libertate, sibi in eadem
38 prima tentatione adhaerentem? Nam quemadmodum,
quoniam humana natura tota erat in parentibus primis,

1) *qui* B — *quia.*

tota in illis victa est, ut peccaret (excepto illo solo homine, quem Deus sicut scivit sine viri semine de Virgine facere, sic scivit a peccato Adae secernere), ita
in eisdem tota vicisset, si non peccassent. Restat ergo, 39
ut non completa in illo primo numero angelorum superna civitas sed de hominibus complenda fuisse dicatur.
Quae si rata sunt, plures erunt electi homines quam sint
reprobi angeli. *Bos.* Rationabilia mihi valde videntur 40
quae dicis; sed quid dicemus, quia legitur de Deo:
constituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Israel?[1]) Quod quidam, quia pro *filiorum Israel* invenitur *angelorum Dei*,[2]) sic exponunt, ut secundum numerum bonorum angelorum assumendus intelligatur nu-
merus electorum hominum. *Ans.* Hoc non repugnat 41
praedictae sententiae, si certum non est, quod totidem angeli cecidissent quot remanserunt. Nam si plures sunt angeli electi quam reprobi, et necesse est ut reprobos electi homines restaurent, et potest fieri ut beatorum numero coaequentur, et sic plures erunt homines
iusti quam angeli iniusti. Sed memento,[3]) quo pacto in- 42
cepi tuae respondere quaestioni; ut videlicet si quid dixero, quod maior non confirmet auctoritas, quamvis illud ratione probare videar, non alia certitudine accipiatur, nisi quia interim mihi ita videtur, donec mihi
Deus melius aliquo modo revelet. Certus enim sum, si 43
quid dico quod sacrae scripturae[4]) absque dubio con-

1) Deuteron. 32, 8.
2) LXX: κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων θεοῦ.
3) Vide supra c. 2, 9.
4) „Sicut Deus in principio per miraculum fecit frumentum et alia de terra nascentia ad alimentum hominum sine cultore et seminibus, ita sine humana doctrina mirabiliter fecit corda prophetarum et apostolorum nec non et evangelistarum foecunda salutaribus seminibus:

tradicat, quia falsum est; nec illud tenere volo, si
44 cognovero. Sed si in illis rebus, de quibus diversa sentiri possunt sine periculo, sicut est illud unde nunc agimus — si enim nescimus, utrum plures homines eligendi sint quam angeli perditi[1] an non, et alterum horum aestimamus magis quam alterum; nullum puto esse animae periculum —: si, inquam, huiusmodi rebus sic exponimus divina dicta, ut diversis sententiis favere videantur, nec alicubi invenitur, ubi quid indubitanter tenendum sit determinent; non arbitror reprehendi de-
45 bere. Illud autem, quod dixisti: *constituit terminos populorum*, seu gentium, *iuxta numerum angelorum Dei*, quod in alia translatione[2] legitur: *iuxta numerum filiorum Israel:* quoniam ambae translationes aut idem significant aut diversa sine repugnantia, ita intelligendum est, ut et per angelos Dei et per filios Israel angeli boni significentur tantummodo, aut soli homines electi, aut simul angeli et electi homines, tota scilicet illa ci-
46 vitas superna. Aut per angelos Dei sancti angeli tantum et per filios Israel soli homines iusti. Aut soli

---

unde accipimus quicquid salubriter in agricultura Dei ad alimentum animarum seminamus; sicut non nisi de primis terrae seminibus habemus, quod ad nutrimentum corporum propagamus. Siquidem *nihil* utiliter ad salutem spiritualem praedicamus, quod *Sacra Scriptura* Spiritus S. miraculo foecundata non protulerit aut intra se non contineat.“ Tractat. *de Concordia Gratiae Dei cum libero arbitrio* c. 6. — Cfr. *Eadmerus* de Vita S. Anselmi L. 1. p. 5. ed. Maur.: „Divinis Scripturis tantam fidem adhibebat, ut indissolubili firmitate cordis crederet nihil in eis esse, quod solidae veritatis tramitem ullo modo exiret. Quapropter summo studio animum ad hoc intenderat, quatenus iuxta fidem suam mentis ratione mereretur percipere, quae in ipsis sensit multa caligine tecta latere.“

1) *quam sint ang. perd.* A a b c E F a — *reprobi* B.
2) Vulgata.

angeli per filios Israel et iusti homines per angelos Dei.
Si boni angeli tantum designantur per utrumque, idem 47
est quod si solum per angelos Dei; si vero tota coele-
stis civitas, hic est sensus, quia tam diu assumentur po-
puli i. e. multitudines electorum hominum, aut tam
diu erunt populi in hoc saeculo, donec de hominibus
praedestinatus numerus illius civitatis nondum perfectus
compleatur. Sed non video nunc, quomodo soli angeli 48
aut simul angeli et homines sancti per filios Israel in-
telligantur; sanctos autem homines filios Israel, sicut
filios Abrahae vocari, non est alienum. Qui angeli quo- 49
que Dei per hoc recte possunt vocari, quia vitam ange-
licam imitantur, atque similitudo et aequalitas angelo-
rum illis promittitur in coelo, et quia omnes iuste vi-
ventes angeli Dei sunt. Unde ipsi confessores atque 50
martyres[1]) dicuntur; qui enim confitetur et testatur ve-
ritatem, Dei nuntius i. e. angelus eius est. Et si
malus homo dicitur diabolus, sicut de Iuda dicit Domi-
nus[2]) propter similitudinem malitiae: cur non etiam bo-
nus homo dicetur angelus propter imitationem iustitiae?
Quare possumus, ut puto, dicere, Deum constituisse *ter-* 51
minos populorum iuxta numerum electorum hominum,
quia tamdiu erunt populi et erit in hoc mundo homi-
num procreatio, donec numerus eorundem electorum
hominum compleatur; et eo completo cessabit hominum
generatio, quae fit in hac vita. At si per angelos Dei 52
intelligimus sanctos angelos tantum et per filios Israel
tantummodo iustos homines, duobus modis intelligi pot-
est, quia *constituit Deus terminos populorum iuxta nu-*
merum angelorum Dei: aut quia tantus populus i. e.
tot homines assumentur quot sunt sancti angeli Dei,

1) Est haec lectio omn. Codd. comm.

2) Cfr. Ioann. 6, 70: „ἐξ ὑμῶν εἷς διάβολός ἐστιν."

aut quia tamdiu erunt populi, donec numerus angelorum
53 Dei compleatur ex hominibus. Et hoc uno solo modo
exponi posse video: *constituit terminos populorum iuxta
numerum filiorum Israel*, id est, quia (sicut supra di-
ctum est) tamdiu erunt populi in hoc saeculo, donec nu-
54 merus sanctorum hominum assumatur. Et colligitur ex
utraque translatione, quia tot homines assumentur quot
remanserunt angeli. Unde tamen non sequitur, quam-
vis perditi angeli ex hominibus restaurandi sunt, tot
55 angelos cecidisse quot perseveraverunt. Quod tamen
si dicitur, inveniendum erit, quomodo ratae non sint
supra positae rationes, quae videntur ostendere non
fuisse in angelis, prius quam illorum quidam caderent,
illum perfectum numerum quem supra dixi, et plures
56 homines electos futuros quam sint mali angeli. *Bos.* Non
me poenitet quia coegi te, ut de angelis haec diceres;
nam non frustra factum est. Nunc redi ad id unde
digressi sumus.

1 **19.** *Ans.* Constat Deum proposuisse, ut de homi-
nibus angelos qui ceciderant restauraret. *Bos.* Certum
2 est. *Ans.* Tales ergo oportet esse homines in illa civi-
tate superna qui pro angelis in illam assumentur, qua-
les illi futuri ibi erant, pro quibus ibidem erunt i. e.
quales nunc sunt boni angeli; alioquin non erunt re-
staurati qui ceciderunt, et sequetur, quia Deus aut non
poterit perficere bonum quod incepit, aut poenitebit
eum tantum bonum incepisse; quae duo absurda sunt.
3 *Bos.* Vere oportet ut aequales sint homines bonis ange-
lis. *Ans.* Boni angeli unquamne peccaverunt? *Bos.*
4 Non. *Ans.* Potesne cogitare, quod homo qui aliquando
peccavit nec unquam Deo pro peccato suo satisfecit,
sed tantum impunitus dimittitur, aequalis sit angelo qui
5 nunquam peccavit? *Bos.* Verba ista cogitare et dicere

possum; sed sensum eorum ita cogitare nequeo, sicut
falsitatem non possum intelligere veritatem esse. *Ans.* 6
Non decet ergo Deum, hominem peccantem sine satis-
factione ad restaurationem angelorum assumere perdi-
torum; quoniam non patitur veritas eum levari ad aequa-
litatem beatorum.[1] *Bos.* Sic ostendit ratio. *Ans.* Con- 7
sidera etiam in solo homine sine hoc quia[2] debet ange-
lis aequari, utrum eum taliter Deus ad beatitudinem ul-
lam vel talem, qualem habebat antequam peccaret, de-
beat provehere? *Bos.* Dic tu quod cogitas, et ego
considerabo prout potero. *Ans.* Ponamus divitem ali- 8
quem in manu tenere margaritam pretiosam, quam nun-
quam pollutio ulla tetigit quamque nullus alius possit
amovere de manu eius nisi ipso permittente; et eam
disponat recondere in thesaurum suum, ubi sunt cha-
rissima et pretiosissima quae possidet. *Bos.* Cogito hoc
velut ante nos. *Ans.* Quid, si ipse permittat eandem 9
margaritam ab aliquo invido excuti de manu sua in
coenum, cum prohibere possit;[3] ac postea eam de
coeno sumens pollutam et non lotam in aliquem locum
suum mundum et charum, deinceps illam sic servaturus,
recondat: putabisne illum sapientem? *Bos.* Quomodo 10
hoc possum? nam nonne esset satis melius, ut margari-
tam suam mundam teneret et servaret quam pollutam?
Ans. Nonne similiter faceret Deus, qui hominem ange- 11
lis sociandum sine peccato quasi in manu sua tenebat
in paradiso et permisit, ut accensus invidia diabolus
eum in lutum peccati quamvis consentientem deiiceret?
Si enim prohibere vellet diabolum, non posset tentare
hominem. Nonne, inquam, similiter faceret, si hominem 12
peccati sorde maculatum sine omni lavatione i. e.

---

1) *beatorum* A b c B C D E F a — *bonorum* A a F b.
2) *sine hoc quia:* omn. Codd.
3) Ita omn. Codd.

absque omni satisfactione, talem semper mansurum sal-
tem in paradisum, de quo eiectus fuerat, reduceret?
13 *Bos.* Similitudinem, si Deus hoc faceret, negare non
audeo et idcirco eum hoc facere posse non annuo. Vi-
deretur enim aut quod proposuerat peragere non po-
tuisse, aut boni propositi eum poenituisse; quae in
14 Deum cadere nequeunt. *Ans.* Tene igitur certissime,
quia sine satisfactione i. e. sine debiti solutione
spontanea nec Deus potest peccatum impunitum dimit-
tere nec peccator ad beatitudinem vel talem, qualem
habebat antequam peccaret, pervenire; non enim hoc
modo repararetur homo vel talis, qualis fuerat ante
15 peccatum. *Bos.* Rationibus tuis omnino contradicere
non possum. Sed quid est, quod dicimus Deo: *dimitte*
nobis debita nostra;[1]) et omnis gens orat Deum quem
16 credit, ut dimittat sibi peccata? Si enim solvimus quod
debemus, cur oramus, ut dimittat? Numquid Deus in-
iustus est, ut iterum exigat quod solutum est? Si au-
tem non solvimus, cur frustra oramus, ut faciat quod,
17 quia non convenit, facere non potest? *Ans.* Qui non
solvit, frustra dicit: *dimitte;* qui autem solvit, suppli-
cat, quoniam hoc ipsum pertinet ad solutionem ut sup-
plicet; nam Deus nulli quidquam debet, sed omnis crea-
tura illi debet; et ideo non expedit homini, ut agat
18 cum Deo, quemadmodum par cum pari. Sed de hoc
non est opus nunc tibi respondere. Cum enim cogno-
sces, cur Christus mortuus est, forsitan per te videbis
19 quod quaeris. *Bos.* Sufficit ergo nunc mihi,[2]) quod
de hac quaestione respondes. Quod autem nullus homo
ad beatitudinem pervenire queat cum peccato aut solvi
a peccato, nisi solvat quod rapuit peccando, sic aperte
monstrasti, ut, etiamsi velim, non possim dubitare.

---

1) Matth. 6, 12.
2) Sic A a b c B E F a.

20. *Ans.* Hoc quoque non dubitabis, ut puto, 1
quia secundum mensuram peccati oportet satisfactionem
esse. *Bos.* Aliter aliquatenus inordinatum maneret pec- 2
catum, quod esse non potest, si Deus nihil relinquit
inordinatum in regno suo.[1]) Sed hoc est praestitutum, 3
quia quamlibet parvum inconveniens in Deo impossi-
bile est. *Ans.* Dic ergo, quid solves Deo pro peccato
tuo? *Bos.* Poenitentiam, cor contritum et humiliatum, 4
abstinentias et multimodos labores corporis et miseri-
cordiam dandi et dimittendi et obedientiam. *Ans.* Quid 5
in his omnibus das Deo? *Bos.* An non honoro Deum,
quando propter timorem eius et amorem in cordis con-
tritione laetitiam temporalem abiicio, in abstinentiis et
laboribus delectationes et quietem huius vitae calco, in
dando et dimittendo quae mea sunt largior, in obedien-
tia meipsum illi subiicio? *Ans.* Cum reddis aliquid, 6
quod debes Deo etiamsi non peccasti, non debes com-
putare hoc pro debito, quod debes pro peccato. Omnia 7
autem ista debes Deo, quae dicis. Tantus namque de-
bet esse in hac mortali vita amor, et ad quod pertinet
oratio, desiderium perveniendi ad id ad quod factus es,
et dolor quia nondum ibi es, et timor ne non pervenias,
ut nullam laetitiam sentire debeas nisi de his, quae tibi
aut auxilium aut spem dant perveniendi. Non enim me- 8
reris habere, quod non secundum quod est amas et de-
sideras, et de quo, quia nondum habes et adhuc utrum
habiturus sis an non in tanto es periculo, non doles.
Ad quod etiam pertinet, quietem et delectationes mun- 9
danas, quae animum ab illa vera quiete et delectatione
revocant, fugere, nisi quantum ad intentionem illuc
perveniendi cognoscis sufficere. Dationem vero ita de- 10
bes considerare te facere ex debito, sicut intelligis, quia

1) Vide supra c. 12, 3.

quod das a te non habes sed ab illo, cuius servus es
tu et ille cui das; et natura te docet, ut conservo tuo
i. e. homo homini, facias quod tibi ab illo vis fieri;[1])
et quia, qui non vult dare quod habet, non debet ac-
11 cipere quod non habet. De dimissione vero breviter
dico, quia nullatenus pertinet[2]) ad te vindicta, sicut
supra[3]) diximus; quoniam nec tu tuus es, nec ille tuus
aut suus qui tibi fecit iniuriam, sed unius Domini servi
facti ab illo de nihilo estis; et si de conservo tuo te
vindicas, iudicium quod proprium Domini et iudicis
12 omnium est, super illum superbe praesumis. In obe-
dientia vero quid das Deo quod non debes, cui iubenti
totum quod es et quod habes et quod potes, debes?
13 *Bos.* Nihil iam audeo in his omnibus dicere me dare
Deo, quod debeo. *Ans.* Quid ergo solves Deo pro
14 peccato tuo? *Bos.* Si meipsum et quidquid possum,
etiam quando non pecco, illi debeo ne peccem, nihil
15 habeo quod pro peccato illi reddam. *Ans.* Quid ergo
erit de te? Quomodo poteris salvus esse? *Bos.* Si ra-
tiones tuas considero, non video quomodo. Si autem
ad fidem meam recurro, in fide christiana *quae per di-
lectionem operatur,*[4]) spero me posse salvari, et quia
legimus,[5]) si iniustus conversus fuerit ab iniustitia
sua et fecerit iustitiam, omnes iniustitias eius tra-
16 di oblivioni. *Ans.* Hoc non dicitur nisi de illis,
qui aut expectaverunt Christum antequam veniret,
17 aut credunt in eum postquam venit. Sed Christum
et christianam fidem quasi nunquam fuisset posui-

1) Cfr. Matth. 7, 12.
2) *pertinet:* omn. Codd.
3) c. 12, 12: „Ad nullum pertinet vindictam facere nisi ad illum, qui Dominus est omnium."
4) Galat. 5, 6.
5) Ezechiel 18, 27; 33, 14 sq.

mus,[1]) quando sola ratione, utrum adventus eius ad
salvationem hominum esset necessarius, quaerere pro-
posuimus. *Bos.* Ita fecimus. *Ans.* Sola igitur ratione 18
procedamus. *Bos.* Quamvis in angustias quasdam me
ducas, desidero tamen multum, ut, sicut incepisti, pro-
grediaris.

21. *Ans.* Ponamus omnia illa, quae modo po- 1
suisti te pro peccato posse solvere, te non debere et
videamus, utrum possint sufficere ad satisfactionem unius
tam parvi peccati, sicuti est unus aspectus contra vo-
luntatem Dei. *Bos.* Nisi quia audio te hoc ponere in 2
quaestionem, putarem me hoc peccatum una sola com-
punctione delere. *Ans.* Nondum considerasti, quanti
ponderis sit peccatum. *Bos.* Nunc ostende mihi. *Ans.* 3
Si videres te in conspectu Dei et aliquis tibi diceret:
aspice illuc, et Deus econtra: nullatenus volo, ut aspi-
cias; quaere tu ipse in corde tuo, quid sit in omnibus
quae sunt, pro quo deberes contra voluntatem Dei illum
aspectum facere? *Bos.* Nihil invenio propter quod hoc 4
debeam, nisi forte sim in ea necessitate positus, ut
sit necesse me aut hoc aut maius peccatum facere.
Ans. Remove hanc necessitatem, et de solo hoc peccato 5
considera, si possis illud facere pro teipso redimendo.
Bos. Aperte video, quia non possum. *Ans.* Ne te 6
diutius protraham: quid, si necesse esset aut totum
mundum et quidquid Deus non est perire et in nihilum
redigi, aut de facere tam parvam rem contra volunta-
tem Dei? *Bos.* Cum considero actionem ipsam, levis- 7
simum quiddam video esse; sed cum intueor, quid sit

---

1) Vide quae in Praefatione sua S. Anselmus de disserendi ratione sibi ineunda monuit. „remoto Christo." — Cfr. c. 10, 28: „Ponamus Dei incarnationem — numquam fuisse."

contra voluntatem Dei, gravissimum quiddam et nulli
damno comparabile intelligo; sed solemus aliquando
facere contra voluntatem alicuius non reprehensibiliter,
ut res eius serventur; quod postea illi placet, contra
8 cuius voluntatem facimus. *Ans.* Hoc fit homini, qui
aliquando non intelligit quid sit sibi utile, aut non pot-
est restaurare quod perdidit; sed Deus nullo indiget,
et omnia si perirent, posset sicut ea fecit restituere.
9 *Bos.* Fateri me necesse est, quia pro conservanda tota
creatura nihil deberem facere contra voluntatem Dei.
10 *Ans.* Quid si plures essent mundi pleni creaturis, sicut
iste est? *Bos.* Si infinito numero multiplicarentur et
similiter mihi ostenderentur, idipsum responderem.
11 *Ans.* Nihil reotius potes; sed considera etiam, si con-
tingeret, ut contra voluntatem Dei illum aspectum fa-
ceres; quid posses pro hoc peccato solvere? *Bos.* Non
12 habeo aliquid maius quam quod supra dixi. *Ans.* Sic
graviter peccamus, quotiescunque scienter aliquid quam-
libet parvum contra voluntatem Dei facimus; quoniam
semper sumus in conspectu eius, et semper ipse prae-
13 cipit nobis ne peccemus. *Bos.* Ut audio, nimis pericu-
lose vivimus. *Ans.* Patet, quia secundum quantitatem
exigit Deus satisfactionem. *Bos.* Non possum negare.
14 *Ans.* Non ergo satisfacis, si non reddis aliquid maius,
quam sit id pro quo peccatum facere non debueras.
Bos. Et rationem video sic exigere et omnino esse
15 impossibile. *Ans.* Nec Deus ullum obligatum aliqua-
tenus debito peccati assumere potest ad beatitudinem,
quia non debet. *Bos.* Nimis est gravis haec sententia.

1 **22.** *Ans.* Audi adhuc aliud,[1]) cur non minus sit
difficile hominem reconciliari Deo. *Bos.* Nisi fides me

---

1) Codicum secutus consensum, a verbis: *audi adhuc* etc. initium capitis 22 duxi faciendum.

consolaretur, hoc solum cogeret me desperare. *Ans.* Audi
tamen. *Bos.* Dic. *Ans.* Homo in paradiso sine peccato 2
factus quasi positus est pro Deo inter Deum et diabo-
lum, ut vinceret diabolum non consentiendo suadenti
peccatum, ad excusationem et honorem Dei et ad con-
fusionem diaboli, cum ille infirmior in terra non pec-
caret eodem diabolo suadente, qui fortior peccavit in
coelo nullo suadente; et cum hoc homo facile posset
efficere, nulla vi coactus sola suasione sponte se vinci
permisit ad voluntatem diaboli et contra voluntatem et
honorem Dei. *Bos.* Ad quid vis tendere? *Ans.* Iudica 3
tu ipse, si non est contra honorem Dei, ut homo re-
concilietur illi cum calumnia huius contumeliae Deo
irrogatae, nisi prius honoraverit Deum vincendo dia-
bolum, sicut inhonoravit illum victus a diabolo.
Victoria vero talis esse debet, ut sicut fortis ac pote- 4
state immortalis consensit facile diabolo ut peccaret,
unde iuste incurrit poenam mortalitatis; ita infirmus et
mortalis, qualem se fecit ipse, per mortis difficultatem
vincat diabolum ut nullo modo peccet; quod facere
non potest, quamdiu ex vulnere primi peccati concipi-
tur et nascitur in peccato. *Bos.* Iterum dico, quia et 5
ratio probat quod dicis, et impossibile est.

23. *Ans.* Adhuc[1]) accipe unum, sine quo iuste 1
non reconciliatur homo, nec minus impossibile est.
Bos. Tot iam proposuisti nobis quae facere debemus,
ut quidquid superaddas, non me magis terrere possit.
Ans. Audi tamen. *Bos.* Audio. *Ans.* Quid abstulit 2
homo Deo, cum vinci se permisit a diabolo? *Bos.* Dic
tu ut incepisti, quia ego nescio, quid super haec mala
quae ostendisti potuit addere. *Ans.* Nonne abstulit 3

1) In Mscr. hic incipit c. 23.

Deo, quidquid de humana natura facere proposuerat?
4 *Bos.* Non potest negari. *Ans.* Intende in districtam
iustitiam; et iudica secundum illam, utrum ad aequa-
litatem peccati[1]) homo satisfaciat Deo, nisi id ipsum,
quod permittendo se vinci a diabolo Deo abstulit, dia-
bolum vincendo restituat, ut quemadmodum per hoc
quod victus est rapuit diabolus quod Dei erat, et Deus
perdidit, ita per hoc quod vincat perdat diabolus, et
Deus recuperet. *Bos.* Ne districtius nec iustius aliquid
5 potest cogitari. *Ans.* Putasne summam iustitiam hanc
iustitiam posse violare? *Bos.* Non audeo cogitare.
6 *Ans.* Nullatenus ergo debet aut potest accipere homo
a Deo quod Deus illi dare proposuit, si non reddit
Deo totum quod illi abstulit; ut sicut per illum Deus
7 perdidit, ita per illum Deus recuperet. Quod non
aliter fieri valet, nisi ut quemadmodum per victum tota
humana natura corrupta et quasi fermentata est pec-
cato, cum quo nullum Deus assumit ad perficiendam
illam civitatem coelestem; ita per vincentem iustificen-
tur a peccato tot homines, quot illum numerum com-
pleturi erant, ad quem complendum factus est homo.
Sed hoc facere nullatenus potest homo peccator, quia
8 peccator peccatorem iustificare nequit. *Bos.* Et nihil
iustius et nihil impossibilius; sed ex his omnibus vide-
tur misericordia Dei et spes hominis perire, quantum
ad beatitudinem spectat, ad quam factus est homo.
Ans. Exspecta adhuc parum. *Bos.* Quid habes amplius?

1 **24.** *Ans.* Si homo dicitur iniustus, qui homini
non reddit quod debet, multo magis iniustus est, qui
2 Deo quod debet non reddit. *Bos.* Si potest et non

---

1) Cfr. c. 20, 1: „secundum *mensuram peccati* opor-
tet satis factionem esse.“ c. 21, 13: „secundum *quantitatem*
exigit Deus satisfactionem.“

reddit, vere iniustus est. Si vero non potest, quomodo
iniustus est? *Ans.* Forsitan si nulla in illo est impo- 3
tentiae causa, aliquatenus excusari potest. Sed si in
ipsa impotentia est culpa: sicut non levigat peccatum,
ita non excusat non reddentem debitum. Nam si quis 4
iniungat aliquod opus servo suo et praecipiat illi, ne
deiiciat se in foveam quam illi monstrat,[1]) unde nulla-
tenus exire possit; et servus ille contemnens mandatum
et monitionem domini sui sponte se in praemonstratam
mittat foveam, ut nullatenus possit iniunctum opus ef-
ficere: putasne illi aliquatenus impotentiam istam ad
excusationem valere, cur opus iniunctum non faciat?
Bos. Nullo modo, sed ad augmentum potius culpae, 5
quoniam ipse impotentiam illam sibi fecit. Dupliciter
namque peccavit, quia et quod iussus est facere non
fecit, et quod praeceptum est ne faceret fecit. *Ans.* Ita 6
homo, qui se sponte obligavit illo debito quod solvere
non potest, et sua culpa deiecit se in hanc impotentiam,
ut nec illud possit solvere quod debebat ante peccatum,
id est, ne peccaret, nec hoc quod debet, quia peccavit:
inexcusabilis est. Ipsa namque impotentia culpa est, 7
quia non debet eam habere, imo debet eam non ha-
bere; nam sicut culpa est non habere quod debet
habere, ita culpa est habere quod debet non habere.
Sicut ergo culpa est homini non habere potestatem 8
illam, quam accepit ut posset cavere peccatum, sic
culpa est illi habere impotentiam, qua nec iustitiam
tenere et peccatum cavere, nec quod pro peccato debet
reddere potest. Sponte namque fecit, unde perdidit 9
illam potestatem et devenit in hanc impotentiam. Idem
enim est, non habere potestatem quam debet habere,
et habere impotentiam quam debet non habere. Qua- 10
propter impotentia reddendi Deo quod debet, quae

1) *monstrat* A a b c E F a — demonstrat.

facit ut non reddat, non excusat hominem, si non reddit; quoniam effectum peccati non excusat peccatum quod facit. *Bos.* Et grave nimis est et ita esse necesse
11 est. *Ans.* Iniustus ergo homo est, qui non reddit Deo quod debet. *Bos.* Nimis est verum; nam iniustus est quia non reddit, et iniustus est quia reddere nequit.
12 *Ans.* Nullus autem iniustus admittetur ad beatitudinem; quoniam, quemadmodum beatitudo est sufficientia in qua nulla est indigentia, sic nulli convenit nisi in quo ita pura est iustitia, ut nulla in eo sit iniustitia. *Bos.* Non
13 audeo aliter credere. *Ans.* Qui ergo non solvit Deo quod debet, non poterit esse beatus. *Bos.* Nec hoc
14 consequi negare possum. *Ans.* Quod si vis dicere, quia misericors Deus dimittit supplicanti quod debet, idcirco quia reddere nequit, non potest dici dimittere, nisi aut hoc quod homo sponte .reddere debet nec potest, id est, quod recompensari possit peccato, quod fieri non deberet pro conservatione omnis rei quae Deus non est; aut hoc quod puniendo erat ablaturus invito, sicut supra[1]) dixi, i. e. beatitudinem; sed si dimittit quod sponte reddere debet homo, ideo quia reddere non potest, quid est aliud, quam dimittit Deus quod habere non potest? Sed derisio est, ut talis misericordia Deo
15 attribuatur. At si dimittit quod invito erat ablaturus, propter impotentiam reddendi quod sponte reddere debet, relaxat Deus poenam et facit beatum hominem propter peccatum, quia habet quod debet non habere.
16 Nam ipsam impotentiam debet non habere, et idcirco quamdiu illam habet sine satisfactione, peccatum est illi; verum huiusmodi misericordia Dei nimis est contraria iustitiae illius, quae non nisi poenam permittit reddi
17 propter peccatum. Quapropter quemadmodum Deum sibi esse contrarium, ita hoc modo illum esse miseri-

1) c. 14, 5.

cordem est impossibile. *Bos.* Aliam Dei misericordiam video esse quaerendam, quam istam. *Ans.* Verum esto: 18
dimittit Deus ei, qui non solvit quod debet, idcirco quoniam non potest. *Bos.* Ita vellem. *Ans.* At quamdiu 19
non reddet, aut volet reddere aut non volet. Sed si volet quod non poterit, indigens erit; si vero non volet, iniustus erit. *Bos.* Hoc nihil clarius. *Ans.* Sive autem indigens sive iniustus sit, beatus non erit. *Bos.* Et hoc apertum. *Ans.* Quamdiu ergo non reddet, beatus esse non pote- 20
rit. *Bos.* Si rationem sequatur Deus iustitiae, non est qua evadat miser homuncio, et misericordia Dei perire videtur.
Ans. Rationem postulasti, rationem accipe; misericordem 21
Deum esse non nego, qui homines et iumenta salvat, quemadmodum multiplicavit misericordiam suam. Nos 22
autem loquimur de illa ultima misericordia, qua post hanc vitam beatum facit hominem; hanc beatitudinem nulli dari debere nisi illi, cui penitus dimissa sunt peccata, nec hanc dimissionem fieri nisi debito reddito, quod debetur pro peccato secundum magnitudinem peccati, supra positis rationibus puto me sufficienter ostendisse. Quibus si quid tibi videtur posse rationibus 23
obiici, dicere debes. *Bos.* Ego utique nullam tuarum rationum aliquatenus infirmari posse video. *Ans.* Neque 24
ego, si bene considerentur, existimo; verumtamen si vel una de omnibus quas posui inexpugnabili veritate roboratur, sufficere debet. Sive namque uno sive pluribus argumentis veritas inexpugnabiliter monstretur, aequaliter ab omni dubitatione defenditur.

25. *Bos.* Ecce[1]) ita est. Quomodo ergo salvus 1
erit homo, si ipse nec solvit quod debet, nec salvari si non solvit debet? aut qua fronte asseremus, Deum in misericordia divitem super[2]) humanum intellectum hanc

---

1) In Mscr. hic incipit c. 25.
2) *Supra* A a b c B E F a.

2 misericordiam facere non posse? *Ans.* Hoc debes nunc
ab illis exigere, (qui Christum non esse credunt necessarium ad illam salutem hominis) quorum vice loqueris,
ut dicant, qualiter homo salvari sine Christo possit.
3 Quod si non possunt ullo modo, desinant nos irridere
et accedant et iungant se nobis, qui non dubitamus hominem salvari posse per Christum; aut desperent hoc
4 ullo modo posse fieri. Quod si horrent, credant nobiscum in Christum, ut possint salvari. *Bos.* A te quaeram, sicut incepi, ut ostendas mihi, qua ratione salvetur
5 homo per Christum. *Ans.* Nonne sufficienter probatur
per Christum hominem posse salvari, cum etiam infideles non negent hominem ullo modo posse fieri beatum,
et satis ostensum sit, quia si ponimus Christum non
6 esse, nullo modo potest inveniri salus hominis? Aut
enim per Christum aut alio aliquo aut nullo modo
poterit homo salvus esse; quapropter si falsum est,
quia nullo aut aliquo alio modo potest hoc esse, ne-
7 cesse est fieri per Christum. *Bos.* Si quis videns
rationem quia alio modo non potest esse, et non intelligens qua ratione per Christum esse valeat, asserere
velit, quia nec per Christum nec ullo modo queat hoc
8 esse: quid huic respondebimus? *Ans.* Quid respondendum est illi, qui idcirco astruit esse impossibile
quod necesse est esse, quia nescit, quomodo sit? *Bos.*
Quia insipiens est. *Ans.* Contemnendum est ergo quod
dicit. *Bos.* Verum est; sed hoc ipsum illi ostenden-
9 dum est, qua ratione sit quod putat impossibile. *Ans.*
An non intelligis ex his quae supra diximus, quia necesse est aliquos homines ad beatitudinem pervenire?
Nam si Deo est inconveniens hominem cum aliqua macula perducere ad hoc, ad quod illum sine omni macula
fecit, ne aut boni incoepti poenitere aut propositum
implere non posse videatur; multo magis propter eandem inconvenientiam impossibile est nullum hominem

ad hoc provehi, ad quod factus est. Quapropter aut 10
extra fidem christianam invenienda est peccati satis-
factio, qualem supra esse debere ostendimus, quod nulla
ratio potest ostendere, aut indubitanter in illa esse
credenda est. Quod enim necessaria ratione veraciter 11
esse colligitur, id in nullam debet deduci dubietatem,
etiamsi ratio quomodo sit non percipitur. *Bos.* Verum
est quod dicis. *Ans.* Quid ergo quaeris amplius? *Bos.* 12
Non ad hoc veni, ut auferas mihi fidei dubitationem,
sed ut ostendas mihi certitudinis meae rationem[1]; qua-
propter sicut me rationabiliter deduxisti ad hoc, ut
videam hominem peccatorem hoc debere Deo pro
peccato, quod et reddere nequit et nisi reddiderit salvari
non valet: ita volo me perducas illuc, ut rationabili
necessitate intelligam esse oportere omnia illa, quae
nobis fides catholica de Christo credere praecipit, si
volumus salvari, et quid valeant ad salutem hominis,
et qualiter Deus misericordia salvet hominem, cum non
dimittat illi peccatum, nisi reddiderit quod propter illud
debet; et ut certiores sint argumentationes tuae, sic a
longe incipe, ut eas supra firmum fundamentum con-
stituas. *Ans.* Adiuvet me nunc Deus, quia tu nullate- 13
nus mihi parcis nec consideras imbecillitatem scientiae
meae, cui tam magnum opus iniungis. Tentabo tamen,
quandoquidem incepi, non in me sed in Deo confidens,
et faciam quod ipso adiuvante potero. Sed ne fa- 14
stidium haec volenti legere nimis longa continuatione
generetur, a dictis dicenda alio exordio distinguamus.

1) Cfr. c. 1, 2: „Quod petunt, non ut per rationem ad fidem accedant, sed ut eorum quae credunt intellecta et contemplatione delectentur.“

S. ANSELMI CANTUARIENSIS

LIBER SECUNDUS

CUR DEUS HOMO.

---

1 **1.** *Anselmus.* Rationalem naturam a Deo factam esse iustam, ut illo fruendo beata esset, dubitari non debet. Ideo namque rationalis est, ut discernat inter iustum et iniustum, inter bonum et malum, inter maius bonum et minus bonum; alioquin frustra facta esset
2 rationalis. Sed Deus non fecit eam rationalem frustra. Quare ad hoc eam factam esse rationalem dubium non est. Simili ratione probatur, quia ad hoc accepit potestatem discernendi ut odisset et vitaret malum ac amaret et eligeret bonum, atque maius bonum magis
3 diligeret et eligeret. Aliter namque frustra illi Deus dedisset potestatem illam discernendi, quia in vanum discerneret, si secundum discretionem non amaret et vitaret. Sed non convenit, ut Deus tantam potestatem
4 frustra dederit. Ad hoc itaque factam esse rationalem naturam certum est, ut summum bonum super omnia amaret et eligeret, non propter aliud sed propter ipsum; si enim propter aliud, non ipsum sed aliud

amat.[1]) At hoc nisi iusta facere nequit. Ut igitur frustra 5
non sit rationalis, simul ad hoc rationalis et iusta facta
est. Quod si ad summum bonum eligendum et amandum
iusta facta est, aut talis ad hoc facta est, ut aliquando
assequeretur quod amaret et eligeret, aut non. Sed si 6
non ad hoc iusta est facta, ut quod sic amat et eligit
assequatur, frustra facta est talis, ut sic illud amet et
eligat; nec ulla ratio erit, cur illud assequi debeat ali-
quando. Quamdiu ergo amando et eligendo summum 7
bonum iusta faciet, ad quod facta est, misera erit, quia
indigens erit contra voluntatem, non habendo quod de-
siderat; quod nimis absurdum est. Quapropter ratio- 8
nalis natura iusta est facta, ut summo bono i. e. Deo
fruendo beata esset; homo ergo qui rationalis na-
tura est, factus est iustus ad hoc, ut Deo fruendo bea-
tus esset.

2. *Ans.* Quod autem talis factus sit, ut necessi- 1
tate non moreretur, hinc facile probatur, quia, ut iam
diximus,[2]) sapientiae et iustitiae Dei repugnat, ut co-
geret hominem mortem pati sine culpa, quem iustum
fecit ad aeternam beatitudinem. Sequitur ergo, quia 2
si nunquam peccasset nunquam moreretur.

---

1) Cfr. *Monologium* c. 68: „Satis patenter videtur omne rationale ad hoc existere, ut sicut ratione discretionis aliquid maius vel minus bonum sive non bonum iudicat, ita magis aut minus id amet aut respuat. Nihil igitur apertius quam rationalem creaturam ad hoc esse factam, ut summam essentiam amet super omnia bona, sicut ipsa est summum bonum; imo ut nihil amet nisi illam aut propter illam; quia illa est bona per se, et nihil aliud est bonum nisi per illam."

2) Vide Lib. I. c. 9, 8.

1 **3.** *Ans.* Unde aperte quandoque futura mortuo-
rum resurrectio probatur. Quippe si homo perfecte
restaurandus est, talis debet restitui, qualis futurus erat,
2 si non peccasset. *Bos.* Aliter esse non potest. *Ans.*
Quemadmodum igitur si non peccasset homo, cum eodem
quod gerebat corpore in incorruptibilitatem transmu-
tandus erat, ita oportet, ut cum restaurabitur, cum suo
3 in quo vivit in hac vita corpore restauretur. *Bos.*
Quid respondebimus, si quis dicat, quia hoc fieri opor-
tet de illis in quibus humanum genus restaurabitur, de
4 reprobis vero non est necesse? *Ans.* Nihil iustius aut
convenientius intelligitur, quam ut, sicut homo si per-
severasset in iustitia, totus i. e. anima et corpore ae-
terne beatus esset; ita si perseverat in iniustitia, totus
similiter aeterne miser sit. *Bos.* Breviter mihi de his
satisfecisti.

1 **4.** *Ans.* Ex his est facile cognoscere, quoniam
aut hoc de humana natura perficiet Deus quod incepit,
aut in vanum fecit tam sublimem naturam ad tantum
2 bonum. At si nihil pretiosius agnoscitur Deus fecisse
quam rationalem naturam ad gaudendum de se, valde
alienum est ab eo, ut ullam rationalem naturam peni-
tus perire sinat. *Bos.* Non potest aliter putare cor ra-
3 tionale. *Ans.* Necesse est ergo, ut de humana natura
perficiat quod incepit; hoc autem fieri, sicut diximus,
nequit nisi per integram peccati satisfactionem, quam
4 nullus peccator facere potest. *Bos.* Intelligo iam ne-
cesse esse, ut Deus perficiat quod incepit, ne aliter
quam deceat a suo incoepto videatur deficere.

1 **5.** *Bos.* Sed si ita est, videtur quasi cogi Deus
necessitate vitandi indecentiam, ut salutem procuret
2 humanum. Quomodo ergo negari poterit, plus hoc

propter se facere quam propter nos? At si ita est, quam
gratiam illi debemus pro eo quod facit propter se?
Quomodo etiam nostram imputabimus salutem eius
gratiae, si nos salvat necessitate? *Ans.* Est necessitas 3
quae benefacienti gratiam aufert aut minuit, et est ne-
cessitas qua maior beneficio gratia debetur. Cum enim
aliquis ea necessitate cui subiacet invitus, benefacit,
aut nulla aut minor illa gratia debetur. Cum vero ipse 4
se sponte necessitati benefaciendi subdit nec invitus eam
sustinet, tunc utique beneficii gratiam meretur maiorem.
Non enim haec est dicenda necessitas sed gratia, quia
nullo cogente illam suscepit aut servat sed gratis. Nam
si quod hodie sponte promittis te cras daturum, eadem
cras voluntate das; quamvis necesse sit te cras reddere
promissum si potes, aut mentiri, non tamen minus tibi
debet ille pro impenso beneficio cui das, quam si non
promisisses, quoniam te debitorem ante tempus dationis
illi facere non es coactus. Tale est, cum quis sanctae 6
conversationis sponte vovet propositum. Quamvis nam-
que servare illud ex necessitate post votum debeat, ne
apostatae damnationem incurrat, et licet cogi possit ser-
vare si nolit, si tamen non invitus servat quod vovit,
non minus sed magis gratus est Deo, quam si non vo-
visset; quoniam non solum communem vitam sed etiam
eius licentiam sibi propter Deum abnegavit; nec sancte
vivere dicendus est necessitate, sed eadem qua vovit li-
bertate. Quare multo magis si Deus facit bonum homini 7
quod incepit, licet non deceat eum a bono incoepto
deficere, totum gratiae debemus imputare, quia hoc
propter nos non propter se nullius egens incepit. 8
Non enim illum latuit, quid homo facturus erat
cum illum fecit, et tamen bonitate sua illum cre-
ando sponte se, ut perficeret incoeptum bonum, quasi
obligavit. Denique Deus nihil facit necessitate, 9
quia nullo modo cogitur aut prohibetur aliquid

10 facere.[1] Et cum dicimus Deum aliquid facere quasi
necessitate vitandi inhonestatem quam utique non timet,
potius intelligendum est, quia hoc facit necessitate ser-
vandae honestatis, quae scilicet necessitas non est aliud
quam immutabilitas honestatis eius, quam a se ipso et
non ab alio habet; et idcirco improprie dicitur necessi-
11 tas. Dicamus tamen, quia necesse est, ut bonitas Dei
propter immutabilitatem suam perficiat de homine quod
incepit, quamvis totum sit gratia bonum quod facit.
Bos. Concedo.

1 **6.** *Ans.* Hoc autem fieri nequit, nisi sit qui solvat
Deo pro peccato hominis aliquid maius, quam omne
2 quod praeter Deum est. *Bos.* Ita constat. *Ans.* Illum
quoque, qui de suo poterit Deo dare aliquid, quod
superet omne quod sub Deo est, maiorem esse necesse
est, quam omne quod non est Deus. *Bos.* Nequeo ne-
3 gare. *Ans.* Nihil autem est supra omne quod Deus
4 non est, nisi Deus. *Bos.* Verum est. *Ans.* Non ergo
potest hanc satisfactionem facere nisi Deus. *Bos.* Sic
sequitur. *Ans.* Sed nec facere illam debet nisi homo,
alioquin non satisfacit homo. *Bos.* Non videtur aliquid
5 iustius. *Ans.* Si ergo, sicut constat, necesse est ut de
hominibus perficiatur illa superna civitas, nec hoc esse
valet nisi fiat praedicta satisfactio, quam nec potest
facere nisi Deus nec debet nisi homo; necesse est, ut
6 eam faciat Deus homo. *Bos.* Benedictus Deus! iam
magnum quiddam invenimus de hoc quod quaerimus;
prosequere igitur, ut incepisti. Spero enim, quia Deus
nos adiuvabit.

---

1) Cfr. S. Anselmi Liber *Meditationum.* rec. A. *Buse.* Colon. 1851. XI., 135: „Omnis necessitas et impossibilitas eius subiacet voluntati. Quippe quod vult, necesse est esse; et quod non vult, impossibile est esse."

7. *Ans.* Investigandum est[1]) nunc, quomodo 1
possit fieri Deus homo. Divina enim natura et humana
non possunt in invicem mutari, ut divina fiat humana
vel humana divina; nec ita misceri, ut quaedam tertia
sit ex duabus, quae nec divina sit omnino nec humana.
Denique si fieri posset, ut altera in alteram converte- 2
retur, aut esset tantum Deus et non homo aut solum
homo et non Deus. Aut si miscerentur ita, ut ex duabus corruptis fieret quaedam tertia, (quemadmodum de
duobus individuis animalibus diversarum specierum masculo et femina nascitur tertium, quod nec patris integram nec matris servat naturam, sed ex utraque tertiam
mixtam) nec homo esset nec Deus. Non igitur potest 3
fieri homo Deus, quem quaerimus ex divina et humana
natura, aut conversione alterius in alteram aut corruptiva commixtione utriusque in tertiam; quia haec fieri
nequeunt, aut si fieri valerent, nihil ad hoc quod quaerimus valerent. Si autem quolibet modo ita coniungi 4
dicuntur hae duae naturae integrae, ut tamen alius sit
homo alius sit Deus, et non idem sit Deus qui et homo,
impossibile est, ut ambo faciant quod fieri necesse est.
Nam Deus non faciet quia non debebit, et homo non 5
faciet quia non poterit; ut ergo hoc faciat Deus homo,
necesse est eundem ipsum esse perfectum Deum et perfectum hominem, qui hanc satisfactionem facturus est;
quoniam eam facere non potest nisi verus Deus, nec
debet nisi verus homo. Quoniam ergo servata integri- 6
tate utriusque naturae necesse est inveniri Deum hominem, non minus necesse est has duas naturas integras
convenire in unam personam, quemadmodum corpus et
anima rationalis conveniunt in unum hominem;[2])

---

1) In omn. Codd. hic incipit c. 7.
2) Cfr. *Symbolum Quicunque* s. *Athanasianum* 27 sq.

quoniam aliter fieri nequit, ut idem ipse sit perfectus Deus et perfectus homo. *Bos.* Totum mihi placet, quod dicis.

1 **8.** *Ans.* Restat nunc quaerere, unde et quomodo
assumet Deus humanam naturam. Aut enim assumet
eam de Adam aut faciet novum hominem, quemadmo-
2 dum fecit Adam de nullo alio homine. Sed si novum
hominem facit non ex Adae genere, non pertinebit ad
genus humanum quod natum est de Adam; quare non
3 debebit satisfacere pro eo, quia non erit de eo. Sicut
enim rectum est, ut pro culpa hominis homo satisfaciat,
ita necesse est, ut satisfaciens idem sit qui peccator,
aut eiusdem generis; aliter namque nec Adam nec ge-
4 nus eius satisfaciet[1]) pro se. Ergo sicut de Adam et
Eva peccatum in omnes homines propagatum est, ita
nullus, nisi vel ipsi vel qui de illis nascitur, pro peccato
hominum satisfacere debet. Quoniam ergo illi nequeunt,
5 necesse est ut de illis sit, qui hoc faciet. Amplius:
sicut Adam et totum genus eius per se stetisset sine
sustentatione alterius creaturae si non peccasset, ita
oportet, ut si idem genus resurgit post casum, per se
6 resurgat et relevetur. Nam per quemcunque in statum
restituatur, per illum utique stabit, per quem statum
7 suum recuperabit. Deus etiam quando humanam natu-
ram primitus fecit in solo Adam nec feminam, ut de
utroque sexu multiplicarentur homines, facere voluit
nisi de ipso, aperte monstravit, se non nisi de Adam
voluisse facere, quod de humana natura facturus erat.
8 Quapropter si genus Adae per aliquem relevatur ho-
minem, qui non sit de eodem genere, non in illam dig-
nitatem, quam habiturum erat si non peccasset Adam,
et ideo non integre restaurabitur, et Dei propositum
deficere videbitur, quae duo inconvenientia sunt; ergo

1) *satisfaceret* A a b c.

necesse est, ut de Adam assumatur homo, per quem
restauretur genus Adae. *Bos.* Si rationem sequimur,
sicut proposuimus, hoc inevitabiliter oportet esse. *Ans.* 10
Investigemus nunc, utrum assumenda sit a Deo natura
hominis de patre et de matre, sicut alii sunt homines,
aut de viro sine femina, aut de femina sine viro. Nam 11
quocunque modo ex his tribus modis sit, de Adam et
de Eva erit, de quibus est omnis homo utriusque sexus,
nec aliquis modus ex tribus his facilior est Deo quam
alii, ut eo modo potius debeat assumi. *Bos.* Bene
procedis. *Ans.* Verum non est opus multo labore, ut 12
ostendatur, quia mundius et honestius procreabitur homo
ille de solo viro vel femina quam de commixtione
utriusque, sicut omnes alii filii hominum. *Bos.* Sufficit.
Ans. Aut ergo de solo viro aut de sola femina assu- 13
mendus est. *Bos.* Aliunde non potest. *Ans.* Quatuor 14
modis potest Deus facere hominem; videlicet aut de
viro et de femina, sicut assiduus usus monstrat; aut
nec de viro nec de femina, sicut creavit Adam; aut
de viro sine femina, sicut fecit Evam; aut de femina
sine viro, quod nondum fecit. Ut igitur hunc quoque 15
modum probet suae subiacere potestati et ad hoc ipsum
opus dilatum esse, nihil convenientius quam ut de fe-
mina sine viro assumat illum hominem, quem quaeri-
mus. Utrum autem de Virgine aut de non Virgine 16
dignius hoc fiat, non est opus disputare, sed sine omni
dubitatione asserendum est, quia de Virgine[1]) Deum
hominem nasci oportet. *Bos.* Secundum placitum cor-
dis mei loqueris. *Ans.* Estne solidum hoc quod dixi- 17
mus, aut vanum aliquid sicut nubes, quod dixisti[2]) nobis
infideles obiicere? *Bos.* Nihil solidius. *Ans.* Pinge 18
igitur non super fictam vanitatem sed super solidam

---

1) Cfr. infra c. 16 a.
2) Cfr. Lib. I. c. 4.

veritatem, et dic, quia valde convenit, ut quemadmodum hominis peccatum et causa nostrae damnationis initium sumsit a femina, ita medicina peccati et causa nostrae salvationis nascatur de femina; ac ne mulieres desperent se pertinere ad sortem beatorum, quoniam de femina tantum malum processit, oportet, ut ad reformandam spem earum de muliere tantum bonum pro-
19 cedat. Pinge et hoc. Si virgo erat quae causa fuit humano generi totius mali, multo magis decet, ut virgo sit quae causa erit totius boni. Hoc quoque pinge. Si mulier, quam fecit Deus de viro sine femina, facta est de virgine, convenit valde, ut vir quoque, qui fiet
20 de femina, sine viro fiat de Virgine. Sed de picturis quae possunt pingi super hoc, quia Deus homo de Virgine muliere nasci debet, ista nunc sufficiant. *Bos.* Valde pulchrae et rationabiles sunt istae picturae.

1 **9.** *Ans.* Nunc quoque quaerendum est, in qua persona Deus, qui est tres personae, hominem assumat. Plures enim personae nequeunt unum eundemque hominem assumere in unitatem personae. Quare in una
2 persona tantum hoc fieri necesse est. Sed de hac unitate personae Dei et hominis et in qua persona Dei hoc magis fieri oporteat, in epistola de incarnatione Verbi ad Dominum Papam Urbanum directa,[1]) quantum ad praesentem investigationem sufficere puto, locu-
3 tus sum. *Bos.* Breviter tamen hic tange, cur potius persona Filii debeat incarnari quam Patris aut Spiritus

1) Inchoatam hanc a. 1092 Epistolam ac per aestatem sequentis anni absolutam S. Anselmi Operum editioni Maurinae Parisiis 1721 repetitae invenies insertam fol. 41 sq. s. h. t.: *Liber de fide Trinitatis et de incarnatione Verbi contra blasphemias Ruselini sive Roscelini.*

sancti? *Ans.* Si quaelibet alia persona incarnetur, erunt 4
duo filii in Trinitate, filius scilicet Dei qui et ante in-
carnationem filius est, et ille qui per incarnationem fi-
lius erit virginis; et erit in personis, quae semper
aequales esse debent, inaequalitas secundum dignitatem
nativitatum. Digniorem namque nativitatem habebit 5
natus ex Deo, quam natus ex Virgine. Item si Pater
fuerit incarnatus, erunt duo nepotes in Trinitate, quia
Pater erit nepos parentum Virginis per hominem assum-
tum, et Verbum cum nihil habeat de homine, nepos ta-
men erit Virginis, quia filii eius erit filius; quae omnia
inconvenientia sunt nec in incarnatione Verbi con-
tingunt. Est et aliud, cur magis conveniat incarnari 6
Filio quam aliis personis: quia convenientius sonat fi-
lium supplicare patri, quam aliam personam alii. Item 7
homo pro quo erat oraturus, diabolus quem erat expugna-
turus, ambo falsam similitudinem Dei per propriam vo-
luntatem praesumserant. Unde quasi specialius adver- 8
sus personam Filii peccaverunt, qui vera Patris simili-
tudo creditur. Illi itaque, cui specialius fit iniuria, con-
venientius attribuitur culpae vindicta aut indulgentia.
Quapropter cum ratio nos inevitabilis perduxerit ad hoc, 9
ut necesse sit divinam et humanam naturam in unam
convenire personam, nec hoc fieri possit in pluribus
personis Dei, et hoc convenientius fieri pateat in per-
sona Verbi quam in aliis; necesse est Verbum Deum
et hominem in unam convenire personam. *Bos.* Sic 10
est via, qua me ducis, undique munita ratione, ut ne-
que ad dexteram neque ad sinistram videam me ab illa
posse declinare. *Ans.* Non ego te duco sed ille, de
quo loquimur, sine quo nihil possumus, nos ducit ubi-
cunque viam veritatis tenemus.

10. *Ans.* Utrum autem homo ille sit moriturus 1
ex debito, sicut omnes alii homines ex debito moriun-

tur, non investigare debemus; sed si Adam moriturus
non erat, si non peccasset, multo magis iste mortem pati
non debebit, in quo peccatum esse non poterit, quia
2 Deus erit. *Bos.* In hoc volo te aliquantulum morari;
sive enim dicatur posse sive non posse peccare, in utro-
3 que mihi non parva nascitur quaestio. Nam si non
posse peccare dicitur, difficile credi debere videtur; ut
enim aliquantulum loquar non quasi de illo, qui num-
quam fuerit, sicut hactenus fecimus, sed velut de eo,
quem et cuius facta novimus: quis neget illum multa
4 potuisse facere, quae peccata dicimus? Quippe ut alia
taceam, quomodo dicemus eum non potuisse mentiri,
quod semper peccatum est? Cum enim dicat Iudaeis
de Patre: *si dixero, quia non scio eum, ero similis vo-
bis mendax,*[1]) et inter haec verba dicat: *non scio eum;*
quis eum dicat easdem tres nequivisse proferre dictio-
5 nes, sive aliis verbis, ut sic diceret, *non scio eum?*
Quod si faceret, ut ipse ait, esset mendax, quod est
esse peccatorem. Quare quoniam hoc potuit, peccare
potuit. *Ans.* Et hoc dicere potuit et peccare non po-
6 tuit. *Bos.* Hoc ostende. *Ans.* Omnis potestas sequitur
voluntatem. Cum enim dico quia possum loqui vel am-
bulare, subauditur, si volo. Si enim non subintelligitur
7 voluntas, non est potestas sed necessitas. Nam cum
dico quia nolens possum trahi aut vinci, non est haec
mea potestas sed necessitas et potestas alterius. Quippe
non est aliud, possum trahi vel vinci, quam alius me
8 trahere vel vincere potest. Possumus itaque dicere de
Christo quia potuit mentiri, si subaudiatur, si vellet;
et quoniam mentiri non potuit nolens nec potuit velle
mentiri, non minus dici potest nequivisse mentiri. Sic
9 itaque potuit et non potuit mentiri.[2]) *Bos.* Nunc re-

1) Ioann. 8, 55.
2) Cfr. Dialog. *de Casu Diaboli* c. 12: „Multa di-

deamus ad investigandum de illo, quasi nondum sit, sicut
incepimus. Dico igitur, si peccare non poterit, quia
sicut dicis non poterit velle, ex necessitate servabit
iustitiam, quare non ex libertate arbitrii iustus erit.
Quae igitur gratia illi pro iustitia sua debebitur? So- 10
lemus namque dicere, Deum idcirco fecisse angelum et
hominem tales, qui peccare possent; quatenus cum pos-
sent deserere iustitiam et ex libertate arbitrii servarent,
gratiam et laudem mererentur, quae illis si necessitate
iusti essent non deberentur. *Ans.* Nonne angeli, qui 11
modo peccare nequeunt, laudandi sunt? *Bos.* Sunt
utique, quia hoc quod modo non possunt meruerunt per
hoc, quod potuerunt et noluerunt. *Ans.* Quid dicis de 12
Deo, qui peccare non potest nec hoc meruit per po-
testatem peccandi, qua non peccavit; nonne laudandus
est pro iustitia sua? *Bos.* Hic volo, ut respondeas pro 13
me; nam si dico eum non esse laudandum, scio me
mentiri; si autem dico laudandum, timeo infirmare ra-
tionem quam dixi de angelis. *Ans.* Angeli non sunt 14
laudandi de iustitia sua, quia peccare potuerunt, sed
quia per hoc quodammodo a se habent quod peccare
nequeunt; in quo aliquatenus similes sunt Deo, qui a
se habet quidquid habet. Dicitur enim dare aliquid, 15
qui non aufert quando potest; et facere esse aliquid,
qui cum possit id ipsum facere non esse, non facit.
Sic itaque cum angelus potuit auferre sibi iustitiam et
non abstulit, et facere se non esse iustum et non fecit;
recte asseritur ipse sibi dedisse iustitiam, et seipsum iu-
stum fecisse. Hoc igitur modo habet a se iustitiam, 16
(quia creatura eam aliter a se habere nequit,) et id-
circo laudandus est de sua iustitia, nec necessitate sed
libertate iustus est; quia improprie dicitur necessitas,

---

cuntur posse, non sua sed aliena potestate; et multa non posse, non sua sed aliena impotentia."

17 ubi nec coactio ulla est nec prohibitio. Quapropter
quoniam Deus perfecte habet a se quidquid habet, ille
maxime laudandus est de bonis, quae habet et servat
non ulla necessitate, sed, sicut supra[1] dixi, propria
18 et aeterna immutabilitate. Sic ergo homo ille qui idem
ipse Deus erit, quoniam omne bonum quod ipse habebit a se habebit, non necessitate sed libertate et a se
19 ipso iustus et idcirco laudandus erit. Quamvis enim
humana natura a divina habeat quod habebit, idem tamen ipse a seipso (quoniam duae naturae una persona
20 erunt) habebit. *Bos.* Satisfecisti mihi ex hoc; et aperte
video, quia et peccare non poterit et tamen laudandus
21 erit de iustitia sua. Sed nunc quaerendum aestimo,
cum Deus talem posset facere hominem, cur non tales
fecit angelos et duos primos homines, ut similiter et
peccare non possent et de iustitia sua laudandi essent.
22 *Ans.* Intelligis, quae dicis? *Bos.* Videor mihi intelli-
23 gere et idcirco quaero, cur eos tales non fecit? *Ans.*
Quoniam nec potuit nec debuit fieri, ut unusquisque
eorum esset idem ipse qui Deus, sicut de homine isto
dicimus; et si quaeris, cur non de tot quot sunt personae Dei, vel saltem de uno hoc fecit, respondeo: quia
ratio tunc fieri nullatenus hoc exigebat, sed omnino
24 (quia Deus nihil sine ratione facit) prohibebat. *Bos.*
Erubesco quia hoc quaesivi; dic quae dicturus eras.
Ans. Dicamus ergo, quia mori non debebit, quoniam
non erit peccator. *Bos.* Concedere me oportet.

1 **11.** *Ans.* Nunc autem restat indagare, utrum
possit mori secundum humanam naturam; nam secun-
2 dum divinam incorruptibilis semper erit. *Bos.* De hoc
cur dubitare debemus, cum ipse verus homo futurus sit

---

1) c. 5, 11.

et omnis homo naturaliter mortalis sit? *Ans.* Non puto 3
mortalitatem ad puram sed ad corruptam hominis natu-
ram pertinere. Quippe si nunquam peccasset homo et 4
immortalitas ipsius immutabiliter firmata esset, non ta-
men minus homo esset verus; et quando mortales in
incorruptibilitate resurgent, non minus erunt veri ho-
mines; nam si pertineret ad veritatem humanae natu-
rae mortalitas, nequaquam posset esse homo, qui esset
immortalis; non ergo pertinet ad sinceritatem humanae
naturae corruptibilitas sive incorruptibilitas, quoniam
neutra facit aut destruit hominem, sed altera valet ad
eius miseriam, altera ad beatitudinem. Sed quoniam 5
nullus homo est qui non moriatur, idcirco mortale po-
nitur in hominis definitione a philosophis,[1]) qui non
crediderunt totum hominem aliquando potuisse aut posse
esse immortalem. Quare non sufficit ad demonstran- 6
dum illum hominem debere mortalem esse, hoc, quia
verus homo erit. *Bos.* Quaere ergo tu aliam rationem, 7
quia ego illam nescio si tu nescis, qua ille probetur
posse mori. *Ans.* Dubium non est, quia sicut Deus
erit, ita omnipotens erit. *Bos.* Verum est. *Ans.* Si
ergo volet, poterit animam suam ponere et iterum su-
mere. *Bos.* Si hoc non potest, non videtur quod sit
omnipotens. *Ans.* Poterit igitur nunquam mori si vo- 8
let, et poterit mori et resurgere. Sive autem animam
suam ponat nullo alio faciente, sive alius hoc faciat, ut
eam ponat ipso permittente: quantum ad potestatem
nihil differt. *Bos.* Non est dubium. *Ans.* Si igitur vo- 9
luerit permittere, poterit occidi; et si noluerit, non po-
terit. *Bos.* Ad hoc nos indeclinabiliter perducit ratio.
Ans. Ratio quoque nos docuit, quia oportet eum maius 10
aliquid habere quam quidquid sub Deo est, quod sponte

---

1) Cfr. *Aristotelis* Analytica Priora 1, 31. all.

11 det et non ex debito Deo.[1]) *Bos.* Ita est. *Ans.* Hoc
autem nec sub illo nec extra illum inveniri potest.
12 *Bos.* Verum est. *Ans.* In ipso igitur inveniendum est.
Bos. Sic sequitur. *Ans.* Aut igitur seipsum aut aliquid
13 de se dabit. *Bos.* Non possum aliter intelligere. *Ans.*
Quaerendum est nunc, cuiusmodi haec datio debebit
esse. Dare namque se non poterit Deo aut aliquid de
se quasi non habenti, ut suus sit; quoniam omnis crea-
14 tura Dei est. *Bos.* Sic est. *Ans.* Sic ergo intelligenda
est haec datio, quia aliquo modo ponet se ad honorem
Dei aut aliquid de se, quo modo debitor non erit. *Bos.*
15 Ita sequitur ex supra dictis. *Ans.* Si dicimus, quia da-
bit seipsum ad obediendum Deo, ut perseveranter ser-
vando iustitiam subdat se eius voluntati; non erit hoc
dare, quod Deus ab illo non exigat ex debito. Omnis
enim rationalis creatura debet hanc obedientiam Deo.
16 *Bos.* Hoc negari nequit. *Ans.* Alio itaque modo opor-
tet ut det se ipsum Deo aut aliquid de se. *Bos.* Ad
17 hoc nos impellit ratio. *Ans.* Videamus, si forte hoc sit
vitam suam dare sive ponere animam suam sive tradere
seipsum morti ad honorem Dei. Hoc enim ex debito
Deus non exiget ab illo; quoniam namque non erit
18 peccatum in illo, non debebit mori, ut diximus. *Bos.*
Aliter nequeo intelligere. *Ans.* Consideremus adhuc,
utrum sic rationabiliter conveniat. *Bos.* Dic tu; et ego
19 libenter audiam. *Ans.* Si homo per suavitatem pecca-
vit, annon convenit, ut per asperitatem satisfaciat? Et
si tam facile victus est a diabolo, ut Deum peccando
exhonoraret, ut facilius non posset; nonne iustum est,
ut homo satisfaciens Deo pro peccato tanta difficultate
vincat diabolum ad honorem Dei, ut maiori non possit?
20 Annon est dignum, quatenus qui se sic abstulit Deo
peccando, ut se plus auferre non posset, sic se det Deo

---

1) Cfr. supra c. 6.

satisfaciendo, ut magis se non possit dare? *Bos.* Non
est aliquid rationabilius. *Ans.* Nihil autem asperius aut 21
difficilius potest homo ad honorem Dei sponte et non
ex debito pati quam mortem, et nullatenus seipsum pot-
est homo magis dare Deo, quam cum se morti tradit
ad honorem illius. *Bos.* Vera sunt omnia haec. *Ans.* 22
Talem ergo oportet eum esse, qui pro peccato hominis
satisfacere volet, ut mori possit si velit. *Bos.* Video 23
hominem illum plane, quem quaerimus, talem esse opor-
tere, qui nec ex necessitate moriatur, quoniam erit
omnipotens; nec ex debito, quia nunquam peccator
erit; et mori possit ex libera voluntate, quia necessarium
erit. *Ans.* Sunt et alia multa, cur eum valde conve- 24
niat hominum similitudinem et conversationem absque
peccato habere, quae facilius et clarius per se patent
in eius vita et operibus, quam velut ante experimentum
sola ratione monstrari possint. Quis enim explicet, 25
quam necessarie, quam sapienter factum sit,[1] ut ille
qui homines erat redemturus et de via mortis et per-
ditionis ad viam vitae et beatitudinis aeternae docendo
reducturus, cum hominibus conversaretur et in ipsa con-
versatione, cum eos doceret verbo qualiter vivere debe-
rent, seipsum exemplum praeberet? Exemplum autem 26
seipsum quomodo daret infirmis et mortalibus, ut propter
iniurias aut contumelias aut dolores aut mortem a iu-
stitia non recederent, si ipsum haec omnia sentire non
agnoscerent?

12. *Bos.* Omnia haec patenter ostendunt eum 1
mortalem et incommodorum nostrorum participem esse
oportere. Sed haec omnia miseriae nostrae sunt; num-
quid ergo miser erit? *Ans.* Nequaquam; nam sicut ad 2

---

1) *factum est* A a b c B D.

beatitudinem non pertinet commodum quod habet quis contra voluntatem, ita non est miseria apprehendere sapienter nulla necessitate aliquod incommodum secundum voluntatem. *Bos.* Concedendum est.

1 **13.** *Bos.* Verum in hac similitudine quam habere
debet cum hominibus, dic, utrum ignorantiam quoque
2 sicut alias infirmitates nostras habiturus sit? *Ans.* Quid
dubitas de Deo, utrum sit omnia sciens? *Bos.* Quia
quamvis sit immortalis futurus ex divina natura, mortalis
tamen erit ex humana. Nam cur non similiter poterit
illis homo esse vere ignorans, sicut vere mortalis
3 erit? *Ans.* Illa hominis assumtio in unitatem personae
Dei non nisi sapienter a summa sapientia fiet; et ideo
non assumet in homine, quod nullo modo utile sed
valde noxium est ad opus, quod idem homo facturus
4 est. Ignorantia namque ad nihilum illi utilis esset sed
ad multa noxia; quomodo enim tot et tanta opera quae
facturus est, faciet sine summa sapientia? aut quomodo
5 illi homines credent, si eum scient nescium? Si autem
nescient, ad quid erit ei utilis ignorantia illa? Deinde
si nihil amatur nisi quod cognoscitur; sicut nihil erit
boni quod non amet, ita nullum bonum erit quod igno-
6 ret. Bonum autem nemo perfecte novit nisi qui illud
a malo scit discernere; hanc quoque discretionem nul-
7 lus scit facere, qui malum ignorat. Sicut igitur ille
de quo loquimur, omne perfecte sciet bonum, ita nullum
ignorabit malum. Omnem igitur habebit scientiam,
quamvis eam publice in hominum conversatione non
8 ostendat. *Bos.* Hoc in maiori aetate ita videtur, sicut
dicis; sed in infantia, sicut non erit tempus congruum
ut in illo appareat sapientia, ita non erit opus et ideo
9 nec congruum ut illam habeat. *Ans.* Nonne dixi, quia
sapienter fiet illa incarnatio? Sapienter namque assumet
Deus mortalitatem, qua sapienter, quia valde utili-

ter, utetur. Ignorantiam vero non poterit assumere sa- 10
pienter, quia nunquam est utilis sed semper noxia, nisi
forte eum per eam mala voluntas quae nunquam in
illo erit, ab effectu restringitur. Nam etsi aliquando ad 11
aliud non nocet, hoc solo tamen nocet, quia scientiae
bonum aufert; et ut breviter absolvam quod quaeris:
ex quo homo ille erit, plenus Deo semper ut seipso
erit; unde nunquam erit sine eius potentia et fortitudine
et sapientia. *Bos.* Quamvis hoc in Christo fuisse sem- 12
per non dubitarem, ideo tamen quaesivi, ut de hoc
quoque rationem audirem. Saepe namque aliquid esse
certi sumus et tamen hoc ratione probare nescimus.

14. *Bos.* Nunc rogo ut doceas me, quomodo 1
mors eius praevaleat numero et magnitudini peccatorum
omnium, cum unum (quod putamus levissimum) pecca-
tum tam infinitum monstres, ut si numerus obtendatur
infinitus mundorum, qui sic pleni sint creaturis sicut
iste est, nec possint servari quin redigantur in nihilum,
nisi faciat aliquis aspectum unum contra voluntatem Dei,
non tamen fieri debeat.[1]) *Ans.* Si praesens esset homo 2
ille et quis esset scires, et diceretur tibi: nisi occideris
hominem illum, peribit mundus iste totus et quidquid
Deus non est; faceres hoc pro conservanda omni alia
creatura? *Bos.* Non facerem, etiamsi mihi infinitus nu- 3
merus mundorum obtenderetur. *Ans.* Quid si iterum 4
tibi diceretur: aut eum occidas aut omnia peccata mundi
venient super te? *Bos.* Responderem me potius alia 5
omnia peccata velle suscipere, non solum huius mundi
quae fuerunt et quae futura sunt, sed et quaecunque
super haec cogitari possunt, quam istud solum. Quod
non solum de occisione eius sed et de qualibet parva

1) Cfr. Lib. I. c. 21, 3 sq.

laesione, quae illum tangeret, respondere me existimo
6 debere. *Ans.* Recte existimas; sed dic mihi, cur ita
cor tuum iudicat, ut plus horreat unum peccatum in
laesione huius hominis quam alia omnia, quae cogitari
possunt; cum omnia quaecunque fiunt peccata, contra
7 illum sint? *Bos.* Quoniam peccatum quod in persona
eius fit, incomparabiliter superat omnia illa, quae extra
8 personam illius cogitari possunt. *Ans.* Quid dicis ad
hoc, quia saepe libenter aliquis patitur quasdam in sua
persona molestias, ne maiores patiatur in rebus suis?
9 *Bos.* Quia Deus non eget hac patientia, cuius potestati
omnia subiacent, sicut tu supra cuidam meae interroga-
10 tioni respondisti.[1]) *Ans.* Bene respondes; videmus ergo,
quia violationi vitae corporalis huius hominis nulla im-
mensitas vel multitudo peccatorum extra personam Dei
11 comparari valet. *Bos.* Apertissimum est. *Ans.* Quan-
tum bonum tibi videtur, cuius interemtio tam mala est?
Bos. Si esse eius tam bonum est quam mala est eius
destructio, plus est bonum incomparabiliter quam sint
ea peccata mala, quae sine aestimatione superat eius
12 interemtio. *Ans.* Verum dicis. Cogita etiam, quia pec-
cata tantum sunt odibilia, quantum sunt mala; et vita
ista tantum amabilis est, quantum est bona. Unde se-
quitur, quia vita ista plus est amabilis quam sint pec-
cata odibilia. *Bos.* Non possum hoc non intelligere.
13 *Ans.* Putasne tantum bonum tam amabile posse sufficere
ad solvendum quod debetur pro peccatis totius mundi?
14 *Bos.* Imo plus potest in infinitum. *Ans.* Vides igitur,
quomodo vita haec vincat omnia peccata, si pro illis
detur. *Bos.* Aperte. *Ans.* Si ergo dare vitam est mor-
tem accipere; sicut datio huius vitae praevalet omni-
bus hominum peccatis, ita et acceptio mortis.

---

1) Vide Lib. I. c. 15; 21, 7 sq.

15. *Bos.* Ita esse de omnibus peccatis quae per- 1
sonam Dei non tangunt, constat. Sed nunc video aliud
quaerendum. Nam si tam malum est eum occidere,
quam bona est vita eius; quomodo potest mors eius su-
perare et delere peccata eorum, qui eum occiderunt?
Aut si alicuius eorum peccatum delet, quomodo non 2
potest aliorum quoque hominum aliquod delere? Cre-
dimus enim, quia et multi ex illis salvati sunt et innu-
merabiles alii non salvantur. *Ans.* Hanc quaestionem 3
solvit apostolus, qui dixit, quia *si cognovissent, nun-
quam Dominum gloriae crucifixissent.*[1]) Tantum nam- 4
que differunt scienter factum peccatum et quod per
ignorantiam fit, ut malum quod nunquam facere pos-
sent pro nimietate sua si cognosceretur, veniale sit, quia
ignoranter factum est. Deum enim occidere nullus 5
homo unquam scienter saltem velle posset; et ideo qui
illum occiderunt ignoranter,[2]) non in illud infinitum
peccatum, cui nulla alia comparari possunt peccata, pro-
ruerunt. Nam non consideravimus eius magnitudinem 6
ad videndum, quam bona esset vita illa, secundum hoc
quod ignoranter factum est, sed quasi scienter fieret,
quod nec unquam fecit aliquis nec facere potuit. *Bos.* 7
Rationabiliter interemtores Christi ad veniam peccati
sui pertingere potuisse monstrasti. *Ans.* Quid iam quae- 8
ris amplius? Ecce iam vides, quomodo rationabilis ne-
cessitas ostendat ex hominibus perficiendam esse super-
nam civitatem, nec hoc posse fieri nisi per remissionem
peccatorum, quam homo nullus habere potest nisi per
hominem, qui idem ipse sit Deus atque sua morte ho-
mines peccatores Deo reconciliet. Aperte igitur inveni- 9

---

1) 1. Cor. 2, 8.
2) *Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσι* Luc. 23, 34. — Act. 3, 17: *κατὰ ἄγνοιαν.*

mus Christum, quem Deum et hominem confitemur, esse mortuum propter nos, hoc autem absque omni dubitatione[1]) cognito, cuncta quae ipse dicit certa esse, quoniam Deus mentiri nequit, et sapienter esse facta quae fecit dubitandum non est, quamvis eorum ratio non intelligatur a nobis. *Bos.* Verum est quod dicis; nec aliquatenus quod dixit esse verum, aut quod fecit rationabiliter esse factum, dubito. Sed hoc postulo, ut quod quasi non debere aut non posse fieri videtur infidelibus in fide christiana, hoc mihi qua ratione fieri debeat aut possit aperias; non ut me in fide confirmes, sed ut confirmatum veritatis ipsius intellectu laetifices.[2])

1 **16 a.** *Bos.* Quapropter sicut eorum quae supra
dicta sunt rationem aperuisti, sic peto, ut eorum quae
2 sum adhuc quaesiturus rationem ostendas. Primum
scilicet, qualiter de massa peccatrice, i. e. de humano
genere quod totum infectum erat peccato, hominem
sine peccato quasi azymum de fermentato Deus assum-
3 sit. Nam licet ipsa hominis eiusdem conceptio sit
munda et absque carnalis delectationis peccato, Virgo
tamen ipsa unde assumtus est, est in iniquitatibus con-
cepta et in peccatis concepit eam mater eius[3]) et cum
originali peccato nata est, quoniam et ipsa in Adam
4 peccavit, in quo omnes peccaverunt.[4]) *Ans.* Postquam
constat hominem illum esse Deum et peccatorum re-
conciliatorem, dubium non est eum omnino sine pec-
cato esse; hoc autem esse non valet, nisi absque pec-
5 cato de massa peccatrice sit assumtus. Qua vero ra-

---

1) *dubitatione* A a — *ambiguitate* A c — *dubietate* A b C D E F.
2) Cfr. Lib. I. c 1, 2; c. 25, 12.
3) Psalm. 50 [51], 7.
4) Cfr. Roman. 5, 12.

tione sapientia Dei hoc fecit si non possumus intelli-
gere, non debemus mirari sed cum veneratione tolerare,
aliquid esse in secretis tantae rei quod ignoremus. Quippe 6
mirabilius Deus restauravit humanam naturam quam in-
stauravit; aequaliter enim utrumque Deo facile est;
sed homo antequam esset, non peccavit ut fieri non de-
beret. Postquam vero factus est, peccando meruit, ut 7
quod et ad quod factus est perderet; quamvis non
perdiderit omnino quod factus erat, ut esset qui puni-
retur aut cui Deus misereretur. Neutrum enim horum 8
fieri posset, si in nihilum redactus esset. Tanto ergo 9
mirabilius Deus illum restituit quam instituit, quanto
hoc de peccatore contra meritum, illud non de pecca-
tore nec contra meritum fecit. Quantum etiam est Deum 10
et hominem sic in unum convenire, ut servata integri-
tate utriusque naturae idem sit homo qui Deus. Quis 11
ergo praesumat vel cogitare, quod humanus intellectus
valeat penetrare, quam sapienter, quam mirabiliter tam
inscrutabile opus factum sit? *Bos.* Assentior quia nul- 12
lus homo potest in hac vita tantum secretum penitus
aperire, nec peto ut facias, quod nullus homo facere
potest; sed tantum quantum potes. Plus enim persua- 13
debis altiores in hac re rationes latere, si aliquam te
monstraveris videre, quam si te nullam in ea rationem
intelligere nihil dicendo probaveris. *Ans.* Video me ab 14
importunitate tua non posse liberari; sed si aliquate-
nus potero quod postulas ostendere, gratias agamus Deo.
Si vero non potero, sufficiant ea quae supra probata
sunt. Cum enim constat Deum hominem fieri oportere, 15
dubium non est sapientiam et potentiam illi non deesse,
ut hoc sine peccato fiat. *Bos.* Sic libenter accipio.
Ans. Oportuit utique ut illa redemtio quam Christus 16
fecit, prodesset non solum illis qui eo tempore fuerunt,
sed et aliis. Sit enim rex aliquis, cui totus populus 17
suae cuiusdam civitatis sic peccavit, excepto uno solo

qui tamen est de illorum genere, ut nullus eorum fa-
cere possit unde mortis damnationem evadat; ille autem
qui solus est innocens, tantam apud regem habeat gra-
tiam, ut possit, et tantam dilectionem erga reos, ut ve-
lit omnes qui credent suo consilio, reconciliare quodam
servitio ipsi regi valde placituro, quod facturus est die
18 secundum voluntatem regis statuto. Et quoniam non
omnes possunt qui reconciliandi sunt ad diem illam
convenire; concedit rex propter magnitudinem servitii
illius, ut quicunque vel ante vel post diem illam con-
fessi fuerint, se velle per illud opus quod ea die fiet,
veniam impetrare et ad pactum ibi constitutum acce-
dere, ab omni culpa sint absoluti praeterita; et si con-
tigerit ut post hanc veniam iterum peccent, si digne
satisfacere et corrigi deinceps voluerint, per eiusdem
pacti efficaciam iterum veniam recipiant, sic tamen ut
nullus palatium eius ingrediatur, donec factum sit hoc
19 unde culpae relaxentur. Secundum hanc similitudinem,
quoniam non potuerunt omnes homines qui salvandi
erant praesentes esse, quando redemtionem illam Chri-
stus fecit, tanta fuit vis in eius morte, ut etiam in ab-
sentes vel loco vel tempore eius protendatur effectus.
20 Quod autem non solum praesentibus prodesse debeat,
hinc facile cognoscitur, quia non tot praesentes esse
eius morti potuerunt, quot ad supernae civitatis con-
structionem necessarii sunt; etiamsi omnes qui eiusdem
mortis tempore ubicunque erant, ad illam redemtionem
21 admitterentur. Plures enim sunt daemones quam, de
quibus restaurandus est numerus eorum, ea die vive-
22 rent homines. Nec credendum est, ex quo factus est
homo ullum tempus fuisse, quo mundus iste cum crea-
turis quae factae sunt ad usus hominum, sic vacuus
fuisset, ut nullus esset in illo ex humano genere ad hoc
23 pertinens, propter quod factus est homo. Videtur enim
inconveniens quod Deus vel uno momento permiserit

humanum genus et ea quae fecit propter usum eorum,
de quibus superna civitas perficienda est, quasi frustra
extitisse. Nam aliquatenus in vanum esse viderentur, 24
quamdiu non ad hoc propter quod maxime facta essent
viderentur subsistere. *Bos.* Congruenti ratione et cui 25
nihil repugnare videtur monstras, nullum unquam tem-
pus fuisse ex quo factus est homo absque aliquo, qui
ad eam pertineret (sine qua factus esset vane omnis
homo) reconciliationem; quod non solum conveniens
sed etiam necessarium esse possumus concludere. Si 26
enim convenientius et rationabilius est hoc quam ali-
quando nullum fuisse, de quo intentio Dei qua homi-
nem fecit perficeretur, nec est aliquid quod huic obviet
rationi; necesse est semper aliquem ad praedictam re-
conciliationem pertinentem fuisse. Unde Adam et Evam 27
ad illam pertinuisse redemtionem dubitandum non est,
quamvis hoc auctoritas divina aperte non pronunciet.[1]
Ans. Incredibile quoque videtur, quando Deus illos fe- 28
cit et proposuit immutabiliter facere de illis omnes ho-
mines, quos ad coelestem civitatem assumturus erat, quod
illos duos ab hoc excluserit proposito. *Bos.* Imo illos 29
maxime ad hoc fecisse credi debet, ut essent de illis pro-
pter quos facti sunt. *Ans.* Bene consideras. Nulla ta- 30
men anima ante mortem Christi paradisum coelestem
ingredi potuit, sicut supra dixi de regis palatio. *Bos.* 31
Sic tenemus. *Ans.* Virgo autem illa, de qua ille homo
assumtus est de quo loquimur, fuit de illis qui ante na-
tivitatem eius per eum mundati sunt a peccatis, et in
eius ipsa munditia de illa assumtus est. *Bos.* Placeret 32
mihi multum quod dicis nisi, cum ipse debeat a se ipso
habere munditiam a peccato, videtur eam habere a

---

1) Irenaeo (adv. haer. 1, 30.) teste Tatianus apologeta, interpretatione loci Paulini 1. Cor. 15, 22. contorta deceptus, primus saluti contradixit protoplasti.

33 matre, et non per se mundus esse sed per illam. *Ans.*
Non ita est. Sed quoniam matris munditia per quam
mundus est, non fuit nisi ab illo, ipse quoque per se
ipsum et a se mundus fuit.

1 **16 b.** *Bos.* Bene[1]) est de hoc. Verum adhuc
mihi aliud videtur quaerendum. Diximus enim supra[2])
quia non necessitate moriturus erat, et nunc videmus
quia mater eius per eius mortem futuram munda fuit,
quod nisi illa fuisset, ipse de illa esse non potuisset.
2 Quomodo ergo non necessitate mortuus est, qui non
nisi quia moriturus erat potuit esse? Nam si mo-
riturus non esset, Virgo de qua assumtus est, munda
non fuisset, quoniam hoc nequaquam valuit esse
nisi veram eius mortem credendo, nec ille de illa
3 potuit aliter assumi. Quare si non mortuus est
ex necessitate postquam assumtus est de Virgine,
potuit non esse assumtus de Virgine postquam est as-
4 sumtus; quod non est possibile. *Ans.* Si bene quae
supra dicta sunt considerasses, sane quaestionem in
illis, ut puto, solutam intellexisses. *Bos.* Non video
5 quomodo. *Ans.* Nonne, quando quaesivimus[3]) utrum ille
mentiri potuerit, monstravimus, in mentiendo duas esse
potestates, unam videlicet volendi mentiri alteram men-
tiendi; et quoniam, cum mentiendi potestatem haberet,
hoc a seipso habuit ut non posset velle mentiri; idcirco
de sua iustitia qua veritatem servavit, eum esse laudan-
6 dum? *Bos.* Ita est. *Ans.* Similiter est in servando
vitam potestas volendi servare et potestas servandi. Cum
ergo quaeritur, utrum idem Deus homo potuerit servare

1) Unius tantum Codicis (A a) auctoritas Gerberonium adduxit, ut voculam *bene* exordium statueret capitis 17.

2) Cfr. I, 8. 9. 10; II, 10. 11.

3) Supra c. 10, 4 sq.

vitam suam ut nunquam moreretur, dubitandum non
est quia semper habuit[1]) potestatem servandi; quamvis
nequiverit velle servare, ut nunquam moreretur; et quo-
niam hoc a seipso habuit ut scilicet velle non posset,
non necessitate sed libera potestate animam suam posuit.
Bos. Non omnino similes fuerunt in illo istae potesta- 7
tes, mentiendi scilicet et servandi vitam. Ibi enim se-
quitur, quia si vellet, posset mentiri; hic autem videtur,
quia si mori non vellet,[2]) non magis hoc posset, quam
posset non esse quod erat. Nam ad hoc erat homo ut 8
moreretur, et propter huius futurae mortis fidem de Vir-
gine potuit assumi, sicut supra dixisti. *Ans.* Quemad- 9
modum putas illum non potuisse non mori aut necessi-
tate mortuum esse, quia non potuit non esse quod erat;
ita potes asserere illum non potuisse velle non mori aut
necessitate mori voluisse, quoniam quod erat non esse
non potuit; non enim magis ipse factus est homo ad
hoc ut moreretur, quam ut vellet mori. Quapropter 10
sicut non debes dicere, quia non potuit non velle mori aut
necessitate voluit mori, sic non est dicendum, quia non
potuit non mori aut necessitate mortuus est. *Bos.* Imo quo- 11
niam eidem subiacent rationi, scilicet et mori et velle mori,
utrumque videtur in illo necessitate fuisse. *Ans.* Quis se 12
sponte voluit hominem facere, ut eadem immutabili volun-
tate moreretur, et per huius fidem certitudinis Virgo
munda fieret, de qua homo ille assumeretur? *Bos.* Deus
Filius Dei. *Ans.* Nonne monstratum est supra,[3]) quod 13
Dei voluntas nulla cogitur necessitate, sed ipse se[4])
spontanea sua servat immutabilitate, quando dicitur ali-
quid necessitate facere? *Bos.* Vere monstratum est.

---

1) *habuerit* A a.
2) *mori non vellet* A a — *non mori vellet.*
3) c. 5.
4) *ipsa se* A a b c B C E F a.

14 Sed videmus econtra, quia quod Deus immutabiliter
vult, non potest non esse, sed necesse est esse. Qua-
propter si Deus voluit ut ille homo moreretur, non
15 potuit non mori. *Ans.* Ex eo, quia Filius Dei assumsit
hominem ea voluntate ut moreretur, probas eundem
hominem non potuisse non mori. *Bos.* Ita intelligo.
16 *Ans.* An non similiter apparuit ex his quae dicta sunt,
Filium Dei et assumtum hominem unam esse personam,
ut idem sit Deus et homo, filius Dei et Virginis filius?
17 *Bos.* Sic est. *Ans.* Idem igitur homo sua voluntate
18 non potuit non mori et mortuus est. *Bos.* Ne-
gare nequeo. *Ans.* Quoniam ergo voluntas Dei nulla
necessitate facit aliquid sed sua potestate, et voluntas
illius fuit voluntas Dei, nulla necessitate mortuus est
19 sed sola sua potestate. *Bos.* Argumentationibus tuis
obviare nequeo; nam nec propositiones quas praemit-
tis, nec consequentias quas infers, ullatenus infirmare
20 valeo. Sed tamen hoc mihi semper occurrit quod dixi:
quia si vellet non mori, non magis hoc posset, quam
non esse quod erat; vere namque moriturus erat, quon-
iam si vere non fuisset moriturus, non fuisset vera fides
futurae mortis eius, per quam et illa Virgo de qua na-
21 tus est, et alii multi mundati sunt a peccato. Nam si
vera non fuisset, nihil prodesse potuisset. Quapropter
si potuit non mori, potuit facere non esse verum quod
22 verum erat. *Ans.* Quare verum erat antequam more-
retur, quia moriturus erat? *Bos.* Quoniam hoc ipse
23 sponte voluit et immutabili voluntate. *Ans.* Si ergo,
sicut dicis, idcirco non potuit non mori, quia vere mo-
riturus erat, et ideo vere erat moriturus, quia hoc ipse
sponte et immutabiliter voluit; sequitur illum non ob
aliud non potuisse non mori, nisi quia immutabili
24 voluntate voluit mori. *Bos.* Ita est; sed quaecunque
fuerit causa, verum est tamen quia non potuit non mori,
25 et necesse fuit illum mori. *Ans.* Nimis haeres in nihilo

et (ut dici solet) quaeris nodum in scirpo.[1]) *Bos.* An 26
es oblitus, quid obiecerim excusationibus tuis in huius
disputationis nostrae principio, quia videlicet quod
postulabam non faceres doctis, sed mihi et hoc ipsum
mecum petentibus? Sustine igitur, ut pro tarditate et 27
hebetudine nostri ingenii quaeram, quatenus mihi et
illis etiam in puerilibus quaestionibus, sicut incepisti,
satisfacias.

17. *Ans.* Iam diximus, quia Deus improprie dici- 1
tur aliquid non posse aut necessitate facere. Omnis
quippe necessitas et impossibilitas eius subiacet volun-
tati. Illius autem voluntas nulli subditur necessitati aut
impossibilitati. Nihil enim est necessarium aut impossi- 2
bile, nisi quia ipse ita vult; ipsum vero aut velle aut
nolle aliquid propter necessitatem aut impossibilitatem,
alienum est a veritate. Quare, quoniam omnia quae 3
vult et non nisi quae vult, facit; sicut nulla necessitas
sive impossibilitas praecedit eius velle aut nolle, ita nec
eius facere aut non facere, quamvis multa velit immu-
tabiliter et faciat. Et sicut cum Deus facit aliquid, 4
postquam factum est, iam non potest non esse factum
sed semper verum est factum esse, nec tamen recte
dicitur impossibile Deo esse, ut faciat quod praeteritum
est non esse praeteritum; nihil enim ibi operatur ne-
cessitas non faciendi aut impossibilitas faciendi, sed
Dei sola voluntas, qui veritatem semper (quia ipse ve-
ritas est) immutabilem, sicut est, esse vult. Ita si pro- 5
ponit se aliquid immutabiliter facturum, quamvis quod
proponit antequam fiat non possit non esse futurum,
non tamen ulla est in eo faciendi necessitas aut non
faciendi impossibilitas, quia sola operatur in ea volun-

1) Ex *Terentii* Andria act. 5 sc. 4 v. 39 sumsit
hoc proverbium S. Anselmus.

6 tas. Quotiens namque dicitur Deus non posse, nulla
negatur in eo potestas, sed insuperabilis significatur
potentia et fortitudo. Non enim aliud intelligitur, nisi quia
nulla res potest efficere, ut agat ille quod negatur posse.
7 Nam multum usitata est huiusmodi locutio, ut dicatur
res aliqua posse, non quia in illa sed quoniam in alia
re est potestas; et non posse, non quoniam in illa sed
8 quia in alia re est impotentia. Dicimus namque: iste
homo potest vinci, pro: aliquis potest eum vincere; et:
ille non potest vinci, pro: nullus eum vincere potest.
9 Non enim potestas est posse vinci sed impotentia, nec
10 vinci non posse impotentia est sed potestas. Nec dici-
mus Deum necessitate facere aliquid eo, quod in illo
sit ulla necessitas, sed quoniam est in alio, sicut dixi
11 de impotentia, quando dicitur non posse. Omnis quippe
necessitas est aut coactio aut prohibitio; quae duae
necessitates convertuntur invicem contrarie, sicut ne-
12 cesse et impossibile. Quidquid namque cogitur esse,
prohibetur non esse, et quod cogitur non esse, prohi-
betur esse; quemadmodum quod necesse est esse, im-
possibile est non esse, et quod necesse est non esse,
13 impossibile est esse, et conversim. Cum autem dicimus
aliquid necesse esse aut non esse in Deo, non intelli-
gitur, quod sit in illo necessitas aut cogens aut prohi-
bens, sed significatur, quod in omnibus aliis rebus est
necessitas prohibens eas facere et cogens non facere;
14 contra hoc quod de Deo dicitur. Nam cum dicimus,
quod necesse est Deum semper verum dicere et necesse
est eum nunquam mentiri; non dicitur aliud, nisi quia
tanta est in illo constantia servandi veritatem, ut ne-
cesse sit nullam rem facere posse, ut verum non dicat
15 aut ut mentiatur. Quapropter cum dicimus, quia homo
ille, qui secundum unitatem personae (sicut supra[1]) di-

1) c. 7.

ctum est) idem ipse est qui Filius Dei Deus, non potuit
non mori aut velle non mori, postquam de Virgine na-
tus est; non significatur in illo ulla impotentia servandi
aut volendi servare vitam suam immortalem, sed
immutabilitas voluntatis eius, qua se sponte fecit
hominem ad hoc ut in eadem voluntate perseve-
rans moreretur, et quia nulla res potuit illam vo-
luntatem mutare. Plus enim esset impotentia quam 16
potentia, si posset velle mentiri aut fallere aut mutare
voluntatem, quam prius immutabilem esse voluit. Et 17
si (quemadmodum supra[1]) dixi) cum aliquis sponte se
proponit facturum bonum aliquod, et eadem voluntate
postea perficit quod proposuit; quamvis cogi possit si
nolit promissum solvere, non tamen dicendus est ne-
cessitate facere quod facit, sed ea qua proposuit libera
voluntate; non enim necessitate aut impotentia fieri
vel non fieri dici debet aliquid, ubi neque necessitas
neque impotentia quidquam operantur sed voluntas; —
si, inquam, ita est in homine, multo magis necessitas
aut impotentia nequaquam nominandae sunt in Deo,
qui nihil nisi quod vult facit, et cuius voluntatem nulla
vis cogere aut prohibere valet. Ad hoc enim valuit in 18
Christo diversitas naturarum et unitas personae, ut quod
opus erat fieri ad hominum restaurationem si humana
non posset natura, faceret divina, et si divinae minime
conveniret, exhiberet humana; et non alius atque alius
sed idem ipse esset, qui utrumque existens perfecte per
humanam solveret quod illa debebat, et per divinam
posset quod expediebat. Denique Virgo quae per fidem 19
munda facta est, ut de illa posset assumi, nequaquam
credidit illum esse moriturum nisi quia vellet; quemad-
modum per prophetam, qui de illo dixit: „oblatus est,
quia ipse voluit",[2]) didicerat. Quapropter quoniam 20

1) c. 5, 3 sq. 2) Isai. 53, 7.

vera fuit fides eius, necesse erat ita futurum esse, sicut
credidit. Quod si te iterum perturbat, quia dico, ne-
cesse erat; memento, quia veritas fidei Virginis non
fuit causa ut ille sponte moreretur, sed quia hoc futu-
21 rum erat, vera fuit fides. Quamobrem si dicitur, ne-
cesse erat ut voluntate sola moreretur, quia vera fuit
fides sive prophetia quae de hoc praecesserant, non est
aliud quam si dicas, necesse fuisse ita futurum esse,
quoniam sic futurum erat; huiusmodi autem necessitas
non cogit rem esse, sed esse rei facit necessitatem esse.
22 Est namque necessitas praecedens, quae causa est ut
sit res; et est necessitas sequens, quam res facit. Prae-
cedens et efficiens necessitas est, cum dicitur coelum
volvi, quia necesse est ut volvatur. Sequens vero et
quae nihil efficit sed fit, est, cum dico te ex necessitate
23 loqui, quia loqueris. Cum enim hoc dico, significo
nihil facere posse, ut dum loqueris non loquaris, non
quod alius te cogat ad loquendum. Nam violentia na-
turalis conditionis cogit coelum volvi; te vero nulla ne-
24 cessitas facit loqui. Sed ubicunque est praecedens ne-
cessitas, est et sequens; non autem ubi sequens ibi
statim et praecedens. Possumus namque dicere, necesse
est coelum volvi, quia volvitur; sed non similiter est
verum, idcirco te loqui, quia necesse est ut loquaris.
25 Ista sequens necessitas currit per omnia tempora hoc
modo: Quidquid fuit, necesse est fuisse. Quidquid est,
necesse est esse. Quidquid futurum est, necesse est
26 futurum fuisse. Haec est illa necessitas, quae (ubi
tractat Aristoteles[1]) de propositionibus singularibus et
futuris) videtur utrumlibet destruere et omnia esse ex

---

1) *Aristoteles περὶ ἑρμηνείας* c. 9: „*οὐδὲν οὔτε ἔστιν οὔτε γίνεται οὔτε ἀπὸ τύχης οὐθ' ὁπότερ' ἔτυχεν, οὐδὲ ἔσται ἢ οὐκ ἔσται, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης ἅπαντα καὶ οὐχ ὁπότερ' ἔτυχεν.*“

necessitate astruere. Hac sequenti et nihil efficienti 27
necessitate, quoniam vera fuit fides vel prophetia de
Christo, quia ex voluntate non ex necessitate moriturus
erat, necesse fuit ut sic esset; hac homo factus est; hac
fecit et passus est quidquid fecit et passus est; hac voluit quaecunque voluit. Ideo enim necessitate fuerunt 28
quia futura erant, et futura erant quia fuerunt, et fuerunt quia fuerunt; et si vis omnium quae fecit et quae
passus est, veram scire necessitatem, scito omnia
ex necessitate fuisse, quia ipse voluit. Voluntatem vero 29
eius nulla praecessit necessitas. Quare si non fuerunt
nisi quia ipse voluit, si non voluisset non fuissent. Sic
itaque nemo tulit animam eius ab illo, sed ipse posuit
eam et iterum sumsit eam; quia potestatem habuit ponendi animam suam et iterum sumendi eam, sicut ipse
dixit.[1]) *Bos.* Satisfecisti mihi, illum non posse probari 30
ulla necessitate mortem subiisse; nec me poenitet, ut
hoc faceres importunum tibi extitisse. *Ans.* Ostendi- 31
mus, ut puto, certam rationem, quomodo Deus assumserit hominem sine peccato de massa peccatrice; sed
nequaquam negandum aestimo aliam esse praeter istam
quam diximus, excepto hoc quia Deus facere potest,
quod hominis ratio comprehendere non potest. Verum 32
quoniam et ista mihi videtur posse sufficere, et si aliam
nunc inquirere vellem necesse esset investigare, quid
sit originale peccatum et quomodo a primis parentibus
in universum genus humanum praeter illum, de quo agimus, hominem diffundatur; et incidere in quasdam
alias quaestiones quae suum postulant tractatum; ea,
quam diximus, ratione contenti quae de incoepto restant
opere prosequamur. *Bos.* Ut vis; sed eo pacto, ut tu 33
aliquando auxiliante Deo illam aliam rationem, quam
nunc inquirere vitas, quasi debitum exsolvas. *Ans.* 34

---

1) Cfr. Ioann. 10, 18.

Quoniam voluntatem hanc scio me gerere, quod petis
non denego; sed quia de futuris incertus sum, promit-
35 tere non audeo sed Dei dispositioni committo.[1]) Sed
dic nunc, quid tibi de quaestione quam in principio
proposuisti, propter quam aliae multae se ingesserunt,
36 persolvendum videatur. *Bos.* Summa quaestionis fuit,
cur Deus homo factus sit, ut per mortem suam salvaret
hominem, cum hoc alio modo potuisse facere videatur.
37 Ad quam tu multis et necessariis rationibus respondens
ostendisti restaurationem humanae naturae non de-
buisse remanere nec potuisse fieri, nisi solveret homo
quod pro peccato Deo debebat; quod debitum tantum
erat, ut illud, cum non deberet solvere nisi homo, non
posset nisi Deus; ita ut idem esset homo qui et Deus.
38 Unde necesse erat ut Deus assumeret hominem in uni-
tatem personae, quatenus qui in natura solvere debebat
39 et non poterat, in persona esset quae posset. Denique
quia de Virgine et a persona Filii Dei esset assumen-
dus homo ille, qui Deus esset; et quomodo sine pec-
cato de massa peccatrice assumi potuerit, monstrasti.
40 Vitam autem huius hominis tam sublimem tam pretio-
sam apertissime probasti, ut sufficere possit ad solven-
dum quod pro peccatis totius mundi debetur, et plus
in infinitum. Restat ergo nunc ostendere, quomodo illa
solvatur Deo pro peccatis hominum.

---

1) Retractavit hanc materiam S. Anselmus biennio ferme post in libro, quem „*de conceptu virginali et originali peccato*" inscriptum ad Bosonem direxit (*Gerberon* fol. 97 sq.), et quidem ita, ut Deum monstrarit etiam de peccatricis Virginis substantia, quoniam nusquam sit in hominis natura praeter voluntatem peccatum, prolem debuisse iustam, imo non nisi iustam, propagatione non naturali producere.

18. *Ans.* Si[1]) propter iustitiam se permisit oc- 1
cidi, nonne ad honorem Dei vitam suam dedit? *Bos.* 2
Si possum intelligere quod non dubito, quamvis non vi-
deam quomodo rationabiliter hoc fecerit; et cum et iu-
stitiam indeclinabiliter et vitam suam aeternaliter servare
potuerit, fatebor illum tale quid sponte dedisse Deo ad
honorem illius, cui quicquid quod Deus non est com-
parari non potest, et quod pro omnibus omnium homi-
num debitis recompensari potest. *Ans.* An non intelli- 3
gis, quia cum iniurias et contumelias et mortem crucis
cum latronibus sibi (sicut supra[2]) diximus) propter ius-
titiam quam obedienter servabat, illatas benigna patien-
tia sustinuit; exemplum dedit hominibus, quatenus
propter nulla incommoda quae sentire possunt, a iu-
stitia quam Deo debent, declinent; quod minime dedisset,
si secundum potentiam suam mortem pro tali causa
illatam declinasset? *Bos.* Videtur quod ipse nulla hoc 4
exemplum necessitate dederit, quoniam multi ante ad-
ventum eius et Ioannes baptista post adventum ante
mortem eius, fortiter mortem pro veritate sustinentes
illud sufficienter dedisse noscuntur. *Ans.* Nullus un- 5
quam homo praeter illum moriendo Deo dedit quod
aliquando necessitate perditurus non erat, aut solvit
quod non debebat. Ille vero sponte Patri obtulit quod
nulla necessitate unquam amissurus erat, et solvit pro
peccatoribus quod pro se non debebat. Quapropter ille 6
multo magis dedit exemplum, ut unusquisque quod
aliquando incunctanter amissurus est, pro se ipso red-
dere Deo, cum ratio postulat, non dubitet, qui cum
nullatenus aut pro se indigeret aut cogeretur pro aliis,
quibus nihil nisi poenam debebat, tam pretiosam vitam

1) In Mscr. hic incipit c. 18.
2) Cfr. c. 11, 25 sq.

imo seipsum, tantam scilicet personam tanta voluntate
7 dedit. *Bos.* Multum propinquas desiderio meo; sed
sustine ut quiddam quaeram, quod quamvis fatuum for-
sitan putes quaerere, non tamen in promptu mihi est
8 quid respondeam, si a me quaeratur. Dicis quia,
quando mortuus est, dedit quod non debebat. Sed
nemo negabit illum melius fecisse, quando hoc exem-
plum taliter dedit, et magis hoc placere Deo, quam
si non hoc fecisset; aut dicet eum non debuisse facere,
quod melius esse et quod magis placere Deo intellexit.
9 Quomodo ergo asseremus eum non debuisse Deo quod
fecit i. e. quod melius esse et magis placere Deo in-
tellexit, praesertim cum creatura debeat Deo totum,
10 quod est et quod scit et quod potest? *Ans.* Quamvis
creatura nihil habeat a se, quando tamen illi Deus con-
cedit aliquid licite facere et non facere, dat illi ita
suum esse utrumque, ut licet alterum sit melius, neu-
trum tamen exigatur determinate; sed sive faciat
quod melius est sive alterum, debere facere dicatur
quod facit; et si facit quod melius est, praemium habeat;
11 quia sponte dat quod suum est. Nam cum virginitas
melior sit coniugio, neutrum tamen ab homine deter-
minate exigitur; sed et qui coniugio uti et qui virgini-
tatem servare mavult, quod facit debere facere dicitur.
12 Nemo enim virginitatem sive coniugium dicit eligi non
debere; sed dicimus, quia quod mavult homo, antequam
aliquid horum statuat, hoc debet facere; et si virgini-
tatem servat, pro spontaneo munere quod offert Deo
13 praemium expectat. Cum ergo creaturam dicis Deo
debere quod melius scit et potest, si intelligis ex de-
bito et non subaudis, si Deus iubet, non est semper ve-
rum. Siquidem, ut dixi, non debet homo virginitatem
14 ex debito, sed si mavult, debet uti coniugio. Quod si
te movet verbum quod est debere, nec potes illud in-
telligere sine aliquo debito, scito, quia sicut contingit

posse et non posse et necessitatem aliquando dici, non
quia sunt in rebus ubi dicuntur, sed quoniam sunt in
alio, ita et debere. Quippe cum dicimus debere pau- 15
peres a divitibus eleemosynam accipere, non est aliud
quam divites debere pauperibus eleemosynam impen-
dere; hoc namque debitum non est exigendum a
paupere sed a divite. Deus quoque dicitur omnibus 16
debere praeesse, non quia ille in hoc aliquo modo sit
debitor, sed quoniam omnia debent illi subesse, et de-
bere facere quod vult, quoniam quod vult debet esse.
Ita quando vult aliqua creatura facere, quod suum est 17
facere et non facere, dicitur debere facere, quia quod
ipsa vult debet esse. Dominus itaque Iesus, cum mor- 18
tem (sicut diximus) sustinere voluit, quoniam suum erat
et pati et non pati, debuit facere quod fecit, quia quod
voluit fieri debuit, et non debuit facere, quia non ex
debito. Nempe quoniam ipse idem est Deus et homo, 19
secundum humanam quidem naturam ex quo fuit homo
sic accepit a divina natura, quae alia est ab humana,
esse suum quidquid habebat, ut nihil deberet dare nisi
quod volebat; secundum personam vero sic a seipso ha-
bebat quod habebat[1]) et sic perfecte sibi sufficiens
erat, ut nec alii quicquam retribuere deberet, nec ut
sibi retribueretur dare indigeret. *Bos.* Aperte nunc 20
video, quia nulla ratione seipsum morti ex debito, sic-
ut ratio mea videbatur monstrare, dedit ad honorem
Dei, et tamen facere debuit quod fecit. *Ans.* Honor 21
utique ille totius est Trinitatis; quare quoniam idem
ipse est Deus Filius Dei, ad honorem suum seipsum
sibi sicut Patri et Spiritui sancto obtulit i. e. humani-
tatem suam divinitati suae, quae una eadem trium per-
sonarum est. Ut tamen in eadem ipsa veritate manen- 22
tes apertius loquamur quod volumus, dicamus sicut usus

1) *habebat quicquid habebat* A a.

habet, quia Filius sponte se ipsum Patri obtulit; hoc namque modo apertissime dicitur, quia et in una persona totus Deus cui secundum hominem se obtulit, intelligitur; et per nomen Patris et Filii immensa quaedam in cordibus audientium, cum Patrem Filius hoc modo postulare pro nobis dicitur, pietas sentitur. *Bos.* Hoc libentissime accipio.

1 **19.** *Ans.* Intueamur[1]) nunc prout possumus,
quanta inde ratione sequatur humana salvatio. *Bos.*
Ad hoc tendit cor meum. Nam quamvis hoc mihi videar
intelligere, ipsam tamen rationis contextionem a
2 te volo fieri. *Ans.* Quantum autem sit quod Filius sponte
dedit, non est opus exponere. *Bos.* Sufficienter patet.
3 *Ans.* Eum autem qui tantum donum sponte dat Deo,
4 sine retributione debere esse non iudicabis. *Bos.* Imo
necesse esse video, ut Pater Filio retribuat; alioquin
aut iniustus esse videtur si nollet, aut impotens si non
5 posset; quae aliena sunt a Deo. *Ans.* Qui retribuit alicui,
aut dat quod ille non habet, aut dimittit quod ab
illo potest exigi. Prius autem quam tantam rem Filius
faceret, omnia quae Patris erant, sua erant; nec un-
6 quam debuit, quod illi dimitti possit. Quid ergo retribuetur
nullius rei egenti, et cui non est quod dari aut
dimitti possit? *Bos.* Ex una parte video retribuendi
necessitatem et ex altera impossibilitatem; quia et necesse
est Deum reddere quod debet, et non est cui red-
7 dat. *Ans.* Si tanta et tam debita merces nec illi nec
alii redditur, in vanum Filius tantam rem fecisse vide-
8 bitur. *Bos.* Hoc nefas est aestimare. *Ans.* Necesse est
ergo ut alicui alii reddatur, quia illi non potest. *Bos.*
9 Inevitabiliter sequitur. *Ans.* Si voluerit Filius quod

1) In Mscr. hic incipit c. 19.

sibi debetur alii dare, poteritne Pater iure illum prohi-
bere, aut alii cui dabit negare? *Bos.* Imo et iustum 10
et necessarium intelligo, ut cui voluerit dare Filius, a
Patre reddatur; quia et Filio quod suum est dare licet,
et Pater quod debet non nisi alii reddere potest. *Ans.* 11
Quibus convenientius fructum et retributionem suae
mortis attribuet[1]) quam illis, propter quos salvandos
(sicut ratio veritatis nos docuit) hominem se fecit, et
quibus (ut diximus) moriendo exemplum moriendi pro-
pter iustitiam dedit? frustra quippe imitatores eius
erunt, si meriti eius participes non erunt. Aut quos 12
iustius faciet haeredes debiti quo ipse non eget, et exun-
dantiae suae plenitudinis, quam parentes suos et fratres,
quos aspicit tot et tantis debitis obligatos egestate ta-
bescere in profundo miseriarum, ut eis dimittatur quod
pro peccatis debent, et detur quo propter peccatum ca-
rent? *Bos.* Nihil rationabilius, nihil dulcius, nihil desi- 13
derabilius mundus audire potest. Ego quidem[2]) tan-
tam fiduciam ex hoc concipio, ut iam dicere non pos-
sim, quanto gaudio exultet cor meum. Videtur enim
mihi, quod nullum hominem reiiciat Deus ad se sub
hoc nomine accedentem. *Ans.* Ita est, si accedit sicut 14
oportet. Quemadmodum[3]) autem sit ad tantae gratiae

---

1) *attribueret* B.

2) *quidem* A a b c B E F a — *quippe (enim)*.

3) S. Anselmus, quum hoc in opere obiectivam reconciliationis partem spectarit inquirendam, non potuit non obiter tantum perstringere quaestionem de applicatione et participatione gratiae per mortem Domini Iesu Christi acquisitae, qua homines consequuntur remissionem peccatorum. Cfr. de fide humana et imputatione divina hos locos: Lib. I. c. 20, 16 [„*credunt* in eum"]; Lib. II. c. 16 a, 19; c. 19, 11. [„quibus convenientius *fructum* et *retributionem* suae *mortis attribuet*, quam illis, propter quos salvandos hominem se fecit."] et c. 20,

participationem accedendum et quomodo sub illa viven-
dum, nos ubique sacra scriptura docet, quae super so-
lidam veritatem, quam adiuvante Deo aliquatenus per-
speximus, velut super firmum fundamentum fundata est.[1])
15 *Bos.* Vere quidquid super fundamentum hoc aedificatur,
16 super firmam petram fundatur. *Ans.* Puto me aliquan-
tulum iam tuae satisfecisse quaestioni, quamvis hoc me-
lior me facere plenius possit, et maiores atque plures
quam meum aut mortale ingenium comprehendere va-
17 leat, huius rei sint rationes. Palam etiam est, quia
Deus, ut hoc faceret quod diximus, nullatenus indigebat;
sed ita veritas immutabilis exigebat; licet enim hoc
quod homo ille fecit, Deus dicatur fecisse propter uni-
tatem personae, Deus tamen non egebat ut de coelo
descenderet ad vincendum diabolum, neque ut per iu-
stitiam ageret contra illum ad liberandum hominem;
sed ab homine Deus exigebat, ut diabolum vinceret et
qui per peccatum Deum offenderat, per iustitiam satis-
18 faciat. Siquidem diabolo nec Deus aliquid debebat nisi
poenam, nec homo nisi vicem, ut ab illo victus illum
revinceret; sed quidquid ab illo exigebatur, hoc Deo
debebat non diabolo.

1 **20.** *Ans.* Misericordiam vero Dei quae tibi pe-
rire videbatur, cum iustitiam Dei et peccatum hominis
considerabamus, tam magnam tamque concordem iusti-
2 tiae invenimus, ut nec maior nec iustior cogitari pos-
sit. Nempe quid misericordius intelligi valet, quam cum
peccatori tormentis aeternis damnato et unde se redi-

---

2. [„Peccatori Deus Pater dicit: *accipe* Unigenitum meum et *da* pro te; et ipse Filius: *tolle* me et *redime* te“].

1) Cfr. Lib. I. c. 18, 43 et quae ibi ex S. Ans. Tract. de Conc. grat. c. lib. arbitr. et Eadmeri biographia attuli effata.

mat non habenti, Deus Pater dicit: accipe Unigenitum
meum et da pro te; et ipse Filius: tolle me et redime
te? Quasi enim hoc dicunt, quando nos ad christia- 3
nam fidem vocant et trahunt. Quid etiam iustius, quam
ut ille cui datur pretium maius omni debito, si debito
datur affectu, dimittat omne debitum?

21. Diaboli vero reconciliationem de qua quaesi- 1
visti, impossibilem intelliges, si diligenter humanam con-
sideres. Sicut enim homo non potuit reconciliari nisi 2
per hominem Deum, qui mori posset, per cuius iusti-
tiam Deo restitueretur quod per peccatum hominis per-
diderat; ita angeli damnati non possunt salvari nisi per
angelum Deum, qui mori possit et qui per iustitiam
suam Deo reparet, quod aliorum peccata abstulerunt.
Et sicut homo per alium hominem qui non esset eius- 3
dem generis, quamvis eiusdem esset naturae, non de-
buit relevari, ita nullus angelus per alium angelum sal-
vari debet, quamvis omnes sint unius naturae, quoniam
non sunt eiusdem generis sicut homines.[1]) Non enim 4
sic sunt omnes angeli de uno angelo, quemadmodum
omnes homines de uno homine. Hoc quoque removet 5
eorum restaurationem, quia sicut ceciderunt nullo alio
nocente ut caderent, ita nullo alio adiuvante resurgere
debent; quod est illis impossibile. Aliter enim in digni- 6
tatem quam habituri erant, non possunt restitui; quo-
niam sine alieno auxilio per potestatem suam quam ac-
ceperant, stetissent in veritate, si non peccassent. Qua- 7
propter si quis opinatur Salvatoris nostri redemtionem
usque ad illos aliquando debere extendi, rationabiliter

---

1) „Est unusquisque *filius Adae* et homo per *creationem*, et *Adam* per *propagationem*, et *persona* per *individualitatem*, qua discernitur ab aliis." *De conceptu virginali* c. 10.

8 convincitur, quia rationabiliter decipitur. Quod non
dico, quasi pretium mortis eius omnibus hominum et
angelorum peccatis sua magnitudine non praevaleat,
sed quoniam perditorum angelorum relevationi immuta-
bilis ratio repugnat.

1 **22.** *Bos.* Rationabilia et quibus nihil contradici
possit, quae dicis omnia mihi videntur; et per unius
quaestionis quam proposuimus solutionem, quidquid in
novo veterique Testamento continetur probatum intel-
2 ligo. Cum enim sic probes Deum fieri hominem ex ne-
cessitate, ut etiam si removeantur pauca quae de nostris
libris posuisti (ut quod de tribus personis Dei et de
Adam tetigisti) non solum Iudaeis sed etiam Paganis
sola ratione satisfacias; et ipse idem Deus homo novum
condat testamentum et vetus approbet: sicut ipsum ve-
racem esse necesse est confiteri, ita nihil quod in illis
3 continetur, verum esse potest aliquis diffiteri. *Ans.*
Si quid diximus quod corrigendum sit, non renuo cor-
rectionem, si rationabiliter fit. Si autem testimonio ve-
ritatis roboratur, quod nos rationabiliter invenisse ex-
istimamus, Deo non nobis attribuere debemus, Qui est
benedictus in saecula. Amen.

INDEX
LOCORUM SCRIPTURAE SACRAE.

TYPIS EXPRESSIT OFFICINA AULICA ALTENBURGENSIS.
(H. A. PIERER.)

3 2044 052 830 866

